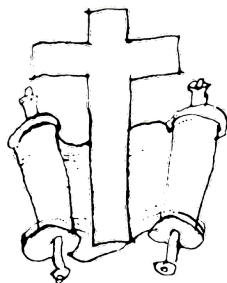

Praeconia

— *Liturgikus szakfolyóirat* —

Zsidó elemek és keresztény liturgia

XV. évfolyam 2020/2. szám

Praeconia

Liturgikus szakfolyóirat
XV. évfolyam 2020/2. (26. szám)

Laptulajdonos:
A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia
Liturgikus Bizottsága

Főszerkesztő:
Dr. Pákozdi István

Szerkesztőbizottság:
Dr. Veres András, a MKPK Liturgikus Bizottságának elnöke
Dr. Dolhai Lajos, szakmai munkatárs
Vajda Gábor, a Liturgikus Intézet irodaigazgatója
Bata-Király Edina, nyelvi lektor

Felelős kiadó:
Dr. Veres András
püspök, elnök

Szerkesztőség:
1068 Budapest, Városligeti fasor 42.
praeconia@yahoo.com

A fedőlap-szimbólum Vámos István rajza.
Tördelte: Dr. Tamáska Istvánné.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

HU ISSN 1416-8359

Kiadja a MKPK Liturgikus Bizottsága
irodaigazgatója: Vajda Gábor

Ár: 1350 Ft (+ postaköltség)
Előfizetés egy évre (2 szám): 2400 Ft (+ postaköltség)

Készült a Virtuoz Kiadó és Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Tolonics Gergely

ELŐSZÓ	5
TEMATIKUS TANULMÁNYOK	
ERDŐ PÉTER BÍBOROS: Élő gyökereink	7
SCHWEITZER JÓZSEF: Halál és halotti szertartás a zsidó rítusban	13
SZÉKELY JÁNOS PÜSPÖK: A Miatyánk háttere a Jézus korabeli zsidó imádságokban	17
KÖVES SLOMÓ: A hosszú élet titka	25
AGNES LINDER: Eszter megillája	28
KRÁNITZ MIHÁLY: A nagypénteki oráció a katolikus-zsidó párbeszédben	32
NEGYELA LÁSZLÓ MÁRK: Építészeti-művészeti szonett	43
Riport Darvas István rabbival	48
EGYÉB TANULMÁNYOK ÉS ÍRÁSOK	
MARTOS BALÁZS LEVENTE: Eucharisztikus utalások János evangéliumában	50
ZSIZSMANN ENDRE: Rejtekekben	58
BAÁN IZSÁK OSB: Addáj és Mária eucharisztikus imája	68
Magyar hozzájárulás (Kiss Gábor)	78
JOHANN POCK – KISS EDINA: A vasárnap megünneplésének kultúrája	84
PÁKOZDI ISTVÁN: „Ne vigy minket kísértésbe...”	92
Keleti-szír nagyszombati himnusz	94
RÓNAY GYÖRGY: A líra liturgiája	98
Dal, ami körbejár... (GL 378)	99
DOKUMENTUMOK	
Dekrétum a Covid-19 járvány idejére	101
Dekrétum a járvány idejére szóló miséről	102
Függelék a 2020. március 30-án adott dekrétumhoz	103
XI. Rendkívüli könyörgés a járvány idején	104
LITURGIKUS ÉLET	
Benedek emeritus pápa és Ferenc pápa liturgikus arcvonásai	105
Kötelező részt venni az éjféli misén? – 25 kérdés Karácsonyról	107
Húsvéti kérdések	111
Mióta van húsvéti gyertyánk?	112
Liturgiánk az internet korában	112
Digitális technika a pap szolgálatában	114
Béke-köszöntés	115
Michel Quoist: Itt vagyok, Uram! – 50 éve magyarul	116
A Boldogságos Szűz Mária ünnepei a jelen magyar római katolikus kalendáriumunkban	117
Requiescat in pace! – Rupert Berger	118

Tartalom

LITURGIKUS KÉRDÉS Széder-este keresztényeknél?	119
<hr/>	
SZEMLE	
[Stefan Heid: Altar und Kirche]	121
[Liborius Olaf Lumma: Die Komplet]	121
[Hubertus Halbfas: Die Zukunft unserer Kirchengebäude]	121
[Daniele Garrone: Ebraismo. Guida per non ebrei]	121
[Alexander Jaklitsch – Eva Gabra – Kornelius Heering – Astrid Jöxen: Leben braucht Segen]	122
[A liturgiatudomány kézikönyve, szerk.: Pákozdi István és Somorjai Ádám OSB]	122
<hr/>	
LATIN NYELVŰ TARTALOMJEGYZÉK	125

A keresztény liturgia – az ismertnél és a tudottnál sokkal több – zsidó gyökeret, elemet, részletet tartalmaz, mint az első látszatra feltűnik. Ha a liturgiát alapjaitól, származásától, hajszálygyökereitől vizsgáljuk, akkor az ószövetségi választott nép értékeihez, szokásaihoz, rítusaihoz kell elérnünk. Ezért nem felesleges, sőt szükséges, hogy az Egyház ne feledje, „az ószövetségi kinyilatkoztatást annak a népnek a közvetítésével kapta, amellyel Isten kimondhatatlan nagy irgalmasságából” szövetséget kötött; „nem feledheti, hogy annak a nemes olajfának gyökeréből táplálkozik, amelybe a népek vad olajfájának ágai be vannak oltva...” (*Nostra Aetate* 4. pont). E számunk azt a közös szellemi örökséget érinti, amelynek kölcsönös megismerését szorgalmazta a II. Vatikáni Zsinat, aminek útján már nagy lépéseket tettünk előre a vallásközi párbeszédben, de aminek liturgikus mélységei még sok feltáratlan területet rejtenek.

A *Tematikus tanulmányok* foglalkoznak a fő témával: Erdő Péter bíborosnak az „élő gyökereinkről” szóló tanulmánya, Schweitzer József emlékezetes, „katolikus szökészletű”, hozzánk igen lojális főrabbinak a zsidó temetkezésről szóló írása, Székely János megyéspüspök Miatyánk-elemzése, Köves Slomó rabbi meditációja a hosszú élet titkáról, Agnes Linder Eszter könyvéről szóló tanulmánya, Kránitz Mihály professzornak a Nagypénteki orációról szóló tanulmánya, Negyela László Márk építészeti cikke, és a Darvas István rabbival készült interjú.

Az *Egyéb tanulmányok* között olvashatjuk Martos Balázs Levente biblikus teológus Eucharisztiairól szóló tanulmányát, Zsizsmann Endre református teológus „Rejtekben” című tanulmányát, Baán Izsák OSB „Addáj és Mária eucharisztikus imája” cikket, Kovács Sándor egykori OLT püspök-elnöknek a Zsinat idején megfogalmazott „magyar hozzájárulását”, Johann Pock és Kiss Edina tanulmányát a bécsi vasárnap-ünneplés kultúrájáról, Pákozdi István: „Ne vigy minket kísértésbe...” írását, egy keleti-szír himnuszt, Rónay György költőnek a líra liturgiájáról szóló írását, és egy német egyházi ének magyar változatát.

A *Dokumentumok* között találjuk a járvány idején megjelent római rendelkezéseket valamint liturgikus szövegeket.

A *Liturgikus élet* rovatban olvashatunk Benedek és Ferenc pápák liturgikus arcvonásairól, a Karácsonyról szóló kérdésekről és válaszokról, a húsvéti kérdéstről, a húsvéti gyertyáról, a liturgiáról az internet korában, a digitális technikáról a pap szolgálatában, a Béke-köszöntésről, Michel Quoist ötven éve magyarul olvasható imakönyvéről, a magyar kalendáriumban lévő Mária-ünnepekről és egy rövid emlékezést a híres és tisztelt liturgikusról, Rupert Bergerről.

A *Liturgikus kérdésben* a széder-est keresztény ünnepléséről olvasunk nyilatkozatokat.

A *Szemlében* pedig hat új, a liturgiával foglalkozó könyvet ismertetünk.

Bízunk benne, hogy most a járvány idején elnapolt, de jövőre megtartandó budapesti Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus előkészítéséhez még intenzívebben járulhatunk hozzá azzal, ha jelen számunkat kínáljuk tanulmányozásra, elmélyedésre, imádságaink és liturgiánk támogatásához!

*

A járvány után kialakuló recesszió, a könyvkiadás nehézségei és egyéb szempont sürgetésére e számunk a papír-alapú utolsó kiadványa a *Praeconia* eddigi 26 darabban megjelent változatának azzal a változással, hogy a következő, 27. szám digitális változatban lesz majd elérhető a *www.liturgia.hu* honlapon. Reméljük, hogy olvasóink ugyanolyan lelkesedéssel keresik majd, mint eddigi könyv-formátumú számainkat!

A főszerkesztő

Élő gyökereink

Európa zsidó-keresztény gyökerei

A Szerző bíboros, prímás, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye érseke. Budapesten született 1952. június 25-én, 1975-ben szentelték pappá, püspökké pedig Rómában 2000. január 6-án. Volt káplán Dorogon, ösztöndíjas Rómában, a kánonjog és az egyháztörténelem tanára az esztergomi szemináriumban, a Gregoriana meghívott professzora, majd a Pázmány Péter Hittudományi Akadémia tanszékvezető tanára. Dékán, majd a Pázmány Péter Katolikus Egyetem rektora. Pappi-i c. püspök és székesfehérvári segédpüspök 1999-től, majd esztergom-budapesti érsek 2002. december 7-től. Szent II. János Pál pápa kreálta bíborossá 2003. október 21-én. A Megszentelt Élet Intézményei és az Apostoli Élet Társaságai Kongregációja, valamint a Katolikus Nevelési Kongregációja konzultora. A Párizsi Katolikus Egyetem, a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem díszdoktora, a Signatura Apostolica bírója, a Katolikus Nevelés Kongregációja, a Szentégi és Istentiszteleti Kongregáció és a Pápai Törvénytárgyaló Tanács tagja, az MTA doktora, az MKPK elnöke, a Lublini Katolikus Egyetem díszdoktora, a CCEE elnöke, az MTA rendes tagja, a müncheni Ludwig-Maximilian Egyetem díszdoktora. Püspöki jelmondata: Kezdetben nem volt más, csak a kegyelem.

Nagy öröm számomra, hogy egy olyan témáról szólhatok, ami azt hiszem, túlmutat Magyarország határain.¹

Az európai kultúra gyökereiről sok szó esett az elmúlt évtizedekben. Amikor alkotmányozási folyamat indult meg az Európai Unió számára, intenzív gondolkodás és párbeszéd folyt arról, hogyan lehet Európát meghatározni. Robert Schumann, Alcide de Gasperi és Konrad Adenauer, akiket szívesen említenek mint az Európai Közösség alapító atyáit, még természetesnek vették, hogy mindenki tudja, mit jelent Európa. A II. világháborút követő évtized körülményei között magától értetődőnek, de mai fül számára kissé mehökkentőnek hangzik, hogy a Közösség tagjainak sorába Európa demokratikus nemzetét várták. Természetesen az 1950-es években hazánkban és az egész béketáborban is sok szó esett a demokráciáról, sőt a szocialista rendszert tartották az igazi demokráciának és szívesen illették a népi demokrácia jelzővel. Nyugaton épp ellenkezőleg, a Szovjetuniót és a befolyási övezetében lévő államokat nem tekintették demokratikus berendezkedésűnek. Tehát a diktatúrák árnyékában,

1 Előadás a Keresztény – Zsidó Tanács „Az európai kultúra gyökerei” című kongresszusán. Budapest, Sapientia Szerzetesi Főiskola, 2019. november 14.

a náciizmus legyőzése után és a kommunista világtól immár elhatárolódva nevezték magukat a nyugati országok demokratikusnak. Ugyanakkor nemzetekről beszéltek, ami persze ugyancsak sokértelmű fogalom. A franciák racionalista államnemzete és a kulturális, nyelvi, etnikai alapon nyugvó, de valamilyen politikai összetartozásra is igényt tartó nemzet, vagy a bibliai értelemben vett vallási vonatkozásokat is hordozó nép különböző koncepciói ekkor még nem ütköztek élesen egymással. Mire azonban a kétezres évek elején az Európai Közösségből kifejlődött Európai Unió önmeghatározása időszerűvé vált, megindult egyfajta ideológiai azonosságkeresés. Mivel Európa nem úgy világrész, mint Afrika, Ausztrália vagy a két Amerika, természetes határai és jelentése is mindig némi bizonytalanságot hordozott. A 6-7. század fordulóján kezdték el ezt a szót valamelyest szakkifejezésként használni. Szent Kolumbán például, akinek missziós és lelkipásztori tevékenysége Itália és a Brit-szigetek között bontakozott ki, az Európa szót már a „keresztény Nyugat” értelmében használja. Eszerint akkor Európát nyugaton az óceán, keleten részben a bizánci világ, keleten és északon pedig a kereszténységre nem tért barbár népek határolták. Abban az időben a kereszténység világnézeti, kulturális, művészeti örökségét a jelentős kolostorok, szerzetesközösségek, a püspökségek és a fokozatosan kiépülő városi és vidéki egyházak – mai fogalmaink szerint többé-kevésbé a plébániák – hordozták. Mi volt ennek a vallási és kulturális értékközösségnek a tartalma? Feltétlenül és kiemelkedő módon a Biblia, amely elsősorban – itt-ott kissé már megromlott, de jó szándékú – latin fordításban közkezen forgott. Másfelől a liturgia szövegei. Papok és szerzetesek körében sajátosan a zsoltárszöveg, az Imaórák Liturgiája². De megkívánták a keresztény hitre tért barbár királyságokban a püspökjelöltektől az Egyház tanításának és fegyelmének bizonyos ismeretét is. Ennek anyagát pedig elsősorban a zsinati határozatokból és pápai levelekből készített gyűjtemények hordozták. Aki napjában ötször vagy még többször közösségben imádkozta és énekelte a zsoltárokat és a bibliai olvasmányokat, az szükségképpen bensőséges viszonyba került a zsidó hagyomány szellemével.

A vágyak és remények, az isteni Gondviselésbe vetett bizalom, a szilárd meggyőződés abban, hogy a történelem célirányos folyamat, aminek Isten az Ura és a végső beteljesedése – ezek olyan ideálok voltak, amelyek értelmet adtak a közösség életének. Az egyetlen Isten, aki akaratát közli az emberiséggel, aki a tízparancsolatban megadja az egyéni és közösségi élet legfőbb szabályait, sugárzó fényével beragyogta az egyébként eléggé primitív viszonyok között élő népek életét.

Az első három évszázad kereszténysége számára a legnagyobb elméleti kihívást éppen az ószövetségi Törvényhez való viszony jelentette. Az első keresztény nemzedékek – akik túlnyomó többségükben a zsidóság soraiból kerültek ki – úgy érezték, hogy a számtalan rituális előírás alól Krisztus megváltó műve felszabadította őket. Időközben, főként Jeruzsálem és a Templom pusztulása után a Törvény normatív üzenete szinte kizárólagos erőként határozta meg a zsidóság szellemi arculatát, legalábbis a környezet szemében. Ám a keresztények is szentnek tartották a Bibliát és a választott

2 Vö. pl. JUNGSMANN, J. A.: *Der Gottesdienst der Kirche auf dem Hintergrund seiner Geschichte*, Innsbruck-Wien-München, 1962, 14. 167-171; ERDŐ P.: *Az első évszázadok egyházjogának teológiai jellege*, in *Kanonjog* 20 (2018), 16-17.

nép küldetését, így a Biblia erkölcsi üzenetét, főként a tízparancsot továbbra is kötelezőnek tekintették és gyakran tiszta, természetes, egyszerű törvényt névvel illették³. Az 1-2. század fordulóján a hitűjancok oktatására még olyan szövegeket használtak, amelyek tartalmazták a korábban a zsidóságba betérő prozeliták oktatásában használt két útról szóló tanítást, amely számos ókeresztény írásban, így a Didachéban, a Barnabás-levélben, a Szent Apostolok Egyházi Kánonjaiban és más szövegekben is megjelenik⁴. Gyakran az erkölcsi tanítás kifejtésének módszere is tükrözte a rabbinikus előzmények hatását. Ugyancsak számos olyan, a késői zsidóság körében elterjedt alapvető meggyőződés, amelyeket minden bizonnyal maga a názáreti Jézus is vallott vagy tanítása során feltételezett, meghatározóvá vált a keresztények életében és hitvilágában. Ide tartozik például a halál utáni személyes élet, a test feltámadása, a halottakért való imádság értéke, az igazak örök boldogsága és a bűnösök szenvedése a halál után, a szentek és igazak közbenjárásának kérése a földön élők részére, a végső ítélet várása az idők végén, az az eszme, hogy a megdicsőült szentek majd együtt ítélnének a Mindenhatóval az utolsó napon, annak értéke, hogy valaki élete árán is megtartja a hűséget hitéhez és vallásának előírásaihoz és természetesen számos más meggyőződés és cselekmény, amelyek sokszor formájuk bizonyos részleteit illetően, vagy akár szellemiségük egy-egy vonatkozásában a zsidóság körében élő gyakorlatokat őriznek, bár megújult tartalommal. Ez utóbbiak közül legyen szabad a két legalapvetőbbet kiemelni: ezek a keresztség⁵ és az Eucharisztia⁶.

De gyakran a keresztény tanítás bizonyos részleteiben is, néha a későbbi görög fogalomkészlettel történt megfogalmazás mögött, megdöbbenéssel fedezzük fel a zsidó misztika nyomait. Ha Alexandriai Philón magyarázatát olvassuk Ábrahám és a három vándor bibliai jelenetéről⁷, óhatatlanul eszünkbe jutnak a korai keresztény közösségek dogmatizálás előtti megfogalmazásai arról a titokról, amit ma Szentháromságnak nevezünk.

De magának a keresztény közösségnek az első szervezeti formái és a tisztégszervezők bizonyos feladatai is egyértelműen idézik a hellenizált zsinagógai közösségek életét. Nehéz megrendültség nélkül szemlélni a Tóratekercs ünnepélyes behozatalát és a liturgikus menetet, ahol a diakónus tartja magasba a szentírási olvasmányok díszes kötetét. Ha ehhez még az is eszünkbe jut, hogy a kereszténység születése idején a gö-

3 Pl. *Didascalía* I, 1, 7-10.

4 STEWART-SYKES, A.: *On the Two Ways: Life or Death, Light or Darkness: Foundational Texts in the Tradition* (Popular Patristics Series 41), Yonkers, NY, 2011.

5 Vö. pl. SCHÜRER, E.: *Storia del popolo giudaico al tempo di Gesù Cristo (175 aC-135 dC)*, ed. diretta e riveduta da VERMES, G. – MILLAR, V. – GOODMAN, M.: edizione italiana a cura di GIANOTTO, C. (Biblioteca di storia e storiografia dei tempi biblici 1. 6. 12. 13), I-III/2, Brescia, 1985-1998, III/1, 240-242; ERDŐ 12.

6 Vö. DANIELOU, J.: *Théologie du Judéo-Christianisme (Histoire des doctrines chrétiennes avant Nicée I)*, Paris, 1958, 387-393.

7 *De sacrificiis* XV 59-60: FILONE DI ALESSANDRIA: *Commentario allegorico alla Bibbia*. Testo greco a fronte, a cura di RADICE, R. – REALE, G. (Bompiani, Il Pensiero occidentale), Milano, 2005 (2011), 408-411.

rögül beszélő közösségekben a *házánt* sokszor *diakonosz*-nak nevezték⁸, akkor megérint bennünket egyfajta súlyos konfliktusokkal terhes, és mégis tagadhatatlanul szerves folytonosság érzete. És akkor még nem szóltunk az egyházi bíraskodásról, amely már Szent Pálnál megjelenik⁹, és amely ugyanolyan régi, mint maga az Egyház, hiszen a hitközösség működéséről a korai keresztényeknek már megvolt a maguk tapasztalata¹⁰.

Annál inkább figyelemre méltó, hogy ez a megbonthatatlanul szerves viszony hogyan ad teret később a teológiai utódlás eszméjének. Az Apostolok Cselekedeteiben a pünkösdi csodájáról, a Szentlélek leszállásáról szólva egyrészt lenyűgözőt azt olvassunk, hogy a tanítványok együttesen és külön-külön kapják meg a Lelet, másrészt megrendítőt azt is látni, hogy a papszentelés, a presbiterek szentelésének legősibb szövegeiben¹¹ éppúgy, mint mai szertartásában szó esik Mózes lelkéről, amelyet a vének, mind a hetvenen, a Biblia leírása szerint megkapnak¹². Néhány liturgiörténész egyenesen azt állítja, hogy a presbitereknek, a keresztény közösségekben működő vének tanácsa tagjainak ez az avató imádsága szövegszerű összefüggésben áll a zsinagógai közösség hasonló tisztviselőinek avatási imájával, melynek pontos szövegeimlékeivel sajnos nem rendelkezünk¹³.

De visszatérve a pünkösdi csodára, az Apostolok Cselekedeteiben azt olvassuk, hogy Szent Péter bátran hirdeti Jézus feltámadását és messiási küldetését és pontosan hivatkozik a prófétai szövegre, amely arra utal, hogy a Lélek kiárad a választott nép tagjaira, sőt még másokra is¹⁴. Később, Jeruzsálem pusztulása után, mondjuk a 3.

8 SCHÜRER II, 526.

9 Kor 6,5.

10 Vö. Lk 7,3; SCHÜRER: *Storia del popolo giudaico* II, 33-37.

11 *Traditio Apostolica* 7,2. Vö. BOTTE, B. (ed.): *La Tradition Apostolique de Saint Hippolyte. Essai de reconstitution*, Münster, 1963, (1972), 21. A szöveg más rekonstrukciója magyarázatokkal BRADSHAW, P. F. – JOHNSON, M. E. – PHILLIPS, L. E., in ATTRIDGE, H. W. (ed.): *The Apostolic Tradition: A Commentary*, Minneapolis, MN 2002, 56-57; STEWART-SYKES, A.: *Hippolytus: On the Apostolic Tradition* (Popular Patristics Series 54), ²Yonkers, NY, 2015, 96. 102.

12 Szám 11,16-17: „Ekkor az Úr azt mondta Mózesnek: Hozz ide nekem Izrael vénei közül hetven férfit, olyanokat, akikről tudod, hogy valóban a nép vénei és vezetői. Vidd magaddal őket a megnyilatkozás sátora elé, s álljanak melléd. Akkor alászálllok és majd beszélek veled; elveszek a rajtad levő lélekből, s rájuk ruházom. Így majd veled együtt viselik a nép terhét, s nem kell többé egyedül viselned”. *Traditio Apostolica* 7,3; a 7,2-3 versek magyar fordítása ERDŐ P.: *Az ókori egyház fegyvelem emlékei. I-IV. század* (Ókori Keresztény Írók 2), Budapest, 2018, 135-136: „Urunk, Jézus Krisztus Atyja és Istene, tekints le erre a szolgálóra, és add meg neki a kegyelem Lelkét, aki a presbitérium tanácsadója, hogy tiszta szívvel segítse és kormányozza a népet, ugyanúgy, ahogyan letekintettél választott népedre, és azt parancsoltad Mózesnek, hogy válasszon véneket, s eltöltötted őket Lelkeddal, melyet szolgálóknak adtál”.

13 Vö. DIX, G.: *The Ministry in the Early Church*, in KIRK, K. E. (ed.): *The Apostolic Ministry*, London, 1946, 218; BRADSHAW, P. F. et alii: *The Apostolic Tradition: A Commentary*, 58-59.

14 ApCsel 2,16-21; Vö. Jo 3,1-5. Szent Péter a beszéd végén kereken kimondja: „Nektek szól ez az ígélet és faitoknak meg mindazoknak is, akiket a távollévők közül meghív Urunk,

században, a Didaskalia néven ismert ókeresztény iratban már arról van szó, hogy a Lélek elhagyta a jeruzsálemi Templomot és átszállt a keresztény Egyházra¹⁵. Ehhez képest a Nostra Aetate 50. évfordulója alkalmából kiadott római dokumentum 30-32. pontja határozottan állást foglal amellett, hogy az Újszövetség az Ószövetségnek nem helyettesítője, legfeljebb beteljesítője, mely a keresztények számára nem az Ószövetség megsemmisítése vagy helyettesítése, hanem kiteljesítése kell, hogy legyen¹⁶.

Ebben a kontextusban olvasva elgondolkodtatóak a középkori teológia egyes szövegei. No, nem azok, amelyek esetleg antijudaista polémiát tartalmaznak, hanem azok a skolasztikus írások, amelyek később az európai gondolkodást olyan mélyrehatóan befolyásolták, mint például Aquinói Szent Tamás művei. Különösen fontos és a nyugati gondolkodásban sarkalatos az igazság fogalmának a kérdése. Ez ugyanis a tudományos munka lehetőségének és ugyanakkor kritikai szemléletének is az alapja. Márpedig az aquinói Mester szerint az igazság az értelem megfelelése a dolognak, *adaequatio inter rem et intellectum*¹⁷. Aligha köztudott, hogy ez az igazságfogalom a középkori egyiptomi zsidó filozófiából ered, nevezetesen az afrikai zsidó orvos és filozófus, Isaac (Ben Solomon) Israelitől¹⁸, akinek arabul írt műve, a Meghatározások könyve angol fordításban és tudós megjegyzésekkel Stern Sámuel Miklós gondozásában jelent meg¹⁹. Ez csak egy példa arra a jelentős szellemi hatásra, amelyet az arab közvetítéssel megismert zsidó filozófia gyakorolt a középkori nyugati filozófusokra és teológusokra.

Természetesen a történelem során számos kölcsönhatás jelentkezett a nyugati kultúrkörben zsidóság és kereszténység között. Ez azt jelenti, hogy a nyugati kultúra kialakításában ez a szellemi hatáseggyüttes egymással szerves kapcsolatban működött.

Istenünk” (ApCsel 2,39; vö. Jo 3,5).

15 *Didascalia* VI, 5, 7.

16 COMMISSIONE PER I RAPPORTI RELIGIOSI CON L'EBRAISMO, „*Perché i doni e la chiamata di Dio sono irrevocabili*” (Rm 11,29) – *Riflessioni su questioni teologiche attinenti alle relazioni cattolico-ebraiche in occasione del 50 anniversario di Nostra Aetate* (n. 4), 2015. december 10: Città del Vaticano, 2015. Magyarul: A ZSIDÓSÁGGAL VALÓ VALLÁSI KAPCSOLATOK BIZOTTSÁGA, „*Isten ugyanis nem bánja meg kegyelmi adományát és megbívását*”. *Megfontolások a katolikus-zsidó kapcsolatokat érintő teológiai kérdésekről* a Nostra Aetate 50. évfordulója alkalmából (Római Dokumentumok 47.), Budapest, 2016, főként 26-27, n. 30-32.

17 *STheol.* I, q. 16, art. 2, 2 (vö.uo. I, q. 21. art. 2 c.).

18 Élt ca. 832-932. Vö. ISAAC (BEN SOLOMON) ISRAELI (al-Isrāʿīlī Ishāk ibn Sulaimān): *Liber de definitionibus*, ed. J. T. Muckle (Archives d'histoire doctrinale et litteraire du moyen-âge XII-XIII), Paris, 1937-1938.

19 ISAAC (BEN SOLOMON) ISRAELI, *The Book of Definitions*, Preliminary Note, Translation and Comments by S. M. Stern, in A. ALTMANN – S. M. STERN: *Isaac Israeli: A Neoplatonist Philosopher of the Early Tenth Century*. With a New Foreword by Alfred Ivry, Chicago University Press, 2009, 3-78.

Mindezekre tekintettel, még a természettudományos fellendülés és az újkori fejlődés ihletői között is megtaláljuk ezt a kettős, de teljesen meg nem bontható örökséget. Ezért írja monumentális történeti művének²⁰ előszavában Heinrich Graetz, hogy a zsidóság öröksége átjárta a nyugati kultúrát, de hatásának jelentős részét a kereszténységen keresztül fejtette ki.

Ha Európa nem világosan lehatárolt földrajzi egység, de nem is egyetlen állam, hanem éppen közös és speciális kulturális értékekben keresi alapjait és összetartó erejét, akkor nem tekinthet el a zsidó-keresztény örökségtől, de nem tagadhatja le ennek nélkülözhetetlen elemét, a zsidóságot sem anélkül, hogy ne vesztené el annak az egyéni arculatnak a lényegét, amely pedig éltető eleme.

A tágabb, a bizánci kultúrkört is magába foglaló (vagyis nem a Huntington-féle szűkebb és pesszimista értelemben vett.) Európa nincs arra ítélve, hogy a kultúrák összeütközésének reménytelen és esélytelen pusztá küzdőtere legyen, hanem ma is rendelkezhet az optimizmusnak, a küldetésstudatnak, a Teremtőbe és a Gondviselőbe vetett bizalomnak azzal az erejével, amely nemcsak életének ihletője, hanem egyben annak is az alapja, hogy a jövőben is mondanivalója legyen az egész emberiség számára.

A zsidó-keresztény örökséget kettévágni vagy egymással antagonisztikus ellentétben álló részekre osztani keresztény szempontból a valóság tagadása és önpusztító lehetetlenség volna. Az idősebb testvér felismerése és elismerése pedig élő kapcsolatot ígér a saját gyökereinkkel. De talán az idősebb testvér számára sem teljesen felesleges a már-már feledésbe merült ősök egy-egy vonását felfedezni a fiatalabb testvér arcán.

„*A ne vigy minket megfogalmazás szemitizmus. Értelme: ne negedd, hogy kísértésbe kerüljünk. Nyilvánvaló, hogy az elpártolásra való készítés nem származhat Istentől. Ezt a Jakab-levél szerzője a félreértés elkerülése végett határozottan ki is mondja: Senki se mondja, aki kísértést szenved: az Isten kísért, mert Istent nem lehet rosszra csábítani, és ő sem csábít rosszra senkit (Jak 1,13). ... A kísértő tevékenysége nem teljesen független, hanem Isten felügyelete alatt áll. Eppen ezért lehet hozzá fordulni a veszélyhelyzetekben.*”

Kocsis Imre

20 *Geschichte der Juden. Von den ältesten Zeiten bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts*, I-XI, Leipzig, 1853-1875.

Halál és halotti szertartás a zsidó rítusban

A Szerző Veszprémben született 1922. október 13-án. Széchenyi-díjas tudós, vallástörténész, egyetemi tanár, országos főrabbi. Csecsemő volt, amikor édesanyját elveszítette. Anyai nagyapja Hoffer Ármin szentesi, majd veszprémi rabbi. Kisgyerekként került Budapestre, itt kezdte az elemi iskolát. 1940-ben a Pesti Izraelita Hitközség Reálgimnáziumában érettségizett. A második világháború idején munkaszolgálatra hívták be, majd Budapesten bujkált. 1945–1947 között vallástanár volt. 1946-ban szerzett bölcsészdoktori diplomát az akkori Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. 1947-ben avatták rabbivá. 1948–1981 között Péccsett volt főrabbi. 1964-től az Országos Rabbiképző Intézet óraadó tanára volt. 1981-ben a Budapesti Izraelita Hitközség főrabbijává hívták meg, e tisztséget 1985-ig töltötte be. Ekkor egyetemi tanárként az Országos Rabbiképző Intézet igazgatójának nevezték ki, itteni teendőit 1997-ig látta el. 1994-ben felekezete a neológ hitközségek országos főrabbijává választotta, e tisztséget 2000-ig látta el. Felesége Spitzer Ágnes volt 1951-től. Két gyermeke és három unokája született. Számos díszdoktori címet és komoly elismerést kapott, így a Francia Köztársaság Becsületrendjét és a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjét. Budapest díszpolgára lett. Számos kiadványt, könyvet és tanulmányt írt. 2015. február 15-én hunyt el. Forrás: „*Uram, nyisd meg ajkamat*” (Válogatott tanulmányok és esszék), Universitas Kiadó, Judaica Alapítvány, Budapest, 2007, 3-5. Eredeti megjelenése: *Magyar megfontolások a Soáról*. (Szerkesztette: Hamp Gábor, Horányi Özséb, Rábai László.) Balassi Kiadó, Magyar Pax Romana, Pannonhalmi Főapátság, Budapest, 1999, 174-178.

A halál olyan probléma, mellyel szembe kell néznünk, akkor is, ha kimondhatatlanul sok fájdalmat és borzalmat jelent. Különösen borzalmas a halál a két világháború és a számtalan rémtett korszakában. A Szentírás, ami alatt a héber Bibliát értjük, nem úgy tekinti a halált, ahogy azt mi látjuk, többnyire a görög kultúra hatása alatt. Számunkra a halál a fizikai lét megszűnését jelenti, s ezzel együtt a lelki, érzelmi és intellektuális lét megszűnését is. Hitünk szerint a halál a lélek átkerülése egy másik dimenzióba, amely bizonyos periódus után a zsidó vallástörténetben a halottak feltámadását jelenti. A bibliai kor embere nem így látta a halált. Ő a halálban átalakulást látott, melyben a korábbi élet formája folytatódik valamiféle árnyékvilágban, egyfajta erőtlén létben. Az ebben élőket a „refaim,” gyengék jelzővel illették.

A Szentírást alapul véve a halál akkor következik be, amikor a lélek, a *nefes* a testet elhagyja (1Kir 17,21). A halál a Bibliában megszemélyesítve jelenik meg, mint „*Mavel*” (Zsolt 49,15). A halott nem dicséri tovább Istent (Zsolt 30,10). A halálfélelmet az isteni gondoskodás feloldja, ami a hosszú élet ajándékában nyilvánul meg (Zsolt 91,16).

A halottat megvigasztalja a lelkiismeret, hogy a testi elmúlás nem vet véget Istennel való kapcsolatának (Zsolt 73,26). „*Cur levavi vó-chelki ... le olarm,*” azaz szívem sziklája, osztályrészem az Úr az öröklétben.

A bibliai kor embere a refaim-ben, a halottak árnyéklétében valamiféle anyagi létet, egy további fennállást tételezett fel. Ez a gondolat erősen foglalkoztatta fantáziáját. A halottat megillette a sírhely, héberül „*kever*” vagy „*bor*”, a gonoszt kidobták a sírból, ami a büntetés és szegény jele volt. Ez történt a babilóniai királlyal, Nabonaiddal, Jესája (Iz 14,19) szerint. A vallástörténelem azzal magyarázza a családi temetkezőhelyek tényét (például a *makpélai barlang*, ld. 1Móz 23), hogy a seolban, azaz abban a világban, ahol az árnyéklét, a „*refaim*” van jelen, adott bizonyos mozgási lehetőség. Általában a családok együtt kívántak temetkezni. Jákob és József esküvel kötelezik övéiket, hogy holttestüket a családi sírboltban helyezték el (1Móz 47,30). A halottnak tiszteletben volt része. Az első évszázad végéig díszes ruhákba öltöztették, utána mindmáig fehér lenvászonba takarják. Előkelő személyiségeket, mint Jákob és József, bebalzsamoztak (1Móz 50,2-28).

A gyászoknak, gyászolásnak külső ismertetőjelei voltak: a ruha megszaggatása (1Móz 44,13), durva zsákvászon lepelbe való öltöztetés, a fej kopaszra nyírása (Ámosz 8,10), földön guggolás, mezítláb járás, böjt, melyekre a Szentírásban számtalan adat áll rendelkezésre. A gyással kapcsolatos szokások egy része a bibliai korból átment a poszt-bibliai kor zsidó életébe.

A gyásznak *egy*es külsőségei a szomszédos pogány népek hatását tükrözték, mint a különböző bevágások és tetoválások, melyeket a Tórában tiltanak. Mégis gyakoroltak hasonló szokásokat a próféták idejében is. Például a fej kopaszra nyírása, amiről már beszéltünk. Ezt látjuk Ámósz (Ám 8,10) és Jeremiás {Jer 16,6} idejében. Hogy e gyászszokások összességét az egész nép, vagy csak a nép egyes körei gyakorolták, ma már nem állapítható meg bizonyossággal. Mindenesetre, ha valaki bizonyos környezetben sírhelyről gondoskodott, az a tulajdonos szociális helyzetéről is tanúságot tett. Érdekes ebből a szempontból, amit Jesájánál (Iz 22,16) olvasunk: egy Sebna nevű tisztviselő bizonyos helyen kiválasztott egy sírhelyet, mely a próféta szerint nem illette meg őt, ezért Sebna eljárását a próféta mai fogalommal parvenüvel jelöli. Ma már nem tudjuk, hogy az évezredekkel ezelőtt élt zsidó gyászoló mely ruhadarabját szaggatta meg a gyász jeleként. A Szentírás több elnevezést is használ: „*meil*” (Jób 1,20), „*szimlá*” (1Móz 37,34), „*beged*” (2Sám 13,31). A bibliai kor gyászolási szokásai részben átmentek a posztbibliai kor zsidó életmódjába, melyet nekünk a Mísna és a Talmud közvetít: az ember zsákot erősít az ajtóra vagy ajtókra, saru nélkül jár, hallgatag, felfordítja az ágyat, leveti az elegáns öltözetet, megsiratja a halottat.

Az egyes ember halálának beálltát, de egy teljes nép hanyatlását is Isten büntetésének tekintették, mely a törvények meg nem tartásának következménye, ezzel szemben a törvények megőrzése a hosszú élet ígéretét jelentette: a törvények követőinek napjai gyarapodnak. A zsoltáros a 70 évet mint normális élettartamot tekinti (Zsolt 90,10), 80 év már jó fizikai erőnlétre vall.

A test és lélek dualisztikus felfogása a Szentírásban a Prédikátor könyvében jelenik meg (Préd 12,7), ahol a por a porhoz tér vissza, a lélek Istenhez, aki azt adta. Ebben a felfogásban láthatjuk a görög és a zsidó gondolkodás találkozását.

Komplikált és sokrétű kérdés a Bibliában a bűn és a halál, amely az előbbinek következménye. Az első ember bűnének, mellyel a jó és a rossz tudás fájának tilalmát megszegi, halál a büntetése (1Móz 2,17). A halál az első ember bűnéből származik. Egy apokrif irat, a Báruch könyve szerint a bűn Éva bűne, eredeti bűnről azonban itt nincs szó. Efraim Elimelech Urbach azon a véleményen van, hogy az Éva bűnének következményeként megjelenő halál nem büntetés, hanem egyszerűen a halál megjelenésének időpontja. Józsuá sem lát büntetést a halálban (Józ 23,14), mivel azt mondja: „*én ma minden ember útjára lépek*”, azaz szokott módon, az élők szokásai szerint halok meg. Mózes is ellenállás nélkül veszi tudomásul az előtte álló halál tényét. A halál tehát büntetés nélkül, mint a bibliai gondolkodásmód természetes ténye jelenik meg. Ez azonban nem az egyetlen felfogás ebben a kérdésben, melyet a Szentírás kifejezésre juttat. Jeremiás (31,29) és Ezékiel (18,1-4) megnyilatkozásaiban egy régi nézet tűnik fel újra. Eszerint az ártatlan fiak is vezekelnek apáik vétkeiért. A próféták ezzel szemben megállapítják, hogy az ártatlan nem bűnhődhet, a bűnös viszont a halállal bűnhődik. De csak a bűnös, ami azt jelenti, hogy a kollektív felelősség helyébe az individuális felelősség lép. Említettük azt a felfogást, hogy a halál mint a bűn következménye jelenik meg ellentétben azzal, amit Józsuá és Mózes esetében láttunk, miszerint a halál az étellel együtt járó természetes jelenség. Pillantsunk most az Új Testamentumra: Pál levelében a rómaiakhoz (5,12-21) az a felfogás jut kifejezésre, hogy a bűn egyetlen ember, mégpedig Ádám miatt következett be, és a halál annak büntetése. Mivel ez a büntetés mindnyájunkat megkárosít, mindnyájan nyilvánvalóan bűnösök vagyunk. A bűnt nem tekintették bűnnek a Szináj-hegyi kinyilatkoztatás előtt. Mégis létezett a halál már Ádámtól Mózesig. És olyanok felett is uralkodott, akik nem voltak vétkesek az első ember bűnében. Ennek megfelelően vált minden ember életre méltóvá. Egyetlennek az érdeme miatt. Nyilvánvalóan Pál felfogásában a krisztológia apologetikus álláspontja jut kifejezésre. A Misnában, valamint a talmudi és midrasi irodalomban is vannak olyan nézetek, melyek a halált mint a bűn következményét tekintik. Így áll fenn az a nézet, miszerint Mózesnek és Áronnak hitükben történt megrendülésük miatt kellett meghalniuk (4Móz 20.12), mivel nem bíztak Istenben. Mégis, a rabbik tanítása szerint haláluk úgy értelmezhető: elhagyják a földet a számukra meghatározott idő előtt, és nem úgy, hogy haláluk különben nem következett volna be. Mózes büntetése tehát az idő előtti halál volt, a Szentföldre nem léphetett és népét nem vezethette oda. A halál összekötését a bűnrel Méir rabbi teljesen feloldja. Ő a bibliai teremtéstörténet ismert megállapítását ekként értelmezi: „*tov meod*”, azaz nagyon jó, mintha így hangozna: „*tov mot*”, azaz „jó a halál”.

Ebben nem csupán a kifejezések hasonlóságából származó bölcse magyarázatot találjuk, hanem azt a felfogást is, hogy a halál elrejtve már az isteni világmindenség-tervben benne foglaltatik, a teremtés részét alkotja, s ezért az élet rendjéhez tartozik. Számunkra ez a leginkább megnyugtató és elfogadható válasz.

A bibliai és posztbibliai időszak halál-felfogásában láthattuk, hogy a halál vagy a bűn következménye, vagy pedig természetes módon az élet rendjéhez tartozik. Az 1. században, 70-ben a zsidó állam szétesésével és a jeruzsálemi templom leromolásával megszűnt az áldozatok rendje, rendeltetésüket teljesen az ima és a liturgia vette át. Az áldozat bemutatásának sorában a bűnáldozatoknak különös jelentőségük volt. A bibliai és a posztbibliai korban a bűnáldozatok különös fontossággal bírtak, főként

engesztelőnapon (Jom Kippur). Most, mivel az áldozat bemutatása, mint más áldozatoké is, lehetetlenné vált, a zsidó gondolkodásban előtérbe került, hogy maga a halál engesztelő erővel bír. Ezáltal a halál új jelentésre tett szert a zsidó gondolkodásban. A mai zsidó teológusok a halott további életét földi értelemben morális és intellektuális kisugárzásában tekintik. A zsidó teológiában semmiképp sem tekintik a halált úgy, mint büntetést, hanem mint ahogy egy kiemelkedő rabbi hangsúlyozza, az élet ára a halál. Ez egyben az élet utolsó nagy igazsága.

Korunk számára, melyben sokan közülünk két világháborút, és különösen a másodikat, zsidók millióinak borzalmas halálával élték meg, annak a gondolatnak, hogy a halál engesztelő erővel bír, különös jelentősége van. A halál az élők számára szóló tanítás, hogy minden emberi életet tiszteljünk.

A liturgiában érezhető klerikalizmuson úgy lehet túllépni, ha az istentiszteletet végző és azt ünneplő közösség együtt felelős azért, ami történik, nem pusztán a celebráló pap uralja azt. Sok templomban nehéz az erről kezdeményezett dialógus, a klérus szinte szemben áll a közösséggel, vagy meg sem hallgatja. Egyes teológusok szerint ez a szerepjátszás hamis tudatából adódik, miszerint a papnak valamit „elő kell adnia” a hívek hallgató, befogadó közösségének. Az, hogyan folyik le egy szertartás, miként készítik azt elő, hogy vesznek részt benne a hívek – sokszor tabu... Jó példa erre az egyházzene és a miséző pap kapcsolata. Vannak helyek, ahol a pap akarja megmondani, mely énekeket énekeljenek, mikor és mit játsszon az orgonista ahelyett, hogy ezt közösen megbeszélnék. A klerikalizmus sokakat eltávolít az Egyháztól.

Benedikt Kranemann (erfurti liturgia professzor)

A Miatyánk háttere a Jézus korabeli zsidó imádságokban

„kincseiből újat és régít hoz elő” (Mt 13,52)

A Szerző 1964-ben született Budapesten. Felsőfokú tanulmányait az esztergomi Érseki Papnevelő Intézetben, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán, illetve Betlehemben folytatta. 1991-ben szentelték diakónussá Jeruzsálemben, majd ugyanezen év március 2-án pappá. 1991–1993 között káplán volt Érsekivádkerten. 1993-tól 1996-ig Rómában a Pápai Magyar Intézet növendékeként biblikus tanulmányokat folytatott a Gregoriana Pápai Egyetem mellett működő Pápai Biblikus Intézetben, ahol 1995-ben szaklicenciát szerzett. 1996-tól 1998-ig plébános-helyettes volt Budapest–Erzsébetvárosban. 1997-ben teológiai doktorátust szerzett a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán. 1998-2001 között plébános volt Budapest–Széchalmon. 2001-től 2005-ig a Központi Papnevelő Intézet spirituális. 2004-ben habilitált a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. 2005-2006 között a budapesti Örökimádás-templom igazgatója volt. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán az Újszövetség tanszék docense, az Esztergomi Hittudományi Főiskola tanára, 2006-tól rektora, az Esztergomi Szent Anna-plébánia plébánosa. 2007-től az Esztergom-Budapesti Főegyházmegyében a társadalmi-oktatási-kulturális szakterület püspöki helynöke. 2007-2008-ban anyagi támogatásával újult meg az esztergomi Rozália-kápolna. 2007-től febianai címzetes püspök. 2008. január 5-én Esztergomban az Esztergom-Budapesti főegyházmegye segédpüspökévé szentelték. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Cigányasztorációs Bizottságának vezetője, a Caritas in Veritate Bizottság elnöke, valamint tagja az Oktatási, a Hivatásigondozó és a Felnőttképzési Bizottságnak. 2010-től a Magyarországi Keresztények és Zsidók Tanácsának elnöki tisztét is betölti. 2017. június 18-án Ferenc pápa kinevezte a szombathelyi egyházmegye megyéspüspökévé. 2017. július 8-án a szombathelyi Sarlós Boldogasszony székesegyházban iktatták be. (szekely@martinus.hu)

A MIATYÁNK ZSIDÓ HÁTTERE

A Miatyánk imádsággal Jézus saját istenkapcsolatába hív meg. A Miatyánkknak két szövegváltozata van: Lk 11,2-4 valamint Mt 6,9-13, amely utóbbi megegyezik a Didakhé szövegével (Did 8,2s).

Máté szövege Lukácséhoz képest továbbfejlesztett változat. Szabályos szerkezete a szöveg rendszeres liturgikus használatára utal. Lukács csak Atyát említ az ima elején, Máté hozzáteszi, hogy aki a mennyekben vagy, hogy a pátév p kifejezés erősségét tompítsa a zsidó-keresztény szóhasználatban. A Máté-féle Miatyánk szövege a megszólítás után 3 - 3 kérést hoz. Hármat *Te* megszólítással, hármat a *mi* ill. *nekünk*

(ηJmω'ν/εἰς/τ'ν) névmással. Az utolsó kérés második tagja ('szabadíts meg a gonosztól') az utolsó (lukácsi) kérés tartalmát bontja tovább, talán az előző mi-kérések két-részes szerkezete miatt csatolták hozzá. A Miatyánk mátéi megfogalmazása a kiegészítésektől eltekintve konkrét szókincsében (a lukácsi verziónál) közelebb áll a jézusi Miatyánkhoz, amely arámul hangzott el.¹

A Miatyánk első két kérése nagyon hasonló a zsidó Qaddis ima kéréseihez. A Qaddis arám nyelvű ima volt, amelyet a zsinagógában a tóraolvasás után imádkoztak:

„Dicsőíttessék és megszenteltessék az Ő nagy neve a világon, amelyet teremtett akarata szerint. Uralkodtassa az Ő országát a ti életetekben és napjaitokban és Izrael egész házának életében mihamarább és nemsokára. Nagy neve dicsőítessék mindörökkön örökké...”²

A Jézus-korabeli zsidó imádságok gyakori témája a név megszentelése, és a vele szorosan összefüggő ország eljövetele. Jézus felhasználta kora kifejezéseit (főleg azokat, amelyek eléggé tág jelentésűek voltak ahhoz, hogy az ő sajátos értelmezését általuk közölhesse) a Miatyánkban is, ám ennek az imának mégis minden részletében ott van a jézusi eredetisége, amit már az Abba szó is jelez.

ISTEN MINT ATYA³

A semita népeknél a név nagyon fontos dolog, kifejezi a dolog lényegét. Aminek ismerem a nevét, azt valamennyire birtoklom. Ezért alig mondták ki Isten nevét, mert úgy érezték, ha megszólítják, akkor Isten szinte köteles válaszolni és cselekedni. Isten legszentebb nevét, a Tetragrammatont csak a főpap mondta ki az engesztelés napján (és esetenként az ároni áldás elmondásakor), azért, hogy Isten megbocsássa a nép bűneit. Isten sem akarta megmondani a nevét; a Mózesnek a csipkebokorból mondott név („Vagyok, aki vagyok”) bizonyos értelemben kitérés a név-kérés elől. Isten megnevezhetetlen.

Istent Atyának nevezni újdonság a zsidóságban, vannak azonban előzményei. A héber Szentírás egyes megfogalmazásai néha kimondják Istenre, hogy Atya. Isten a nép Atyja (Iz 63,16; 64,7; Kiv 4,22; Oz 11,1; Mal 1,6; 2,10). Istent néhány esetben a király atyjának is nevezik, valamiféle örökbefogadás értelmében (2Sám 7,14; Zsolt 2,7; 89,27). A király Isten nevében kormányoz és különleges védelmében részesül. A héber Bibliában nem nevezik Istent az egyéni hívő atyjának, de görögül (a Szeptuagintában) néha előfordul (Bölcs 2,1). Sirák 23,1: (a görögben) „Uram, Atyám és életem

1 Pl.: Lukácsnál: „Add (divdov; imperf. alak) a kenyeret naponta (tò kaq' ηJmevrai)” áll, Máténál: „Add (dós; aor.) a holnapi kenyeret ma (shvmerov)”. Máté a bűnt tartozásnak nevezi (ojfeilhvmata, az arám 'hoba' fordítása), míg Lukács az elvont qJmartiva szót használja. Lukácsi betoldás a pantí (minden) is. Vö. LUZ, U.: *Matthäus* I, 337-338.

2 DALMAN, G.: *Die Worte Jesu*, Darmstadt, 1930, 304s. 311.

3 J. JEREMIAS: *Abba* (Göttingen, 1966).

Istene” (ku,rie pa,ter kai. de,spota zwh/j mou; héber: Uram, és atyám Istene). Többes számban gyakrabban előfordul a kifejezés: Isten a mi Atyánk (Bölcs 14,3; Tób 13,4). Ez görög hatásnak is tulajdonítható. A görögöknél általánosan elterjedt nézet, hogy Isten az emberek atyja („Zeusz atya”), az emberek pedig testvérek.

Egyes héber imákban szerepel az Atyánk megszólítás (pl. ’Abínu Malkênu), de ez inkább kivétel, és kiegészítő jelzőkkel gyengítik a megszólítás közvetlenségét. Az egyetlen példa, ahol az élő arám nyelven Istent Atyának nevezik, egy rabbinikus történet: Gyerekek szaladnak a rabbihoz, és azt mondják neki: „Abba, abba, adj esőt.” A rabbi erre felfohászodik: „Világ Ura, tedd meg ezek kedvéért, akik még nem tudják megkülönböztetni az abbát, aki nem tud esőt adni, és az Abbát, aki tud esőt adni” (bTaan 23a). Figyelemre méltó, hogy az elbeszélésben a rabbi világ Urának szólítja Istent. Nem merne volna Őt Abba-nak hívni. Egészen más a halott héber nyelven az ’Abínu megszólítást használni, mint az arám köznyelvi Abba-t. Más a *Pater noster*, a *Padre nostro* és a *Papà*, vagy más a régies mi Atyánk, és más lenne a szó szerinti fordítás: Apa! A misészöveg szerint Istent Atyának szólítani (*audemus dicere*), valójában azonban mi sem merjük Jézus eredeti „apa” megszólítását használni.

Jézus Istent így szólítja: Abba (= Apa). Arámul ez az a szó, amellyel a kisgyerek az apját szólítja. Az „aki a mennyekben vagy” későbbi hozzátétel (vö. Lk 11,2: Pa,ter), ami az Isten iránti tiszteletből fakadt, és jelezte Isten és a hívő távolságát. Enyhíti a megszólítás túl bizalmas voltát. Hasonlóan bizonytalanodik el a János-levél szerzője. Először felkiált: „Nézétek, mekkora szeretettel van irántunk az Atya! Isten gyermekeinek hívnak minket!” Azután, mintha rá kellene erősíteni, hozzáteszi: „és azok is vagyunk!” Majd mintha józanságra intene: „De még nem nyilvánvaló, mivé leszünk” (1Jn 3,1-2).

Az Miatyánk bevezetésében Jézus ezt mondja: „Ne úgy imádkoztatok, mint a pogányok, akik szaporítják a szót, és azt hiszik, hogy imáik hosszúsága miatt nyerne meg hallgatást” (Mt 6,7). A pogányok ugyanis imáikban rengeteg címet mondtak az istenek nevei mellé, továbbá szerették felsorolni a lehető legtöbb istenség nevét, nehogy az, amelyik kimaradt, megharagudjon, és ne teljesüljön a kérésük. HORATIUS nevezte így az imát: *fatigare deos* (kifárasztani az isteneket; *Carm* 1,2,26). Abban a tudatban imádkoztak, hogy az istenek nem akarnak segíteni az emberen. Erőnek erejével igyekeztek rávenni őket, hogy segítsenek.

Jézus arra tanít, hogy Isten nem ilyen. Az ima nem küzdelem az Istennel, nem kell Őt rávenni arra, hogy segítsen, jobban szeressen minket, hiszen Ő végtelen szeretet. Az ima találkozás, eggyé válás. Ahhoz hasonló, mint amikor a kisgyerek odafut az apjához, átöleli és azt mondja neki: Apa! Jézus mindig Atyának szólította Istent, soha nem mondta imáiban, hogy Istenem.⁴ Az Abba szó kifejezi Jézus abszolút közelségét Istenhez.⁵ Jézus ezt a szót átadja tanítványainak, ajándéku adja az ő Istenközelségét.

4 Kivéve a kereszten, amikor a 22. zsoltárt imádkozza: „Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?”

5 Lehetséges, hogy ezt akkor tudta legelőször világosan megfogalmazni, amikor 12 évesen felment Jeruzsálembe és ott maradt a templomban (ha lehet egyáltalán ilyen pszichológiai jellegű megállapítást tenni). Megérezett ott valamit, ezért mondja akkor először, hogy Isten Atya az ő számára.

Ezentúl mi is Atyának szólíthatjuk Istent (vö. Jn 20,17: „Felmegyek az én Atyámhoz, aki [most már] a ti Atyátok is...”).

„Szenteltessék meg a te neved”

A szenvedő alak (א]גiasqhvwtw) minden bizonnyal *passivum divinum*, vagy legalábbis nyitott arra az értelmezésre, hogy Isten maga teszi szentté, dicsőíti meg a nevét.⁶ A próféták gyakran utalnak erre (vö. Ez 36,21; Zak 14,9): Miután Izrael megszenteltetésénél az Úr nevét a pogányok között, Isten fogja megszentelni saját nevét, mégpedig azért, hogy Izraelt összegyűjti. Ezekben a jövődőlésekben a hatalmas Isten szinte térdre kényszeríti a pogány népeket: 'Akkor majd megtudják, hogy én vagyok az Úr.' Azáltal, hogy a Miatyánk az Abba megszólítással kezdődik, ez a hagyományos zsidó fohász ('Szenteld meg a nevedet') evangéliumi értelmet nyer: 'légy a mi Atyánk, cselekedj Atyaként'. Mutasd meg a szeretetedet. Isten akkor dicsőül meg, amikor Jézus megmossa tanítványai lábát, amikor a kereszten feláldozza önmagát (vö. Jn 13,31).

Az Ószövetségből azonban az is kitűnik, hogy Isten nevének megszentelése az ember feladata is (Iz 29,23). „Szenteld meg a nevedet azok felett, akik megszentelik nevedet”- imádkozza a zsidó hagyomány (*Tanna debé Eljahu* 21). A Leviták könyvéhez írt midrásban pedig ezt olvassuk: „Ha ti megszentelitek nevemet, én is megszentelem a nevetet” (SLev 18,6 [339a]). Isten üdvözítő cselekvése feltételezi az ember nyitottságát és erőfeszítését. A kettő szétválaszthatatlan egymástól. A zsidó hagyomány a parancsok megtartását is a név megszentelésének („qiddus hassém”) nevezi, különösképpen pedig a vértanúságot. Hasonlóan Jézus, amikor igent mond a szenvedés kelyhére, így kiált: 'Atyám, dicsőítsd meg nevedet' (Jn 12,28). Amikor a Miatyánkban kérjük az Atyát, hogy nevét ragyogtassa fel a világban, akkor egyszerűen magunkat is felszólítjuk arra, hogy az Ő nevét megszenteljük (vö. ARANYSZAJÚ SZENT JÁNOS, *Commentarius in sanctum Matthaeum evangelistam* 19,4).

„Jöjjön el a te országod”

Az Isten országa olyan tág fogalom volt, amelyet Jézus saját, új értelemmel tölthetett meg, és így prédikációjának központi fogalmává tette (igen hasonló ebben az 'Emberfia' címhez). Máté a Mennyek országa kifejezést használja (hogy Isten nevének használatát elkerülje), ahogy a rabbinikus szövegek is („malkut sammajim”). Jézus nem definiálja az Isten (ill. Mennyek) országa fogalmát, mert az mindenki számára közsímet volt. Isten uralma az, amikor és ahol Isten akarata megtörténik itt a Földön, amikor és ahol az Ő szándéka szerint megújul a világ. A rabbi tanítása szerint Isten a teremtés által királya, ura lett ennek a világnak; a vízözön óta azonban uralma csak a mennyben valósul meg. A sínai szövetségkötéssel Izrael 'magára vette az ország igáját' (SDt 32,29 [138b]). Jelenleg Isten uralkodása rejtett a világban. Csak a végső időkben fog újra kiterjedni minden népre, az egész világra. Amikor a 18 áldás Isten uralmának

6 Az arám eredeti („jittqaddas”) lehet visszaható értelmű is. Így az igealak egyszerre utal Isten és az ember cselekvésére.

eljövetelét kéri, akkor Róma megsemmisítéséért, az Isten bírói ítéletéért, a szent város újjáépítéséért könyörög (*Shemone Esre* 11. 12).

Jézus úgy beszél az Országról, mint ami közel van, már itt van (vö. Mt 11,25), de csak a jövőben teljesül be (vö. Mk 9,1). Jézus megfosztja ezt a fogalmat annak minden nacionalista felhangjától. Isten országa egyszerre az Isten ajándékaént csodaszzerűen születő új valóság, de ugyanakkor erkölcsi értelme is van, az Ő parancsai szerint való életet, az Ő szeretetében létrejövő új emberi közösséget is jelenti. Az Egyház igen gyakran ezt az utóbbi értelmet hangsúlyozta csak, az elsőről némileg megfeledkezve: „Petimus ut regnum Christi, quod est ecclesia, propagetur... schismatici ac haeretici redeant ad sanctitatem” (*Catechismus Romanus* 4,11.13).

„*Legyen meg a te akaratod*”

Ez is szenvedő megfogalmazás (genhghv ω). A mondat nem azt a sokszor ismételt, meglehetősen szűkös értelmezést fejezi ki, amely szerint Isten akaratára ígert mondani a minket ért sorscapások beletörődő elfogadását jelenti. Az Újszövetség egyöntetű tanúsága szerint Isten akarata elsősorban az Ő üdvözítő szándéka: a szeretete és hatalma, amellyel azt véghezviszi (vö. Jn 6,39; Ef 1,9). A Miatyánkban Jézus azért imádkozik, hogy ez az üdvözítő akarat teljesebben be végre ne csak a mennyben, hanem itt a Földön is.

Az Isten akaratának megtörténtéért imádkozni azonban azt is jelenti, hogy az imádkozó elkötelezi magát ennek az akaratnak a megtételére. Nem az jut be Isten országába, aki mondogatja: ’Uram, Uram’, hanem az, aki megteszi a mennyei Atya akaratát (Mt 7,21; 12,50; 26,42).

A MI-KÉRÉSEK

Sajátosan jézusi a Miatyánkban, hogy Ő a mindennapokat is belehelyezi az Atyával való kapcsolatába. Isten országa a mindennapokban valósul meg. Istent keresni nem menekülést jelent a világtól, az embertárstól.

„*a holnapi kenyerünket*”

A görög szöveg a kenyérről kapcsolatban különös szót használ (ejpiouvsioς), amely – úgy tűnik – a görög szóhasználatban itt jelenik meg először.⁷ Nem kizárt, hogy a szó az evangélisták (ill. az ősegyház) leleménye folytán keletkezett. A szó többféle eredetű lehet.

- a) Egyik megoldás szerint az ejpí -ből (-on, -en, -ön) és a létigéből származik. Így esetleg a lényegre (oujsiv α) utalhat a jelentése. SZENT JEROMOS lényegfeletti

7 Az időközben elveszett Hawara papiruszon lehetett még olvasni egy nehezen értelmezhető félmondatban: ¹/₂ obulusért valami szükségletet (?).

kenyérnek veszi (in Tit 3,12), s ez bekerül egyes latin fordításokba (*supersubstantialis*). Így könnyűvé vált a kérés Eucharisztiaira (az átlényegült kenyérre) való értelmezése. Egyes egyházatyák például a napi áldozást ezzel az evangéliumi mondattal indokolták (SZENT CIPRIÁN, *De dominica oratione* 18). Felhasználták a mondatot az egy szín alatti áldozás indoklására is (a bázeli és trienti zsinat). Ez a magyarázat azonban egy filozofikus substantia fogalmat visz bele a Miatyánk szövegébe, azonkívül nyelvtanilag is igen kérdéses.⁸

b) Ugyanezzel az etimológiával egy egyszerűbb jelentéshez is eljuthatunk: a léthez, a létszükséglethez kellő kenyér. Az evangélium szír fordításai így értik a mátéi kifejezést (sy^{(p)h}).

c) Más eredeztetés szerint az εἰπὲ τῆ;ν οὐρανὸν ἡμερῶν ('mai napra való', 'mai') kifejezés összevont változata az εἰπιουσιος. Ez a kifejezés azonban sohasem szerepel a ἡμερῶν szó nélkül. A görögnek azonkívül van egy jól ismert szava a 'mai' kifejezésére: εἰφμερος.

d) Meggyőzőbb az εἰπιουσιος eredeztetése az εἰπιεσθαι (rá-következni) igéből. A ἡ εἰπιουσα jelentése másnap, következő nap. Josephus Flavius 46-szor használja ezt a szót. A melléknév jelentése így: 'holnap'. SZENT JEROMOS idézi a nazarénusok evangéliumát, akik a Miatyánkban a holnapi (crastinum) kenyeret kérték (in Mt 6,11). A kopt fordítások (sa, mae, bo) ezt a jelentést tanúsítják, és ÓRIGENÉSZ is a „másnap kenyer”-re értelmezi a mátéi kifejezést (*De oratione* 27,13). Az εἰπιουσιος így a rákövetkező, holnapi kenyér. Ezt több újkori magyarázó eszkatologikusan mint jövőbeli kenyeret, a végidő eledelét értelmezi (a kenyér néhányszor szerepel a végidőbeli lakoma képénél; vö. Lk 14,15). Az eszkatologikus értelmezésnek azonban ellene mond az, hogy a 'mi' kenyerünkért imádkozunk, és 'ma' kérjük ezt a kenyeret.

A kifejezés értelme tehát valószínűleg: 'holnapi' kenyér. A kenyér mint *pars pro toto* (olyan kifejezés, amely a dolog részét nevezi meg, de jelenti az egészet) általános eledelt jelent. A Miatyánk kérése olyanokra utal, akiknek nincs meg a másnap kenyerük. Akkor imádkozhatjuk hitelesen a Miatyánknak ezt a kérését, ha megosztjuk a kenyerünket a szegényekkel. Nekünk is szól a Taizé-i étkezősátor felirata: a világ egyharmada éhezik.

„Engedd el a tartozásainkat”

A zsidó kifejezésmód a bűnököt gyakran tartozásnak, az erényeket mennyei tőkének mondja (mely akár kamatozni is tud). Adósai vagyunk Istennek, és adósai vagyunk embertársainknak is annyi mindennel, amit megtehettünk, vagy szebben tehetünk volna. A zsidó imádságokban is rendkívül gyakori a bűnbocsánat kérése. Ami új és

8 Az összetételben az iota-nak ki kellene esnie.

hamisítatlanul evangéliumi, az a kérés kiegészítése: 'ahogy mi is megbocsátunk'. A kiegészítés feltételként áll itt. Az ige aoristos alakja a megtörtént megbocsátásra utal ('megbocsátottunk'). Noha az evangélium más helyein úgy tűnik, hogy Isten bocsánata és irgalma megelőzi, lehetővé teszi az emberi megbocsátást (vö. Mt 18,23-35), itt mégis a fordított sorrenddel találkozunk. A mi megbocsátásunk a feltétele annak, hogy elnyerjük Isten megbocsátó kegyelmét.⁹ Csak akkor kérheti valaki hitelesen Isten bocsánatát, ha már ő maga is megbocsátott másoknak. Jézus imájában - egyedülálló módon – központi helyet kap az ember cselekvése. A Miatyánk imádkozása magán viseli a beteljesületlenség fájdalmát. Még nincs ott a holnapi kenyér minden szegény asztalán, és még nem tudunk egészen kiengesztelődni egymással. Még a szeretet Istenétől is elszakít minket az a szakadék, amit egymás között ütöttünk.

„ne vigyél kísértésbe”

A kérésben szereplő 'kísértés' (peirasmós) szót sokan szakkifejezésként a végső idők megpróbáltatásaira értették. A Jelenések könyvében olvassuk: 'Meggzabadítalak a kísértés órájától, amely az egész világot éri' (Jel 3,10; vö. Ef 6,13; Gal 1,4). A szó azonban névelő nélkül, általános értelemben szerepel a Miatyánkban, ahogy sok más zsidó imádságban is: 'ne vigyél a bűn hatalmába, a vétek, a kísértés, a szegyenletes dolog hatalmába' (bBer 60b; esti ima).

Meglepő a kérés megfogalmazása, amely azt sugallja, hogy Isten juttatja az embert kísértésbe. Az Újszövetségi Szentírás több helyen is nagyon világosan leszögezi, hogy Isten nem kísért (Jak 1,13; vö. 1Kor 10,13: 'nem hagy titeket erőtokön felül megkísérttetni'). Az egyházatyák ezért magyarázva fordítják a szöveget: 'ne patiaris nos induci in temptationem' ('ne engedd, hogy kísértésbe essünk' – TERTULLIANUS: *De oratione* 8; vö. SZENT CIPRIÁN: *De dominica oratione* 25). ÓRIGENÉSZ is leszögezi, hogy a kérés jelentése: ne engedd, hogy elbukjunk a kísértésben (*De oratione* 29,1.4). A Biblia azonban gyakran egyszerűen fogalmaz, és a másod-okokat kihagyva mindent Istenre vezet vissza. Így Isten az, aki a fáraó szívét megkeményíti, és Isten veszi rá Dávidot, hogy a népet megszámlálja (2Sám 24,1; az 1Krón 21,1 teológiailag differenciáltabb megfogalmazása szerint már a Sátán veszi rá erre Dávidot). A Miatyánk szövege is ezt az egyszerűbb megfogalmazást használja. Isten megengedi a próbatételeket, amelyek által erősödik hitünk, szeretetünk.

A Miatyánkknak ez a kérése is egészen nyilvánvalóan utal az imádkozó cselekedetére. Akkor kéri valaki hitelesen a kísértésekben az oltalmat, ha maga nem megy bele bűnre csábító helyzetekbe, ha maga is megküzd a kísértésekkel.

A kérés második felének ('szabadíts meg a gonosztól') értelmezésében az első eldöntendő kérdés a 'gonosz' (ajpò tou ponhrou) jelentése. Ha a szót hímneműnek vesszük, akkor egy személyre, a Sátánra utal. Ilyen jelentéssel szerepel a szó (ó ponhros) a Mt 13,19-ben. A legtöbb görög egyházatya és a reformátorok a Miatyánk záró kérését

9 Ez a következtetés protestáns magyarázók számára igen meglepő (a lutheri minden érdelem és együttműködést kizáró megigazolástannal ellenkező), ezért gyakran megkerülik, elhallgatják.

a Sátánra vonatkoztatták. Ezzel szemben azonban meg kell jegyeznünk, hogy 'a gonosz' nem szokványos megnevezése a Sátánnak, inkább általános értelemben használatos. A Timóteus-levéliben olvassuk: 'az Úr megment minden gonosz cselvetéstől...' (2Tim 4,18; vö. Did 10,5). Zsidó imádságok igen gyakran kérik a szabadulást 'betegségtől, veszélytől, elnyomatástól, gonosz emberektől, gonosz szomszédoktól, rossz gondolatoktól, a rossz hajlamtól'.¹⁰

A Miatyánk végén szereplő doxológia ('mert tiéd az ország...') a legrégebbi szöveg-tanúkból (S B D f¹ lat mae bo^{pt} Or) hiányzik, az evangélium eredeti szövegében nem szerepelt. Igen korán azonban már imádkozták a Miatyánk végén ezt a szöveget, vagy egy ehhez hasonló doxológiát (Did 8,5; vö. Did 10,2; 2Tim 4,18).

Összefoglalás a Miatyánkról

A Miatyánk 'az egész evangélium rövid foglalata' (TERULLIANUS: *De oratione* 1: *breviarium totius Evangelii*; vö. SZENT CIPRIÁN: *De dominica oratione* 9: *coelestis doctrinae compendium*). A keresztények kezdettől fogva naponta imádkozták (Did 8,3: naponta háromszor), és az Eucharisztia liturgiájának is kezdettől fogva részét képezte (SZENT CIPRIÁN: *Cat myst* 5,11-18).

A Miatyánk kristálytisztán evangéliumi imádság. A közvetlen istenközelség ('Abba'), az egyszerű és rövid megfogalmazások, a mindenfajta nacionalizmustól való mentesség, az Isten országának és a mindennapoknak ez a szerves egységben való látása, a szegények és a megbocsátás imádságban való kulcsszerephez jutása egészen egyedülállóvá teszik Jézus imádságát. Univerzális nyitottságú ima ez, imádkozni tanít minden jóakarátú embert.

Immanuel Kant szerint az ima babonás hiábavalóság. Legföljebb annyi értéke van, hogy felébreszti annak tudatát, hogy minden cselekvést úgy tegyünk, mintha Isten szolgálatában állnánk. A Miatyánk olyan formula, amely az imát és így önmagát is végül feleslegessé teszi. Semmi más, mint előkészület egy jó életvezetésre.¹¹ Brecht kigúnyolja a jámbor parasztcsaládot, akik a tűzvészben letérdelnek és imádkozni kezdenek, míg a néma Kattrin feltrombitálja az alvókat, és így megmenti az égő házat.¹² A Miatyánk eleven cáfolata ezeknek a kritikáknak. Jézus imádsága nem menekülés a cselekvés elől, nem helyettesíti az imádkozó erőfeszítését. Az imádság szüntelenül a tettekhez, az életre utal: megszentelni Isten nevét, megtenni az Ő akaratát, megosztani a kenyerünket a szegénnyel, megbocsátani, elkerülni a kísértés alkalmait. Az imádkozó azt kéri, amit él. A Miatyánk imádkozása feltételezi a Miatyánk (a *breviarium totius Evangelii*) szerinti életet. Ugyanakkor az ima nem pusztán valaminek a tudatosítása, vagy felkészülés a cselekvésre. A cselekvés imára szorul, a tett – ha igazi – kegyelemből fakad. Az Isten országának megvalósulása nem emberi mű, hanem Isten alkotása az Ő cselekvésére nyitott emberek életén keresztül.

10 Vö. LUZ, U.: *Matthäus* I,349.

11 KANT, I.: *Werke* VI, Berlin, 1907, 194-196.

12 BRECHT, B.: *Kurácsi mama*, 11. szín.

A hosszú élet titka

A Szerző 1979-ben született Budapesten, az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség (EMIH) vezető rabbija, a Magyar Honvédség táborigazgató főrabbi. Kezdeményezésére 2010-ben újra megnyílt az Óbudai Zsinagóga melynek azóta is rabbija. Vallási tanulmányait a világ legnevesebb jesiváiban folytatta, majd a Debreceni Egyetemen PhD fokozatot szerzett. 2001-ben házasodott, feleségével, Dvora Leával öt gyermekük van.

AZ IDŐ RELATÍV

Az időről mára már tudjuk, hogy fizikai jelenségként viszonylagosnak tekintendő. Ugyanennek spirituális értelemben vett igazságára azonban már a Biblia is felhívja figyelmünket. Eliezer történetében azt olvassuk, hogy megugrott a járóföld a lába alatt, és a több napos utat egy nap alatt tette meg. Abrahámról azt olvassuk, hogy „Ábrahám megöregedett, megteltek napjai” (1Mózes 24:1), amelyet a haszid értelmezés a Zóhár mondásával (3, 94:2) hoz összefüggésbe: „minden napját kitöltötte (az adott nap) Istenszolgálatával”, vagyis nemcsak egyszerűen lejárt az órája, hanem tartalommal töltötte azt meg.

A „HOSSZÚ NAPOK”

Mindannyian tapasztaljuk, hogy lehetnek olyan napok, amikor sikeresen bánunk az időnkkel és egy-két óra alatt olyan sok mindent el tudunk végezni, mint máskor egy egész hét alatt. Bizonyára sok múlik az időnk és saját magunk okos menedzselésén is, de kétségtelen, hogy a jó időkihasználás egyben az isteni áldáson is múlik. Vannak olyan napok, amelyeket Isten meghosszabbít, és több fér bele, mint máskor. Így tehát, az, hogy mire mennyi időnk jut, nem egyszerű matematika kérdése. Ez alapján pedig a hosszú élet sem egyedül annak a függvénye, hogy objektíve hány évet él a testünk, hanem azon is múlik, hogy mivel töltjük ki életünk napjait. Tűnhet úgy, hogy valaki a napok számát tekintve sokat él, élete tartalma azonban csekély, és ez fordítva is történhet.

A SZÜLŐK, A JAVAK ÉS A TÓRA

Ennek megfelelően a Tóra és a Tánách több helyen is „napjaink meghosszabbításának” áldását helyezi kilátásba. Így például a szülők tiszteleténél: „Tiszteld atyádat és anyádat, hogy hosszú napjaid legyenek a földön, melyet az Örökkévaló, a te Istened neked

ad” (2Mózes 20:12). Az anyagi javak megvetése kapcsán: „Aki gyűlöli a haszonlesést, annak meghosszabbodnak napjai!” (Példabeszédek 28:16). A Tóra tanulmányozása és megtartása kapcsán: „Fiam, tanomat el ne felejtse s parancsaimat óvja meg a szíved, mert hosszú napokat s életnek meg békének az éveit gyarapítják neked” (Uo. 3:1-2). Az Írás mind-mind olyan dolgok kapcsán ígéri a hosszú életet, a hosszú napokat, amelyekről hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy időnk vesztegetésével, energiánk felőrlésével járnak.

A SZÜLŐKRE „PAZAROLT IDŐ” VISSZAJÖN

Idős szülők gondozása, beteg öregeink ápolása idő-, pénz- és energiaigényes. A szülői tiszteletnek már ott is idegőrlő elemei vannak, amikor az ifjabbak számára maguktól értetődő dolgokat lassan és hangosan, többször ismételve és artikulálva kell újra meg újra elmagyarázni. Még inkább idő- és pénzigényesnek tűnik, a kor előre haladtával a szülők gondozása és ápolása. A Tízparancsolat fent idézett passzusa arra tesz ígéretet, hogy a szülők tiszteletére fordított idő „nem vész el”. Isten meghosszabbítja napjainkat és ezzel viszonylagosan meghosszabbítja életünket is, hiszen azzal áld meg minket, hogy kevesebb percben több idő férjen el.

AZ ANYAGI JAVAK NEM CSAK BIZTONSÁGOT ADNAK

A haszonleső azért hajszolja az anyagi javakat, hogy a fizikai jólétet, a kényelmet és biztonságot biztosítsa a maga számára, és ezzel hosszabb és boldogabb életű legyen. Az anyagi javak gyarapítása azonban egy bizonyos ponton túl csak a szorongás megsokszorozódásával, további aggodalommal és munkával jár. Bölcséink tanítása szerint: „Minél több vagyon, annál több aggodalom” (Atyák 2:7). Így aztán ebben az esetben még csak nem is isteni áldásként, hanem kész tényként közli a Példabeszédek, hogy „aki gyűlöli a haszonlesést, annak meghosszabbodnak napjai!”

A TÓRA SZABADDÁ TESZ...

„Nincs annál szabadabb ember, mint aki a Tórával foglalkozik” – tanítja a Talmud (Atyák 6:2). Első ránézésre ugyanakkor a Tóra szabályai, a Tóra tanulmányozása sok időt, energiát vesz igénybe és nem a szabadságot növeli. Éppen ezért biztosít bennünket Salamon király, hogy aki a Tórát tanulja és megtartja, annak hosszú napjai lesznek.

AZ ERŐSEBB KÉZZEL A TÓRÁRA KONCENTRÁLJUNK!

Amikor a Tóra-olvasás után felemeljük a tekercset és körbemutatjuk a közösségnek, a következő mondatokat mondjuk: „A *Tóra*, Mózes hagyatéka, Jákob közösségének öröksége. Az élet fája az azok számára, akik megőrzik, boldogok fenntartói. Útjai kellemes utak, és minden ösvénye békére vezet. Hosszú napokat tart jobbjá, jólétet és megbecsülést bal keze. Az Örökkévaló úgy akarta, hogy igaza kedvéért tanát naggyá és hatalmassá tegye.” Ebből az öt mondatból a középső három a Példabeszédek második fejezetének idézete. Élet fája a Tóra azoknak, akik megőrzik. Örömet és boldogságot ad. És azok, akik jobbjukban – azaz erősebb kezükben – a Tórát tartják, és csak baljukkal – gyengébbik kezükkel – törekednek a jólétre és a megbecsülésre, azoknak hosszú és jó napokat tartogat.

Mai, rohanó világunkban nehezünkre esik megállni, magunkba nézni, csöndet teremteni, hogy meghalljuk a szenvedő emberiség kiáltását. A fogyasztói kultúra verbális szinten is megjelenik: mennyi fölösleges szót, mennyi fölösleges időt pazarolunk tiltakozásra és vádaskodásra, hány sértést vágunk a másik fejébe, nem törődve azzal, mit is mondunk. A csönd ezzel szemben segít megőrizni az emlékezetet. Ha elveszítjük az emlékezetet, megsemmisítjük a jövőt... Szükségünk van erre, hogy ne váljunk közömbössé. (...) A II. Vatikáni Zsinat *Nostra Aetate* – kezdetű nyilatkozatára aláhúzza: egyre inkább föl kell fedoznunk és mindenki szolgálatába állítani a zsidók és keresztények közös, gazdag lelki örökségét. Ma ez a fő feladatunk: nem elhatárolódni és kizárni, hanem közeledni és befogadni; nem erőmegoldásokat keresni, hanem a közeledés folyamatait elindítani. Ha mi nem tesszük meg, akik hiszünk Őbenne, aki a mennyekben megemlékezett rólunk és szívén viselte gyengeségeinket, akkor ki fogja megtenni? „Isten meghallotta panaszukat, és Isten megemlékezett az Ábrahámmal, Izsákkal és Jákobbal kötött szövetségről. Jóakarátúan tekintett le Izrael fiaira és megjelent nekik...” (Kiv 2,24-25) Mi is emlékezzünk a múltra és viseljük szívünkön a szenvedők helyzetét. Így műveljük a testvériség földjét. Shalom! Békesség!

Ferenc pápa

Eszter megillája

(*Eszter könyvtekerése*)

A Szerző biblikus tanár, aki immár három évtizede él Olaszországban. Őszö-
vetségből és hebraisztikából doktorált, különböző római pápai egyetemek után
most Viterbóban – a pápák városában, amely a 13. században 24 éven át nyújtott
otthont Péter egymást követő utódainak – tanít őszövettségi tárgyakat a Szent
Péter Pápai Teológiai Főiskolán.

Az öt *meghillot* között kettőben nem fordul elő Isten neve: az Énekek énekében és Eszter könyvtekerésében. Éppen ez a – bár csak látszólagos – hiányosság volt az, ami nehézzé tette elfogadásukat a bibliai kánonban, szinte azt lehet mondani, hogy Isten nem jelenik meg, nem avatkozik közbe egyes szám első személyben. Bár személye el van rejtve az eseményekben, mégis ő a főszereplő, aki belülről vezeti az eseményeket, fokozatosan felfedve magát, miközben végig fenntart egyfajta *suspense*-t.

Eszter megillája Achaszvéros király és Vasti királyné perzsa udvarának leírásával kezdődik. Ezt követi egy regénybe illő elbeszélő előzmény, amely a következő események furcsa szövevényén alapszik: a király lakomát rendezett a birodalom előkelői számára, de a királyné visszautasította a rajta való részvételt. A király ezért annyira megharagudott, hogy elfogadta fejedelmei véleményét: az engedetlen Vastit el kell vetni, a király szabadon választhat magának egy új feleséget. Az elvetést követően színre lép a két főszereplő: Mardokeus, egy Babilonba száműzött zsidó család leszármazottja és unokahúga, akit, miután árva lett, Mardokeus lányává fogadott. Mardokeus, felismerve a helyzetet, saját maga előnyére fordítja a Vasti eltávolításából kialakult krízishelyzetet. Miután egyfajta „szépségversenyt” rendeztek a birodalom összes szüzei között, Esztert választották ki, aki így királynéi rangra emelkedett. Mardokeus lelkére kötötte Eszternek, hogy ne fedje fel senki előtt származását, talán azért, mert a zsidók, akiket befogadtak a hatalmas perzsa birodalomba, még nem kapták meg az „állampolgárságot”.

Ezen a ponton két tény jelzi Mardokeus sorsát: az első, hogy meghiúsított egy, a király ellen tervezett merényletet, melyet, bár nem kapott érte semmilyen kitüntetést és méltóságot, a király jelenlétében bejegyezték az udvar eseményeinek, krónikáinak könyvébe (vö. Eszt 2,23). A második tény pedig az, hogy Achaszvéros tanácsadói közül egy bizonyos Amanból miniszterelnök lesz, a király tehát magas méltóságra emelte. A 3. fejezet 1. verse pontosítja, hogy ő az Agag nemzetségéből származó Hamdata fia, tehát Amalek királyának, Agagnak leszármazottja, aki Saul idejében élt, és akit Saul legyőzött a háborúban. Megfigyelhető tehát a zsidók és az amalekiták közötti kontraszt, melynek gyökerei a sivatagban való vándorlásra nyúlnak vissza, a Kiv 17,8-16 szerint. Aman, mivel ambiciózus ember volt, megkövetelte, hogy minden alattvalója térdeljen le, ha meglátja. Mivel Mardokeus nem hajt térdet Aman előtt, Amannak

sikerül meggyőznie a királyt, hogy fogalmazzanak meg és adjanak ki egy rendeletet, nemcsak az ellen, aki át merészelte hágni a király parancsát, hanem az összes saját nemzedékéből való ellen is, akik elszórtan élnek a birodalomban. Így kiadták a király rendeletét, amely engedélyezte minden zsidó egy napon történő kiirtását, amely napot sorshúzás útján választottak ki (pur/puru, „sors, sorsvetés”, perzsa nyelven): Adar hónapjának 13. napját.

Ekkor érkezett tehát Eszter cselekvésének pillanata: Mardokeus rávette, hogy kérjen kihallgatást a királytól – ami egy nagyon kockázatos kezdeményezés, amennyiben halálbüntetés is járhat érte. Eszter elfogadta Mardokeus indítványát, és nagybátyja utasításait követve három napon keresztül böjtölt szolgálólányaival, hogy megnyerje a király jóindulatát és beleegyezését. Achasvéros végül nemcsak azt engedélyezte, hogy Eszter a király színe elé járuljon, hanem abba is beleegyezett, hogy Amannal együtt részt vegyen azon a lakomán, melyet a királyné a következő napra készített elő.

Az elbeszélés ezen a ponton csodás történésekbe fordul át: az elaludni nem tudó király elolvastatja az emlékezetes cselekedeteket, vagyis az események könyveit s így visszaemlékezik a Mardokeus által meghíúsított merényletre, aki végül semmilyen kítüntetést sem kapott. Másnap Aman, aki azért ment a királyhoz, hogy közölje vele, hogy elkészítette a bitófát, amelyre fel akarja akasztatni Mardokeust, csapdába esik. A király kérdésére: „*Mit kell tenni azzal az emberrel, akit a király meg akar tisztelni?*” Aman rögtön ezt válaszolja: „*Annak az embernek hozzanak királyi ruhát, amelyet a király hord, lovat, amilyenen a király ül, s királyi koronát is a fejére.*” Ez meg is történik, de nem Amannal, hanem Mardokeussal. Az elbeszélés Eszter lakomájával folytatódik, amely alatt Aman, aki már tudatában van annak, hogy kiesett a király kegyeiből, a királynénál keres segítséget, de az elbeszélő nem közli a kimenetelt, sőt, így folytatja: „*a kerevetre hajolt, amelyen Eszter feküdt.*” Féltékenységi jelenet a király részéről vagy pedig az elbeszélő ostorozó iróniája? Tény, azért, hogy megszabaduljanak Amantól és döntést hozzanak, szükség volt Harbonának, a király egyik eunuchjának tanácsára, aki arra emlékeztette a királyt, hogy a miniszterelnök azt tervezte, hogy megöli a király egyik jótevőjét – ez pedig a király megsértése. Ezért Achasvéros teljesen megváltoztatja döntését és Amant akasztatja fel a bitófára, melyet ő maga építtetett Mardokeus számára. A miniszterelnök számára az úgynevezett ellenbüntetés törvénye érvényesül: a pur, a sors, sorvetés, sőt a sorsvetések felborul: „*Aki (másnak) vermet ás, maga esik bele*” (Péld 26,27).

Happy end, boldog vég? Egyáltalán nem! Az ellenség meg lett semmisítve, de a pogrom (3,12) valódi rendelete még érvényben volt, ezért hatályon kívül kellett helyezni – ez a 8. fejezet tárgya. Maga Mardokeus lesz az, aki új rendeletet fogalmaz meg, amely biztonságba helyezi a zsidók életét, amelyet korábban Aman parancsa alapján el kellett volna pusztítani és meg kellett volna semmisíteni, „*a tizenkettedik hónap – azaz Adar hónap – tizenharmadik napján.*” A megilla hozzát teszi, hogy „*az ország népei közül sokan zsidóvá lettek*” (8,17).

A második meglepő elem, és ami ugyancsak a sorsvetések felborulását jelzi, a következő: a hatalom először az ellenségénél volt, most pedig annak a népnek a kezében van, amelyet el akartak nyomni. Az elbeszélés Mardokeus azon döntésével zárul, hogy ünnepeljék meg minden évben Adar 14. és 15. napját, a Purimot, a sorsvetés ünnepét, a kiirtás veszélyétől való megszabadulás emlékére.

A SORSVETÉSEK ÜNNEPE ÉS A GEOMETRIA

A *Purimot* átírt zsidó nyelven *pûrîm*nak írják és a geometria szerint a 336. számnak felel meg, mint a *bene-borîn* kifejezés, „a szabadság gyermekei”. A zsidóknak nyugalma és szabadságuk volt ellenségeiktől abban a hónapban, amely számukra félelemből örömré változott, panaszból tánczá lett.

Eszter *megillája* azt tanítja, hogy Isten szívében van az ő népe; különböző módokon lép közbe, amíg az események el nem jutnak végkifejletükre: az általa választott nép megszabadítására. A szolidaritást, amely annyira magától értetődő ebben a történetben (mint ahogyan Rut *megillájában* is), két szükséges feltétel kíséri: az interperszonális kapcsolatok előzetes megléte, valamint az egység és a kölcsönös segítség akarata, vagyis a szolidaritás – Mardocheus szolidárisnak mutatkozik Eszterrel szemben, lányává fogadja, öröködi felette (2,11), bátorítja (4,8). Eszter beleegyezik abba, hogy kockára tegye az életét, hogy közbenjárjon népéért. Tehát az a tény, hogy a szolidaritás alá van vetve ezeknek a feltételeknek, azt jelenti, hogy nem lehet egyoldalú: a kölcsönösség benső feltétel. Csak így válik a szolidaritás az isteni áldás forrásává.

AZ „ELREJTETT”-ELFEDETT

Térjünk vissza a kezdő kérdésre: miért nem jelenik meg Isten neve ebben a történetben? Annak az írásnak a címe, melyet a zsidó Írásban találunk a *megillab* terminusból, a *gill* összetekerni igéből és végül a *gila* „felfedni/feltárni”, „széttetekerni” igéből áll, tehát hozzáférhetővé tenni az olvasás számára. A cím második szava magának a főszereplőnek a neve: *’ester* a *’str* szógyök, amely azt jelenti, hogy „elrejteti” és „titokban tartani/eltitkolni”, ami itt jövő időben és egyes szám első személyben szerepel: „el fogok rejtőzni”. Együtt tehát azt jelenti: „feltárni a titkot”.

A *Misna* második szakaszában, amelyet az „Atyák maximáinak” hívnak, a harmadik fejezetben, a tizenkettedik versben olvashatjuk az úgynevezett „zsidóság öt oszlopát”, melyek közül négy el van rejtve Eszter nevének betűszavában. „*El’azar di Modi’in rabbi* ezt mondta: „*Aki profanizálja a szent dolgokat, aki megveti az ünnepeket, aki mások előtt megszégyeníti saját társát, aki elveti Ábrahám szövetségét, vagyis a körülmételést, és aki a Tórából a megállapodás által el nem fogadott szempontokat fed fel... annak nincs része az eljövendő világban*” (vö. Az atyák maximái, DLI, Milano 1995). Magától értetődően olyan cselekedetek listájáról van szó, amelyek az embert elválasztják a közösségtől és ezért mondja ösztönzőleg: „*Ne válj ki a közösségtől*” (II,4).

’STR VAGYIS ’ESTER

Eszternek a népe iránt tanúsított szolidaritása, teljes odaadása, böljtje és bátorsága, éppen azon tény miatt, hogy a legkedvezőtlenebb feltételek között találta magát, végtelen értékűvé válnak, s ezért lehetetlen, hogy ne váljanak Isten megnyilatkozásává. Ha akarjuk, ugyanakkor ez egy életlecke, ahol az „idegenség”, saját épségének, sértetlenségének veszélye olyan hatalommal szemben, amelyre nem igazán jellemző a nemes

lelkűség, nem elegendők ahhoz, hogy Esztert menekülésre készítsék, „elrejtőzve” – pontosan – saját maga neve mögé. Isten kiáradásának bizonyos mértékű megelőlegezése ez történelmünkben, abban a messiási alakban, amelyre még várnak „idősebb testvéreink” a hitben, és számunkra, keresztények számára ez sokat mondóvá vált Jézus Krisztus személyében, aki a mi közbenjárónk.

Kiegészítés

- Az alef betű, vagyis **’** – mint az „’Elohim” és az „’ehad”, vagyis „egy” kezdőbetűje: **’** „Isten és „egyetlen”, vagyis a hit megvallása az egyetlen Istenben
- A samek betű, vagyis **s** – mint „Sinai” – ”Sinai”, ami a Tízparancsolat kihirdetését jelzi
- A tav betű, vagyis **t** – mint „teshuva” – jóvátesz/helyreállít-jóvátesz/megbán
- A resh betű, vagyis **r** – mint „reham” – zsigeri szeretet

Fordította: Križšanyik Róbert

Forrás: La vita in Cristo e nella Chiesa, 2019,1, 29-31.

„Jelenj meg Uram, mutakozz meg, Uram! ... Az én nemzetem, Izrael, azok, akik Istenemhez kiáltottak, és az Úr megmentette népét, megóvott minket minden bajtól és nagy jeleket és csodákat művelt, amelyek nem történtek a nemzetek között...”

(Eszter 4,17; 10,3)

A nagypénteki oráció a katolikus-zsidó párbeszédben

A Szerző Budapesten született 1959-ben, 1989-ben szentelték pappá. 1990-ben doktorált teológiából, majd római ösztöndíjasként dogmatikai licenciátust szerzett. 2000-ben habilitált. A PPKE HTK Alapvető Hittan tanszék vezetője, a Kar dékánja. Tagja az MKPK Ökumenikus Teológiai Bizottságának, az „Ut Unum Sint” Ökumenikus Intézet alapítója és elnöke, protonotárius kanonok. (kranitz.mihaly@htk.ppke.hu)

1. KERESZTÉNYEK ÉS ZSIDÓK AZ ŐSEGYHÁZBAN. KAPCSOLÓDÁSOK ÉS ELTÉRÉSEK

Az apostoli korszak, amely az első keresztény nemzedék, Pál és az apostolok után következik, Kr. u. 70. körül zárul, mely egyúttal a zsidó történelem fontos dátuma is, s ennek következtében a születő kereszténység meghatározó időpontja. Zsidó részről a templom és az áldozati kultusz megszűnését a vallási élet zsinagógai formája és a farizeusi irányzat követi. A fiatal kereszténység ezekben a drámai eseményekben a parúziát, a második eljövettel megelőző katasztrófák meghirdetését fedezte fel. Mivel a parúzia késlekedett, a keresztények az eseményekben a Krisztus hívására nem válaszoló Izrael büntetését látták.¹

A zsidó-keresztények már jó ideje távol tartották magukat a zelóták lázadó magatartásától, de egyáltalán nem szakítottak a zsidósággal és a zsidó néppel. Számukra nehéz volt kielégítő magyarázatot találni egy ilyen eseményre, amely egy nem zsidó keresztény számára István diakónus és Pál apostol üzenetének mennyei megerősítését is jelenthette. A zsidó-keresztény álláspont kialakítása azért is volt nehéz, mivel az Egyház egyre inkább a pogányok közül megtértekből állt össze. Bár maga a zsidó-kereszténység a klasszikus formájában teljes megszűnése felé tartott, más utakon mégis igyekezett alkalmazkodni az új helyzethez. A *Pseudo-Clementínák*, melyek keletkezési időpontja és összeállítása vitatott, egy nagyon sajátos ebionizmust mutatnak, mely minden valószínűség szerint egy kereszténység előtti ezoterikus zsidóságtól származik az áldozati kultusz elítélésével. A zsidó-kereszténység azonban még ebben a formájában is elenyésző szerepet játszott az ősegyház életében. A nagy Egyház viszont minden kétséget kizáróan továbbra is táplálkozott az eredeti forrásból, és a zsidó gondolkodás sokáig meghatározta az Egyház fejlődését, abból a tényből is kiindulva, hogy a Bibliát, mely számára ószövetség lett, sugalmazott írásnak ismerte el.²

1 SIMON, M. – BENOÎT, A., *Le Judaïsme et le christianisme antique*, PUF, Paris, 1968, chap. III.: *L'expansion chrétienne*, 106.

2 Uo. Vö. 2Kor 3,14. Lásd még: NAHRA, R.: *Sources juives de la liturgie chrétienne: l'examen d'un cas*

A keresztény misszió kezdeteit a hellenista zsidóság elterjedéséhez és Szent Pál missziós útjaihoz lehet kötni. Szent Pétert szokás a római Egyház alapítójának tekinteni, de úgy tűnik, Pál előbb érkezett oda, és a *Rómaiakhoz írt levelében* (Kr. u. 58) sem említi saját odaérkezése előtt Péter nevét, ahogy az *Apostolok Cselekedetei* sem tud Péternek Pál előtti római látogatásáról. Ebből az következik, hogy nem a két apostol kezdte el a fővárosban a kereszténység terjesztését, hanem a Birodalom többi városához hasonlóan ez itt is névtelen misszionáriusokhoz köthető. Claudius császár (Kr. e. 10 – Kr. u. 54.) rendelete, mely Kr. u. 49-ben kiűzte a zsidókat Rómából, szoros kapcsolatban áll a keresztény misszió első fejlődésével, mely Krisztus halálát és feltámadását követően nem egészen húsz éven belül már megnyilvánult.³ Majd csak a Kr. u. 1. század végi évekből származik az első írásos szöveg a római Egyházról, püspökének, Kelemennek a *Korintusiakhoz írt levele*, melyben zsidó gondolatok keverednek a görög filozófia, és főleg a sztoicizmus elemeivel, de mégis a kereszténység áll ezek fölött.⁴ Az apostoli atyák nevéhez kapcsolódik Hermasz *Pásztor* című irata, mely apokaliptikus látomásaival a bűnbánattartási fegyelem fejlődésének jelentős állomása. A mű valószínűleg a 2. század közepén jelent meg Rómában, és érezhető rajta a zsidó-keresztény környezet hatása.⁵

Nehezen gondolható el, hogy Alexandriának, kelet nagy városának a zsidó lakossága ki tudta volna vonni magát a kereszténység hatása alól. Meglepő módon azonban erről nem találunk forrásokat. Ennek bizonyára nincs köze Claudius császár híres leveléhez, melyet az alexandriai zsidókhöz írt.⁶ Ám amint azt a 2. századi papirusztöredékek igazolják, a keresztények már nagyon korán Alexandriában tartózkodtak. Elképzelhető, hogy az újszövetségi *Zsidókhöz írt levelnek* a szerzője, melyet egyes kutatók szerint átjár alexandriai Philón (Kr. e. 20 – Kr. u. 45.) gondolkodása, egy alexandriai keresztény lehetett.⁷ Kevéssel ezután, Hadrianus császár (Kr. u. 117–138) idején az

particulier, in *Communio*, n. XXXV,5 – septembre 2010, 53–62; OKOYE, J.: *The Pontifical Biblical Commission, the Old Testament, and Christ as the Key to all Sacred Scripture*, in *The Catholic Biblical Quarterly* vol. 80. No. 4, October 2018, 670–686.

3 Vö. SUETONIUS: *Caesarok élete*, Európa Kiadó, Budapest, 1994, 209. Lásd még: CARRARA, P.: *I pagani di fronte al cristianesimo. Testimonianze dei secoli I–II*, Firenze, 1990, 69–73. (*Claud.* 25,3: „Iudaeos impulsore Chresto assidue tumultuantis Roma expulit.”)

4 RÓMAI SZENT KELEMEN *levele a korintusiakhoz* (ford. Ladocsi Gáspár), Szent István Társulat, Budapest, 1980, 105–145. *La prière civique chez Clément de Rome et ses antécédents dans le judaïsme*, in MANN, F., *Un père avait deux fils. Judaïsme et christianisme en dialogue*, Médiaspaul, Paris, 2004, 234–243.

5 Vö. HERMASZ: *Pásztor* (ford. Ladocsi Gáspár), in *Ókeresztény Írók* 3., Szent István Társulat, Budapest, 1980, 246–364.

6 JAKAB, A.: *Ecclesia Alexandrina. Evolution sociale et institutionnelle du christianisme alexandrin (IIe et IIIe siècles)*, Peter Lang, Bern, 2001; SOMOS, R.: *Az alexandriai teológia*, Paulus Hungarus – Kairosz, Budapest, 2001.

7 Vö. HORST, P. VAN DER: *Jews and Christians in Their Graeco-Roman Context*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2006. (különösen 98–107: *Philo's In Flaccum and the Book of Acts*, 108–113: *Common Prayer in Philo's In Flaccum 121–124*, 114–127: *Philo and the Rabbis on Genesis, Similar Questions, Different*

ismeretlen szerzőtől származó *Barnabás-levél* éppúgy az alexandriai zsidók által használt allegorikus módszert alkalmazza, csak most a zsidók ellen, hogy kimutassa, az Ószövetség előképszerűen már tartalmazta a keresztény valóságokat.⁸

Szíria fővárosában, Antióchiában – az *Apostolok Cselekedetei* szerint⁹ – jelent meg először a *keresztény* név, ahol először merült fel a nem zsidó keresztények és a zsidóság kapcsolatainak konkrét kérdése. Már az apostoli időktől kezdve Szíria és Fönícia más városában is voltak keresztény közösségek, főleg Damaszkuszban, valamint Tírusz és Szidón vidékén. Valószínűleg ezen a területen kell keresni a 2. század kezdetén keletkezett *Didakhé*¹⁰, vagy *A tizenkét apostol tanítása* című kateketikus és liturgikus irat eredetét, melyet többszörösen meghatároznak a zsidó minták és tapasztalatok.

A keresztény önazonosság kialakulásának fontos állomása az apostoli atyákhoz tartozó Szent Ignác (†Kr. u. 110–115 k.) hét levele.¹¹ Antióchia püspöke ezeket a Rómába, a vértanúsága felé vezető útján írta Kr. u. 115. körül, Traianus (Kr. u. 98–117.) uralkodása végén, hitelességüket soha nem kérdőjelezték meg. Ezekben már látható egy határozott eltérés a zsidó közösségek berendezkedésétől, mivel nemcsak a szerző mentalitását és a vértanúság iránti vágyát fejezik ki, hanem a Kis-Ázsiában sokfelé elterjedt Egyház hitét és szervezetét is. Szent Ignác ráadásul az első képviselője annak, amit monarchikus episzkopátusnak nevezünk. Antióchiai Szent Ignác egyik levelét éppen a római keresztényeknek írta, a többi Kis-Ázsia egyházainak: Efezus, Magnészia, Trallész, Philadelphia és Szmirna közösségeihez, és végül egyet Polikárhoz, az utóbbi város püspökéhez. Ezek közül több közösség neve megtalálható a *Jelenések könyve* kánoni irat kezdetén (2–3. fejezet) is, melynek végső szerkesztése valószínűleg Domitianus császár (Kr. u. 51–96.) idejére tehető. Ebben az időben a kereszténység már szilárd, önálló tényezőként szerepel. Pál és a többi apostol művét a Palesztinából érkező „névtelen” misszionáriusok folytatták, különösen a Kr. u. hetvenes évek eseményeit követően.¹² Ekkor érezhető egy bizonyos feszültség a páli irányzat és a zsidó-kereszténységet képviselők között. Ám Ázsia egyháza is küzd a zsidósággal többé-kevésbé átjárt gnoszticizmus képviselőivel is.

A *Jelenések könyve* a zsidóságban virágzó irodalmi műfaj keresztény változata. A születő kereszténység sok elemet vett át a zsidóságból, azonban vallja, hogy a Messiás eljött, ez a remény beteljesedett, és az Egyház ezután Krisztus második visszajövetelét várja. A *Jelenések könyve*nek nagy látomása a Krisztus ajkára helyezett ünnepi kijelentéssel végződik: „Igen, hamarosan eljövök.” És a látnok tüzes imája ennek a visszhangja: „Jöjj el, Uram, Jézus!” (Jel 22,20) Mivel a parúzia késett, az Egyház lassanként megtalálta helyét a világban és átgondolta kapcsolatát a társadalmi adottságokkal is. A kereszténységnek egyfelől a görög-római környezetben számot kellett vetnie a

Answers, 128–133: *Philo of Alexandria on the Wrath of God*); DEINES, R. – NIEBUHR, K.-W.: *Philo und das neue Testament*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2004.

8 *Barnabás-levél* (ford. Vanyó László), Szent István Társulat, Budapest, 1980, 221–245.

9 ApCsel 11,26.

10 *Didakhé* (ford. Vanyó László), Szent István Társulat, Budapest, 1980, 93–101.

11 Antióchiai Szent Ignác hét levelét lásd: Ókeresztény írók 3, 163–196.

12 Vö. PICCIRILLO, M.: *La Palestina cristiana I–VII secolo*, EDB, Bologna, 2008.

klasszikus kultúrával, és különösen a filozófiai-vallási nézetek képviselőivel, másfelől meg kellett fogalmazni saját identitását.¹³ Az Egyházba ekkor a megtérők immár kizárólag a görög és a latin nyelvű pogányságból érkeztek.

A diaspora zsidóságával kapcsolatban is sok kérdés merült fel. Alexandria Philón a biblikus kinyilatkoztatás és a filozófia összehangolását dolgozta ki. Erre a keresztények is felfigyeltek, és az Újszövetség némely helyén az ő megoldásai is kirajzolódnak. A pogányságot mint vallást a keresztények természetesen elvetették, mert a bálványimádás minden bűn forrása (Róm 1,22–32). Az eltévelyedéseken túl azonban az emberi faj eredeténél a pogányokat a le nem jegyzett kozmikus kinyilatkoztatás segíti (Róm 1,19–20).

A kezdeti zsidó-keresztény kapcsolatok párbeszéddé fejlődése Szent Jusztinosz érdeme. A későbbi apologeta Kr. u. 100. körül pogány szülőktől származott a mai Nabluz környékéről, Flavia Neapolisból és egészen biztos, hogy szamaritánusokkal és zsidókkal is érintkezett. Filozófiai tanulmányai befejezése után lett keresztény-nyé, majd Caesarea vidékén a tenger melletti pusztaságba vonult, ahol a prófétákat tanulmányozta. Hitét vértanúságával pecsételte meg Rómában Kr. u. 165. körül. A Párbeszéd a zsidó *Trifonnal* című műve az igazi vallásközi dialógus mintapéldája. A rabbinikus irodalom is megerősíti ezt a tényt. Kr. u. 135-ig Jeruzsálem püspökei zsidó-keresztények voltak és hatásuk később sem szűnt meg azzal, hogy a pogányok nagyobb számban léptek be az Egyházba.¹⁴

A 4. század elején, amikor a Római Birodalomban elfogadott lett a kereszténység, a korábbi párbeszédet sajnos felváltották a zsinagóga népe elleni vádaskodások.¹⁵ Egészen a XX. századig sokat szenvedett a zsidóság, ám a polemikus írások az ókori retorika eszközeivel éltek, s ezek nem is annyira a zsidóknak, mint inkább a keresztényeknek szóltak, akiket az evangélium üzenetében kívántak megerősíteni egy összetett társadalmi környezetben. Origenész (185–254) például a III. században meg is védi a zsidóságot a pogány Kelszosz támadásaival szemben, aki gúnyos szavaival keresztényeket és zsidókat egyszerre ítél el.¹⁶ Az egyházatyák mindig doktrinális síkon nyilatkoztak, és az apostoli kérügmá óta a hit szabálya szerint vallották, hogy az Egyház a Názáreti Jézusban, Izrael Messiásában az emberiség Megváltóját ismerte fel.¹⁷

13 Vö. ÓRIGENÉSZ: *Kelszosz ellen* (ford. Somos Róbert), Kairosz, Budapest, 2008. E műből lehet kiemelni Kelszosz eredeti, az *Igaz szó* című írását, melyet a Római Birodalom kultúrájának védelme érdekében írt a keresztények ellen. Az eredeti szöveget lásd: CELSO: *Contro i cristiani*, BUR, Milano, 1989; magyarul lásd még: *Kelsos: Igaz szó* (ford. Komoróczy Géza, in *Világosság* – melléklet (1969. március), 8–32.

14 Vö. MANNS, F.: *Un père avait deux fils. Judaïsme et christianisme en dialogue*, Médiaspaul, Paris, 2004, 245–246. BOBICHON, PH.: *Le dialogue avec Tryphon*, in *Connaissance des pères de l'Église* No. 110 (juin 2008), 11.

15 SIMON, M.: *Vérus Israel. Étude sur les relations entre chrétiens et juifs dans l'Empire romain (135–425)*, De Doccard, Paris, 1948.

16 Vö. ÓRIGENÉSZ: *Kelszosz ellen* (ford. Somos Róbert), Kairosz, Budapest, 2008.

17 Olasz nyelven lásd a Pápai Biblikus Bizottság *A zsidó nép és szent iratai a keresztény Bibliában* című dokumentumát: Pontificia Commissione Biblica, *Il popolo ebraico e le sue Sacre scritture*

2. FORDULAT A KATOLIKUS – ZSIDÓ PÁRBESZÉDBEN

A II. Vatikáni Zsinat (1962–1965) páratlan módon közel hozta egymáshoz a katolikus Egyházat és a zsidóságot. 1965. október 28-án megjelent a *Nostra Aetate* kezdetű, az Egyház és a nem keresztény vallások kapcsolatáról szóló nyilatkozat, mely történelmi fordulópontnak tekinthető.¹⁸ Az Egyház szem előtt tartja, amit Pál apostol mondott vérokonairól: „Övéik az istenfűség, a dicsőség, a szövetségek, a törvényadás, az istentisztelet és az ígéretek. Övéik az atyák és test szerint közüjük származik Krisztus.” (Róm 9,4–5)¹⁹ Ösztönző volt a kapcsolatok számára, hogy VI. Pál pápa még a zsinat alatt, 1964. január 4–6. között szentföldi látogatást tett, mely során felkereste azokat a helyeket, ahol maga Jézus megfordult. Ez a kereszténység forrásaihoz való visszatérést jelentette.²⁰ A zsinati nyilatkozat rávilágított arra, hogy milyen nagy a keresztények és a zsidók lelki öröksége, és előmozdította a kölcsönös megismerés és megbecsülés folyamatát. A zsinati atyák gondosan ügyeltek arra, hogy ezt követően sem a hitoktatásban, sem az ígéhirdetésben ne legyen semmi olyan, ami nem egyeztethető össze az evangéliumi igazsággal és Krisztus szellemével. Az Egyház liturgiájában pedig kifejeződik az a kétezer éves tanítás, hogy Krisztus minden ember bűneiért mérhetetlen szeretettel vállalta önként szenvedését és halálát, hogy mindnyájan üdvözüljenek.²¹ Ebben a szellemben fogalmazták meg a húsvéti szent három nap, és különösen a nagypéntek minden imádságát. A *Sacrosanctum Concilium* kezdetű zsinati konstitúció azt mutatja, hogy Krisztus szenvedésének, halálának és feltámadásának titka szétárad az egész világon (SC 61).

Döntő lépés volt, amikor II. János Pál pápa 1986. április 13-án meglátogatta a római zsinagógát. Ez a történelem időben leghosszabb, de térben legrövidebb útja a katolikusok és a zsidók között a II. Vatikáni Zsinattal megkezdett út jelentős állomása volt. A pápa ekkor beszédében kifejtette, hogy az Egyházat szoros kötelék fűzi a zsidósághoz, s ez a lélek világában összekapcsolja az újszövetség népét Ábrahám leszármazottaival. Tehát ez a lelki kapcsolat az alapja a zsidókért való imádságnak is, mert „a zsidó vallás számunkra nem valami *külsődleges*, hanem bizonyos módon a mi vallásunk számára *belső*”. És ezért vele olyan kapcsolatunk van, mely nem hasonlítható egyetlen más vallással való kapcsolathoz: „Ti szeretett testvéreink vagytok, és

nella Bibbia Cristiana, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 2001. Ezzel kapcsolatban érdekes Jacob Neusner (1932-2016) zsidó tudós könyve: Egy rabbi Jézussal beszélget (*A rabbi talks with Jesus*), in RATZINGER, J. – XVI. BENEDEK: *A názáreti Jézus* I, SZIT, Budapest, 2007, 72.

18 *Nostra Aetate*, in *II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*, Szent István Társulat, Budapest, 2000, 399–403.

19 NA 4. Vö. KRÁNITZ, M.: *Belsőleges kapcsolat a zsidósággal – negyven éve jelent meg a Nostra Aetate zsinati nyilatkozat*, in *Keresztény-Zsidó Teológiai Évkönyv 2004*, Keresztény – Zsidó Társaság, Budapest, 2004, 128–133.

20 ADORNATO, G.: *Paolo VI. Il coraggio della modernità*, San Paolo, Cinisello Balsamo, 2008. (*Il pellegrinaggio in terra santa*: 105–107.)

21 NA 4.

bizonyos értelemben idősebb testvéreink” – mondta II. János Pál pápa.²²

Ezt követte 1998-ban az *Emlékezzünk: gondolatok a Soabról*, és 2000. március 12-én az ünnepélyes bocsánatkérés (az emlékezet megtisztítása), melyet kiegészített a Nemzetközi Teológiai Bizottság *Emlékezet és kiengesztelődés* című dokumentuma²³, valamint a pápa szentföldi zarándokútja.

3. A NAGYPÉNTEKI ORÁCIÓ A KATOLIKUS-ZSIDÓ KAPCSOLATOKBAN

A misekönyvben – a *novus ordo* szerint – a nagypénteki szertartás keretében a szenvedéstörténet és a homília meghallgatása után következnek az egyetemes könyörgések. A tíz ünnepélyes oráció lélekben átfogja az Egyházat és az egész emberiséget, annak minden örömeivel és szükségével együtt. A hatodik könyörgés a zsidókról szól. Szövegében nincs semmilyen kirekesztés, lekicsinylés, éppen ellenkezőleg, magasztos stílusa kifejezi azt a mély kapcsolatot, mely a zsidókat a keresztényekkel összeköti:

„A zsidókért is imádkozzunk testvérek, hogy azok, akikhez előbb szólott Urunk Istenünk, őt egyre jobban szeressék, és állhatatosan őrizzék a szövetségi hűséget.”²⁴

Az oráció első részében mint jókívánság szerepel a fohász, a kérés, hogy a zsidóság Isten tökéletes szeretetét valósíthassa meg és a vele kötött szövetséghez hűséges legyen. Ezután a csöndes, elmélyült ima következik, mely során engedjük, hogy Isten maga adjon számunkra sugallatot a másért végzett ima közben. Majd a könyörgés így folytatódik:

„Mindenható, örök Isten, te ígéreteidet Ábrahámnak és utódainak adtad: hallgasd meg kegyesen egyházad könyörgését, hogy az Ószövetség választott népe eljuthasson a megváltás teljességére. Krisztus, a mi Urunk által. Amen.”

Az oráció második részében utalás történik Izrael kezdeteire, történetére, majd az a kérés hangzik el, amely valójában minden ember számára életcél: az üdvösség, a megváltás, vagyis az Istennel való tökéletes kapcsolatra való eljutás, ami az egész élet jutalma.²⁵ Magának a *Misekönyvnek* az általános rendelkezése határozza meg az „egy-

22 Vö. CONSEIL PONTIFICAL POUR LE DIALOGUE INTERRELIGIEUX, *Le dialogue interreligieux dans l'enseignement officiel de l'Église Catholique du Concile Vatican II à Jean-Paul II*. Documents rassemblés par Mgr. Francesco Gioia, Éditions de Solesmes, 2006, 435. II. János Pált követően XVI. Benedek pápa (2010) és Ferenc pápa (2016) is felkereste a római zsinagógát.

23 Vö. *Bocsásunk meg és kérjük bocsánatot!*, II. János Pál pápa szentföldi zarándokútjának beszédei és nagybőjt első vasárnapi homíliája, Szent István Társulat, Budapest, 2000; Nemzetközi Teológiai Bizottság, *Emlékezet és kiengesztelődés*, Szent István Társulat, Budapest, 2000.

24 A *Nostra Aetate* 4. ugyanígy azt a köteleket tartja fontosnak, mely az Újszövetség népét Ábrahám leszármazottaival összekapcsolja (*Mysterium Ecclesiae perscrutans, Sacra haec Synodus meminit vinculi, quo populus Novi Testamenti cum stirpe Abraham spiritualiter coniunctus est*).

25 Vö. *Misekönyv*, a Magyar Katolikus Püspöki Kar megbízásából a hivatalos vatikáni kiadás alapján készült fordítás, Szent István Társulat, Budapest, 1991, 226.

temes könyörgések” lényegét (45. cikkely): a hívek a nép saját papi szerepét gyakorolva imádkoznak minden emberért és az egész világ üdvösségéért. Ebben a szándékban nincs kifogásolnivaló, mert a másokért való imádság – ahogy ezt Mózes is tette – kedves az Úr szemében.²⁶

A rendelkezések *Előszava* ugyanezt hangsúlyozza: „Isten népe... arra hivatott, hogy az egész emberi család nevében Istenhez könyörögjön.” Az *Előszó* továbbá megemlíti (15. cikkely), hogy több könyörgés a mai igényekhez és adottságokhoz van alkalmazva... Ismét más részeket pedig egészen újonnan alkottak, melyek az Egyház más korszakainak sajátosságait tükrözték.²⁷

Itt tehát az Egyház nem tett mást, mint átgondolta a korábban korhoz kötött könyörgéseket, és azokat a kinyilatkoztatás alapján újra fogalmazta. Ezzel találkozunk a Nemzetközi Teológiai Bizottság dokumentumában, mely a megváltással kapcsolatban megemlíti, hogy a *szejvéség* az az átfogó vízió, amelyben megvalósul Isten viszonya az emberi nemhez, és a nagypénteki oráció is erre a valóságra utal.²⁸ Az Egyház viszont vallja, hogy az a személy, aki részesedik Istennek a Jézus Krisztusban és az általa kinyilatkoztatott szeretetében, azzá válik, aminek teremtett: Isten képmásává.²⁹

2007. július 7-én jelent meg XVI. Benedek pápa *Summorum Pontificum* kezdetű apostoli levele, mely nagyobb lehetőséget biztosít a II. Vatikáni Zsinat előtti, úgynevezett tridentí miseforma használatára. Az új apostoli levél (*motu proprio*) az 1970-es reformot megelőző római liturgia alkalmazására vonatkozik, s eszerint a zsinat előtti *Missale Romanum* – Római misekönyv – legutolsó kiadását, mely 1962-ben jelent meg utoljára, a szentmise bemutatásának rendkívüli formájaként lehet használni.³⁰

A XXIII. János pápa idején kiadott misekönyv a nagypénteki könyörgéseknél a zsidók megtéréseért imádkozik:

Oremus et pro perfidis Iudaicis: ut Deus et Dominus noster auferat velamen de cordibus eorum; ut et ipsi agnoscant Iesum Christum Dominum nostrum. Oremus. Flectamus genua. Levate.

Omnipotens sempiterna Deus, qui etiam iudaicam perfidiam a tua misericordia non repellis: exaudi preces nostras, quas pro illius populi obcaecatione deferimus; ut, agnita veritatis tuae luce,

26 Uo. 34.

27 Uo. 27.

28 Nemzetközi Teológiai Bizottság: *A megváltás teológiájával kapcsolatos néhány kérdés* (ford. Vanyó László), Szent István Társulat, Budapest, 1997, 17. A keresztény szövetségértelmezésről lásd még a II. Vatikáni Zsinat idején keletkezett tanulmányt: JAUBERT, A.: *La notion d'Alliance dans le judaïsme aux abords de l'ère chrétienne*, Seuil, Paris, 1963. Lásd még: RENAUD, B.: *L'alliance au coeur de la Torah*, Cahiers Évangile 143 (Mars 2008), Cerf, Paris, 2008.

29 Uo. 23.

30 Vö. XVI. BENEDEK: *Summorum Pontificum* (*motu proprio* kiadott apostoli levél a római rítus rendkívüli formájáról), Szent István Társulat, Budapest, 2007. A Szentatya megállapítja: „Nincs semmiféle ellentmondás a Római Misekönyv egyik és másik kiadása között. A liturgia történetében növekedés és fejlődés van, de semmiféle törés nincsen. Ami az előző nemzedékek számára szent volt, számunkra is szent és nagy marad.” (11. oldal)

*quae Christus est, a suis tenebris eruantur. Per eundem Dominum... Amen.*³¹

Ez a könyörgés nem mindenben felel meg a II. Vatikáni Zsinat tanításának, holt a *Nostra Aetate* új szemlélete és a zsidókkal való kapcsolatokért felelős szentszéki bizottság gondosan ügyel a nyilatkozat negyedik pontjának végrehajtására, és útmutatást is adott ki *A zsidók és a zsidóság helyes ábrázolása a Katolikus Egyház ígéhirdetésében és hitoktatásában* címmel.³²

4. AZ „ET PRO IUDAEIS” IMÁDSÁG ÉRTELMEZÉSE

Mivel az új pápai apostoli levél nem rendelkezett az 1962-es *Missale* nagypénteki imádságáról, ezért 2008. február 5-én a Szentszék titkársága közzé tette XVI. Benedek pápa jegyzékét, amelyben visszavonja a tridentinai misekönyv hivatkozását, és új imaformát tartalmaz:

Oremus et pro Iudaeis. Ut Deus et Dominus noster illuminet corda eorum, ut agnoscant Iesum Christum salvatorem omnium hominum.

Oremus. Flectamus genua. Levate.

*Omnipotens sempiterna Deus, qui vis ut omnes homines salvi fiant et ad agnitionem veritatis veniant, concede propitius, ut plenitudine gentium in Ecclesiam Tuam intrante omnis Israel salvus fiat. Per Christum Dominum nostrum. Amen.*³³

XVI. Benedek pápa szövegmódosításának egy része így hangzik: „A mi Urunk, Istenünk világosítsa meg szívüket, hogy ismerjék el Jézus Krisztust, minden ember Üdvözítőjét.” Walter Kasper bíboros elmondta, hogy a zsidókkal való kapcsolat összetett és nehéz, amelyet sajátos érzékenység jellemez. Elismerte, hogy a rendkívüli szertartásban (az 1962-es *Római Misekönyvben*) szereplő ima sértő volt, mert a zsidók vakságáról szólt. A pápa ezt az utalást eltörölte, de hangsúlyozni kívánta, a keresztények és a zsidóság közötti sajátos különbséget. Sok minden közös a vallásunkban: Ábrahám, a páttriárkák, Mózes, Jézus és Anyja, Mária is zsidó volt. A különbség

31 Vö. *Missale Romanum*, Ex decreto SS. Concilii Tridentini Restitutum Summorum Pontificum cura recognitum. Editio Typica 1962, (Edizione anastatica e Introduzione. A cura di Manlio Sodi e Alessandro Toniolo), Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 2007. A nyolcadik oráció a zsidókért (Pro conversione Iudaeorum) végzett imádság.

32 COMMISSION FOR RELIGIOUS RELATIONS WITH THE JEWS, *Guidelines and suggestions for implementing the conciliar declaration „Nostra Aetate”* (1974); *Notes on the correct way to present the Jews and Judaism in preaching and catechesis in the Roman Catholic Church* (1985).

http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/chrstuni/sub-index/index_relations-jews_fr.htm

33 Vö. <http://www.la-croix.com/article/index.jsp?docId=2328250&rubId=4078#>. Ezzel az új orációval sikerült a régi és az új rítus között egy harmadik utat találni, jóllehet ezzel szemben is kifogások merültek fel. Vö. PRISCIANDARO, V.: *La controversia del rito romano*, in *Jesus* (maggio 2008), 51.

azonban az, hogy az Egyház számára Jézus a Krisztus, vagyis a Messiás, az Isten Fia.

Az Egyház tanítása egyértelmű: Jézus Krisztus minden ember Üdvözítője, a zsidóké is. A nagypénteki oráció tartalma is ez: az Izrael népével kötött szövetség ma is érvényes, mert Jézus Krisztus tette azzá halálával. Ez a könyörgés a zsidók megtéréséről szól, de ez nem jelenti azt, hogy az Egyház missziót végez a körükben. Szent Pál a *Rómaiaknak írt levelében* írja, hogy amikor a pogányok teljes számban megtérnek, akkor majd Izrael egésze üdvözülni fog.³⁴ Ez az Egyház eszkatologikus reménye: „Az embernek igazi nagy reménye csak Isten lehet, az az Isten, aki mindvégig és a beteljesedésig szeretett és szeret.”³⁵ A múltban használt nyelvezet gyakran megvető volt a zsidók számára, míg a mostani szóhasználatot a tisztelet jellemzi. Kölcsönösen tiszteletben kell tartanunk a fennálló különbséget.³⁶

5. A FÉLREÉRTÉSEK TISZTÁZÁSA

Az 1962-es *Római Misekönyv* szerinti nagypénteki liturgia zsidókért mondott imájának – *Oremus et pro Iudaeis* – az új megfogalmazása is vitát váltott ki. Az Államtitkárság a Szentszék sajtótermén keresztül 2008. április 5-én közleményt adott ki.

A zsidóság képviselői úgy értelmezik, hogy a nagypénteki oráció nem egyezik meg korábban a Szentszék által kiadott megnyilatkozásokkal, amelyek a zsidó népre és annak hitére vonatkoznak, és amelyek a zsidók és a katolikus Egyház baráti kapcsolatának fejlődését tükrözték az elmúlt negyven évben.

A II. Vatikáni Zsinat *Nostra Aetate* kezdetű dokumentumával kapcsolatban XVI. Benedek pápa 2005. szeptember 15-én az izraeli főrabbinak kifejtette, hogy az mérföldkövet jelentett a keresztények és a zsidók megbékélése útján. A Szentszék biztosítja – olvasható a közleményben – hogy az *Oremus et pro Iudaeis* új megfogalmazásával, amely által megváltozott az 1962-es misekönyv néhány kifejezése, a katolikus Egyház egyáltalán nem szándékozott változást kifejezni a zsidók felé irányuló magatartásában, amely különösen a II. Vatikáni Zsinat tanítása óta folyamatosan fejlődött. Különösképpen tükrözi ezt a „*Nostra Aetate*” kezdetű nyilatkozat, amely – ahogy a 2005. szeptember 15-i pápai kihallgatáson XVI. Benedek pápa az izraeli főrabbinak megfogalmazta, „mérkövet jelentett a keresztények és a zsidó nép kiengesztelődésének útján.” A „*Nostra Aetate*” kezdetű nyilatkozatban kinyilvánított magatartás folytatását jelzi egyébként az is, hogy az 1970-es misekönyvben írt zsidókért mondott imádság teljességgel érvényben marad, és ez a katolikusok imájának

34 Róm 11,25–26.

35 XVI. BENEDEK: *Spe Salvi* kezdetű enciklika 27, Szent István Társulat, Budapest, 2008, 30.

36 Az új oráció elfogadása azonban még közelről sem teljes. Az olasz rabbik közgyűlésének elnöke, *Giuseppe Laras* bejelentette, hogy jövőre nem tartják meg a január 17-én esedékes zsidó-katolikus párbeszéd napját. Helyette a zsidóság napjára kerül sor. Laras rabbi azzal indokolta a döntést, hogy a nagypénteki liturgia zsidókért mondott imája, amelyet az 1962-es *Római Misekönyv* tartalmaz, és amelynek szövegét XVI. Benedek 2008 februárjában módosította, sérti a zsidók érzékenységét. Vö. <http://www.radiovaticana.org/ung/Articolo.asp?c=246461>.

rendes formája.³⁷

A zsinati dokumentum, más állításokkal összefüggésben – a Szentírásról (*Dei Verbum* 14), az Egyházzól (*Lumen Gentium*, 16) – bemutatja azokat az alapelveket, amelyek fenntartották és ma is fenntartják azokat a tiszteletteljes és baráti kapcsolatokat, amelyeket a párbeszéd, a szeretet, a szolidaritás és az együttműködés jellemez katolikusok és zsidók között. Az Egyház misztériumában szemlélődve a „*Nostra Aetate*” emlékeztet az Új Szövetség népe és Ádám nemzedéke közötti egészen sajátos kötelekre, és elutasít a zsidók iránti mindennemű megvető és diszkrimináló magatartást, határozottan megtagadva az antiszemitizmus bármely formáját.³⁸ Ettől és kifejezetten az antiszemitizmustól a legnagyobb mértékben távol áll.³⁹ Ugyanakkor kétezer éve a világon egyre több helyen ismerik fel Jézus Krisztusban az elékezett Messiást, aki a „Velünk az Isten”, az Emmanuel. Izraelben is számosan vannak, akik a kereszténységet választják.⁴⁰

A Szentszék azt kívánja, hogy a jelen közleményben foglalt pontosítások segítsék a félreértések tisztázását, és határozott vágyát fejezi ki, hogy a zsidók és a keresztények között ezekben az években előre haladt kölcsönös megértés és tisztelet tovább fejlődjön.⁴¹

2008. november 12-én Walter Kasper bíboros a katolikus – zsidó párbeszéd budapesti találkozáján megerősítette, hogy „zsidók és a katolikusok – a keresztények – többé-kevésbé ugyanazokat az értékeket vallják magukénak, és nagyon fontos, hogy közösen tehetünk tanúságot olyan értékekről, mint az élet, az igazságosság, a szabadság, az emberi jogok, nem feledkezve meg arról sem, hogy a tízparancsot is mindketten magunkénak valljuk. Ebben a posztmodern társadalomban nagy jelentősége van a közös tanúságtételnek, mert együtt erősebb a hangunk.”⁴² A II. Vatikáni Zsinat

37 *Misekönyv*, Szent István Társulat, Budapest, 1991, 226.

38 NA 4.

39 NA 4. Ezzel kapcsolatban lásd Daniel Marguerat cikkét, melyet a Lausanne-i egyetem professzorának, Samuel Amsler emlékének szentelt, a keresztény – zsidó párbeszédben való elkötelezettségéért. MARGUERAT, D.: *Le Nouveau Testament est-il antijuis? L'exemple de Matthieu et du livre des Actes*, in Uő.: *Laube du christianisme*, Labor et Fides – Bayard, Genève – Paris, 2008, 355–373.

40 A héber katolikusok első segédpüspöke *Jean-Baptiste Gurion*, a jeruzsálemi patriarkátus első segédpüspöke, aki zsidó családból származik. Az algériai Oránban született 1934-ben és 24 évesen áttért a katolikus hitre. Az Abu-Ghos szerzeteslepet 1976-ban alapította, amely azóta apátsági rangra emelkedett. Michel Sabbah, az 1987-2008 közötti jeruzsálemi latin pátriárka 1990-ben nevezte ki a héber nyelvű katolikusok vikáriusának. Ebben a minőségében a kereszténységre áttértek Oeuvre-Saint-Jacques közösségének elnöke is. A latin patriarkátus héber nyelvű katolikusainak számáról eltérő adatok állnak rendelkezésre. A patriarkátus nyilvántartása szerint a latin rítust követő katolikusok száma az egy százalékot sem éri el a Szentföldön.

41 Szentszéki közlemény, vö. http://www.magyarkurir.hu/?m_id=1&m_op=view&id=21318&rovat=1.

42 Vö. http://magyarkurir.hu/?m_id=1&m_op=view&id=24533&rovat=16. Fontos és ak-

Nostra Aetate kezdetű nyilatkozata elhatárolódik attól a vélekedéstől, mely Jézus kín-szenvedését és halálát megkülönböztetés nélkül minden akkori zsidónak vagy éppen a mai zsidóság rovására írná. A nagypénteki oráció pedig – mivel Krisztus az összes ember bűneiért vállalta a szenvedést és halált – azért imádkozik, hogy mindenki üdvözüljön.⁴³

„*A* Szentírás értelmében a *megemlékezés* nem csupán visszaemlékezés elmúlt eseményekre, hanem azoknak a csodatetteknek a hirdetése, melyeket Isten az emberek javára művelt. Ezen események liturgikus ünneplésében bizonyos módon maguk az események jelenvalóvá és aktuálissá válnak. Így érti Izrael népe az Egyiptomból történt szabadulását: valahányszor ünneplik a húsvétot, a kivonulás eseményei megjelennek a hívők emlékezetében, hogy életüket ezen eseményeknek megfelelően alakítsák” (KEK 1363).

tuális esemény zajlott Magyarországon 2008. november 9–12. között, amikor a Katolikus – Zsidó Kapcsolatok Nemzetközi Bizottsága (ILC) – amely a Szentszék Zsidókkal való Kapcsolatokért Felelős Bizottságának és a Vallásközi Kapcsolatok Zsidó Nemzetközi Szervezetének (IJCIC) közös fóruma Budapesten tartotta huszadik találkozóját. Ilyen jellegű összejövetelre 1990-ben Prágában került sor és most második alkalommal választottak közép-kelet-európai országot. A vallás társadalomban betöltött szerepéről szóló találkozó háttérszervezője a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia és Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége voltak.

43 „A rendkívüli rítus bevezetése nem visszalépés – fogalmazott a Papi kongregáció korábbi prefektusa, Dario Castrillon Hoyos (1928-2018) bíboros –, és imádkozom azért, hogy oly sok zsidó barátom is felismerje, hogy Jézus az Isten Fia és minden ember Megváltója.” Vö. PRISCIANDARO, V.: *Tradizione senza contestazione*, in *Jesus* (maggio 2008), 57.

Építészeti-művészeti szonett

A Szerző Szabadkán született 1984-ben, teológus, kulturális örökségvédelmi szakember. Az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetemen, a Belgrádi Egyetem Teológiai Karán és a Pécsi Tudományegyetemen szerzett diplomát. Kutatási területe a szakrális épületek újrahasznosítása, örökségvédelme, megváltozott tevékenységű egyházi örökségek. A Bácsmezei Napló és „Az Úr építi” magazinok vezető szerkesztője. (negyelalaszlomark@gmail.com)

BEVEZETÉS

A kultusz első helyszíne a szent sátor volt, melyet Mózesnek kellett felállítani az egyiptomi kivonulást követő második év első hónap első napján.¹ Ez egy direkt isteni utasítás volt, a Kivonulás könyvének 40. fejezete részletesen leírja, hogyan kellett felszerelni a sátrat. Érdekes megjegyezni, hogy a különböző bibliafordítások eltérő jelzőt használnak a sátorra: a Káldi-féle szövegben bizonyosság hajléka, a Szent István Társulatban találkozás sátrának hajléka szerepel, míg a református újfordítású Biblia kijelentés sátraként említi, a hagyományos protestáns, Károli-féle fordítás pedig gyülekezet sátorának hajlékaként. A Hertz-féle izraelita fordítás² a Szent István Társulat fordításával cseng össze. A szent sátor Silóban (Jeruzsálemtől mintegy 40 km-re levő település, a honfoglalás után a vallási élet központja) helyezkedett el és állt is 369 évig. A szent sátor egy körülkerített udvaron belül helyezkedett el, gyakorlatilag három térből állt: előudvar, a sátor az illóáldozati oltárral és a menórával, valamint a Szentek szentje és a benne található frigidárával.

A salamoni jeruzsálemi templom i. e. 960-ban készült el és 373 évig állt. A templom szintén egy udvarban kapott helyet és a belső elrendezés is ketté volt választva a szent sátorhoz hasonlóan. Itt már csarnokok és melléképítmények is megjelennek. A második templomot a babiloni fogságból hazatérő nép építette fel i. e. 516-ban, és i. u. 70-ig állt.

A mai zsinagógák intézménye a babiloni fogság alatti időkből származik, az a hely volt, ahol a nép összegyűlt imádkozni.³ A zsinagóga görög eredetű szó, melynek héber megfelelője **בית כנסת**, a közösség háza. Noha a háláchá (zsidó /egyházi/jog) nem teszi szükségszerűvé annak használatát: tíz nagykorú férfi bárhol tud teljes értékű imát elmondani. A második templom korában a jeruzsálemi templom jelentette az

1 Vö. Kiv 40.

2 Első kiadás: IMIT, Budapest, 1939-1942.

3 BINDER, DONALD D.: *Second Temple Synagogues*, in: <http://www.pohick.org/sts/index.html>; utolsó lekérdezés: 2019. január 16.

áldozatbemutatás helyét, a kultusz egyetlen helyszínét, azonban a zsinagógák imádkozás és tanulás céljából továbbra is rendelkezésre álltak földrajzi vagy egyéb megkötés nélkül. A zsinagógák szerepe a második templom lerombolása, 70 után értékelődött fel. Bizonyos építészeti és liturgikus elemeket a zsinagógák intézménye „megörökölt” az elpusztult jeruzsálemi templomtól (tagolás, örökmécses, menórák). Ezek az „örökösödésből” származó elemek vagy megmaradtak, vagy szimbolikusak, vagy átalakultak, de az áldozatbemutatás a második szentély lerombolásával együtt teljes egészében véget ért. A zsinagógák közösség intézményei: ahol egyéni, családi és közösségi események történnek. A zsinagógák intézménye az elmúlt kétezer év egyik legfontosabb közösségmegtartó és identitást erősítő helyei: az imádkozás, tanulás és egyéb közösségi események színterei.

A zsinagóga mint szakrális hely a zsidóság történetével együtt alakult. A zsidó történelemben a sivatagi imasátor évszázadokig a kultusz helye volt, a jeruzsálemi templom működése évezredben mérhető, de a zsinagógák mintegy 2 és fél ezer éve létező intézményei a zsidóságnak. Építészetiileg a zsinagóga tekinthető végkifejletnek, annak ellenére, hogy építészeti formanyelve az évezredek folyamán változott és ma is nyitott a változásokra. A zsinagóga az a szakrális hely (a diasporában), amely építészetiileg kommunikálni képes a közösséget befogadó többségi társadalom kulturális és építészeti szokásaival, formanyelveivel. A zsinagógaépítészeti ideológiái vagy teológia elv szerinti építése a keresztény templomépítés hatására jelenik meg.

KOMMUNIKÁCIÓ, REPREZENTÁCIÓ, LEGITIMITÁS

Hazai és a magyar nyelvterületről származó példák.

Kommunikáció. A zsinagógák és a templomok nemcsak az őket körülvevő városi szöveggel, a szűkebb és tágabb közeggel, a korról és az adott korból adódó elemekkel (divat, stílus, ízlés, technológia) folytatnak kommunikációt, hanem igen gyakran egymással is. Az egyik ilyen tipikus példa az óbudai zsinagóga, amely egyszerre két keresztény templommal is kommunikál.

A hazai izraelita vallási felekezet 1895-ben lett elismert egyház⁴, ezt megelőzően, 1867-ben rendelkezett a törvény arról, hogy a hazai izraelita lakosság ugyanolyan polgári és politikai jogot gyakorolhat, mint a hazai keresztény lakosság.⁵ E törvényhozás tekintetében a hazai zsidóság történelme építészetiileg a következő korszakokra osztható fel: az 1840-ig terjedő időszak, amikor nincs letelepedési és birtoklási joguk; az 1840-1867 közötti időszak, amikor rendelkezhetnek ingatlannal, és az 1867-től napjainkban is tartó korszak. 1840-ben a törvény már engedélyezi az ingatlanvásárlást, de miután csak a harmadik korszak (1867) elejétől lehetséges, hogy az izraelita lakosok egyetemeken tanulhassanak, a második korszakban az izraelita ingatlantulajdonos keresztény építőművészt (tervezőt) tud csak szerződtetni. Ez egy vegyes időszak, ahol a

4 1895. évi XLII. törvénycikk az izraelita vallásról.

5 1867. évi XVII. törvénycikk.

megrendelő kívánságai és elvárásai mellett a tervező tudásán kívül egyéb tanulmányai és ismeretei is dominálnak.

Az óbudai zsidóság a mai Deák téren a metrókijárat helyén található piacra megy kereskedni. Akarva, akaratlanul felfigyelnek a téren álló lutheránus templomra. És miután minden bizonnyal vallásosak, a templom belterébe, a „bálványimádó” közegbe nem fognak bemenni. De amikor a ma is álló óbudai zsinagóga építésébe kezdenek, akkor mint típus, egyből a Deák téri templom jut eszükbe. Ez az első kommunikációja az óbudai zsinagógának. A második kommunikáció a budai (Országúti) ferences templomhoz köti az épületet. A ma álló zsinagóga helyén álló elődjét ugyanazon Nöbauer Máté tervei szerint építették barokk stílusban.

A ma is álló zsinagóga 1820-ban épült Landherr András tervei szerint. Érdemes pár szót szólni a Tóraszokrényről. A nyugati falon található építményt négy oszlop veszi körbe, melyet fenn egy korona fog össze. A korona vertikális tengelyében alatta eredetileg egy boltív volt található⁶, lejjebb – az építmény fődominanciáját adó – félkörívben záródó dombormű alkotja: a felhőoszlop közepén található mózesi kőtáblák, alatta 12 darab lángnyelv (utalásul Izrael 12 törzsére) és a Sínai-hegy imitációja alkotják. A kinyilatkoztatás (Tóra-adás, égő csipkebokor) bibliai eseményét megörökítő alkotás alatt a Tóraszokrény fülke formában jelenik meg. A Tóraszokrényhez lépcsőkön lehet feljutni. Az egész alkotás összképileg a menzát⁷ kivéve egy teljesen megkomponált katolikus oltár képét és attribútumait adja vissza. Ez a képi hasonlóság nem csak a mádi zsinagógán (1795), de számos hazai zsinagógánál látható. Ennek oka a fent említett történelmi időszak, amikor a tervező építész miután nem végzett teológiai tanulmányokat, így a saját emlékeiből merítve tervezte az épületet, akár a kor ízlését, akár a megrendelő (vallási) előírásait figyelembe véve.

Reprezentáció és legitimitás. A hazai zsidóság – a többi, szintén a diasporában élő társaihoz hasonlóan – 1867 előtt is kommunikált a többségi társadalommal, de 1867-et követően ez intenzíven felgyorsult. Milkó Izidor szabadkai író és izraelita hitközségi elnök a szabadkai Jakab és Komor téri zsinagóga építése kapcsán visszaemlékezésében megjegyzi, hogy nemcsak hitéleti helyet akartak biztosítani az épület építésével, hanem egy templompalotát alkotni. A 20. századforduló magyar zsinagógái már nyíltan nem akarnak zsinagógák lenni, hanem az egykori jeruzsálemi templomot akarják pótolni. Az itt élő zsidóság jól érzi magát ebben a társadalmi-politikai közegben, amit boldog békeidőknek nevezünk, a tudomány és a technológia annyira előrehaladott, hogy nincs ideje várni a Messiás eljövetelét és azáltal a messiási időkben felépülő harmadik templomot, hanem itt és most ő építkezik.

6 Remélhetőleg a fennmaradt archív képek alapján az is helyreállításra kerül.

7 Ld. KÜHÁR FLÓRIS ÉS RADÓ POLIKÁRP: *Liturgikus Lexikon*, Komárom, 1933, 263.

A Dohány utcai zsinagóga építését a közösség haladó és konzervatív csoportjainak feszültsége előzte meg. A 150 évvel ezelőtt átadott zsinagóga reprezentálni kívánta az izraelita közösséget és ez a reprezentáció egyúttal legitimizálás is volt. A zsinagóga-építészetben addig nem látott toronypár jelent meg a főhomlokzaton órával, és valóban csak a harangok hiányoztak belőle, hogy megszólalásig keresztény templom legyen. A főhomlokzat csúcsára a mózesi kőtáblák kerültek, arra a helyre, ahova a keresztény építészek valamelyik szent kőszobrát tették. A Dohány utcai zsinagóga a hagyományos keresztény építészetet követi: az alaprajz bazilikális elrendezésű. Az épületbe orgona is került, és a bima (felolvasó állvány) az épület közepéből a keleti apszishoz került, ahogy a keresztény templomok oltárai is vannak. Az addig a zsinagógái szónoklathoz használt mobil, földszinti szószék helyett a főhajóba csigalépcsőn megközelíthető szószék (egyből kettő) került beépítésre. A rabbik és kántorok a katolikus papság reverendájához hasonló ornátust öltöttek, eleinte ugyanolyan gallért használtak, mint ma a lutheránus papság. Imaköpenyeiket szépen összehajtották és úgy akasztották a nyakukba, ahogy a katolikus papság használja a stólat. A rabbiképzés központilag intézményesült, a katolikus papképzéshez hasonlóan. A budapesti Ferencz József Rabbiképzőben végzett rabbik ugyanazt a főtisztelendő megszólítást kapták, mint katolikus társaik. Szegeden még ma is hagyomány, hogy a helyi, rezidens rabbist tisztelendő úrnak szólítják.⁸

A jeruzsálemi templom lerombolása után (i. u. 70.) egyes templomi berendezések átkerültek a zsinagógák intézményébe. Igaz, változott tartalommal, mert nem lehet ugyanolyan, mint előtte, a hiányt érezni kell. A zsinagógák és a keresztény templomok tagolása: előtér – imatér – szentély követi a jeruzsálemi templom eredeti kialakítását. Mindkét felekezet megörökölte az örökfény használatát. A zsinagógákban egyes protestáns közösségekhez hasonlóan külön részben ülnek a nők és külön részben a férfiak. Ennek hagyományos héber magyarázata az, hogy az imádkozó férfiak tekintetét és figyelmét ne vegye el a nők látványa. A zsinagógák Jeruzsálem felé kell, hogy nézzenek, az egykori Szentek szentje irányába. Ez Európában egy délkeleti kialakítást jelent(ene), a magyar zsinagógaépítészet nem pontosan, kelet felé datálja az épületeket. Ez a nyugat-keleti datálás a keresztény teológiában a hódolatot jelenti a feltámadt Krisztusnak, akinek a szimbóluma a (keleten) felkelő Nap.⁹

A Vulgata a fent már említett salamoni templomot tabernákulum néven említi. A tabernákulum mint fogalom, és a Szentek szentje mint hely az idők folyamán az oltáron az Oltáriszentség számára elhelyezett építményt jelenti.

A katolikus templomok főoltárain a jeruzsálemi templom hétágú gyertyatartója (Menóra) 6 különálló gyertyával jelenik meg, ahol a hetedik gyertya helyett a feszület kap helyet.¹⁰ Említésre méltó, hogy a budapesti Szent István bazilika két menórával

8 Prof. Dr. Schönér Alfréd főrabbi úr szóbeli közlése.

9 Érdemes megjegyezni, hogy a vatikáni dombok adottsága miatt a Szent Péter bazilikában a főoltár azért volt „szembemisézős”, mert a főkapu néz kelet felé, és a celebráns így tudott eleget tenni a keletelésnek.

10 A hetedik, a feszület előtt levő gyertya a megyéspüspök/pápa kiváltsága, csak az ő misé-

rendelkezik, melyek a nagyhéten kerülnek a főoltár előtti szentélyrekesztő rács oszlopaira, olykor karácsonykor a betlehem díszítésére is felhasználják őket.

A jeruzsálemi templom előtt álló két oszlop, Jachin és Boász a keresztény templómépítészetben „nagyra nőnek”, ők lesznek a kéttornyú templomok tipizált előképei.

Ahhoz, hogy a (hazai) zsidóság Szegeden, Szabadkán, Győrött és mindenhol, ahol kupola van, a jeruzsálemi templomra rímelő templomzsinagógát építsen, szükség volt némi keresztény segítségre. Amikor a keresztetek felszabadítják Jeruzsálemet, az a képzet alakul ki, hogy a Templomhegyen álló Sziklamecset a hajdan volt jeruzsálemi templom (fizikai) maradványa. 1481-ben készült el Perugino freskója a Sixtus-kápolnában, a Kulcsok átadása, amely azt a bibliai jelenetet ábrázolja, amikor Jézus Péterre bízta az oldás és kötés hatalmát. A két fő alak a freskó közepén helyezkedik el, a kulcsok egy tengelyt alkotnak a háttérben látható kupolás épülettel, amely a Sziklamecset, de a jeruzsálemi templomot hivatott szimbolizálni. Hasonló a külalakja a firenzei dóm (1436) kupolájának is. A budapesti Szent István bazilika (1851-1905) az egyik legjobb hazai példa erre. Merész módon akár az Országházat is ide sorolhatnánk, mintegy annak szimbólumát, hogy a jog és alkotmányosság profanizált „temploma” az épület.

BEFEJEZÉS

Mindezek alapján állíthatjuk, hogy a zsidó és a keresztény istentiszteleti helyek építészeti és talán teológiai tartalmukban is összefüggnek, nem álnak messze egymástól. Manapság, amikor a vallásközi párbeszéd korát éljük, erre nem árt gondolnunk. Az építészeti és dekoratív formák, a kialakítás, a funkciók hasonlóak, mind a zsidó mind a keresztény liturgia elemei egyazon Örökkévaló felé fordítják a hívő ember figyelmét.

Riport Darvas István rabbival

Darvas István a budapesti Rabbiképző Zsidó Egyetem főtitkára, zsinagógájának felelős vezetője.

1. Sálom! Kedves Rabbi Úr! Először is bálás köszönet, amiért beszélgetőtársammá lett! Ön itt él és dolgozik a főváros szívében. Milyen a zsidó hitközösség vallási-rituális élete, elégedett vele?

Sálom! Teljesen elégedett nem lehetek, hiszen örvendetes lenne, ha többen és többen járnának zsinagógába, de az utóbbi évek folyamatosan bővülő lehetőségeit örvendetesnek tartom. Ma Budapesten minden zsidó vallási irányzat megtalálható, jelentősen javultak a kóser ellátás feltételei, a formális és informális oktatás pedig minden korosztály számára elérhető. Úgy vélem, hogy óvatos optimizmusra van ok, de rengeteg elvégzendő feladata van közösségünk vallási és világi vezetőinek egyaránt.

2. Mit érez egy hitű zsidó ember – még inkább egy rabbi –, amikor egy zsidó származású személy Jézus születésnapját ünnepli Karácsonykor?

Mivel általában kevésbé érdekel az emberek származása, mert kizárólag az általuk választott úton hozott döntéseik, tetteik foglalkoztatnak, ezért Jézus zsidó származásának sincs számomra igazi jelentősége. Érzésem szerint Jézus zsidóságának kizárólag az élete során volt/lehetett jelentősége, az utókor benne nem a zsidónak született embert látja, hanem azt, aki élete végére lett, illetve halála után vált.

3. Jézus általában nagy megbecsüléssel szól a zsidó hagyományokról, maga is igyekszik ezekhez ragaszkodni, ám kárboztatja a farizeusok külsőségeit, látszathajhászását. Mi erről a véleménye?

Jézus korának egyik sajátos jellemzője volt, hogy a vallási irányzatok közti vitákban az egyik fél a vita egy adott pontján képmutatónak nevezte a másikat. A köznyelvben a farizeus a képmutatás, illetve gyakran a zsidó színönimájaként szerepel, viszont számunkra olyan bölcséket jelent, akiket nem farizeusnak nevezünk, inkább *szoofrim* (írás-tudók) vagy *bábáimim* (bölcsék) elnevezéssel ismertek. Gyakori vád a farizeusok ellen, hogy nem a törvény szellemét, hanem a betűjét értelmezték, erről azt gondolom, hogy csak az igazán jó napjainkon vagyunk képesek a törvények szellemében cselekedni, de az átlagos, vagy rossz napokon kifejezetten hasznos, ha inkább a törvény betűjének aprólékosan értelmezett gyakorlatát helyezzük előtérbe.

4. Bántja-e a zsidó identitást a keresztények Húsvétja/Pászkája? Mire gondolnak ekkor?

Napjainkban, amikor a Húsvét nem jelent egyet a zsidók elleni pogromokkal, akkor gyaníthatóan minden zsidó ember csak arra gondol, amennyiben gondol bármit is Húsvét kapcsán, hogy legyen keresztény testvéreinknek boldog, örömteli ünnepe.

5. Sok zsidó elem átkerült a keresztény liturgiába, hogyan értékeli ezeket: hamvazás szertartása, Biblia-olvasás és magyarázat, liturgikus ruhák (mintha a papi reverenda egészen olyan lenne mint a rabbi liturgikus ruházata)?

A valóban felfedezhető közös elemek egyik oldalról a közös gyökerekkel magyarázhatók, a másik oldalról pedig a részben sikerrel, részben kudarccal végződő asszimilációs törekvésekkel.

6. *A Zsoltárok könyve keresztény imádságos könyvvé lett – ezt imádkozzák a zsolozsmában minden nap. Mit gondol erről?*

Ezek a csodálatos költemények a zsidó imákban is meghatározóak, hiszen olyan érzésekről és jelenségekről szólnak, melyek minden embert érintenek. Ezáltal alkalmasak arra is, hogy egymástól eltérő vallási meggyőződésű emberek közös kincseként szolgáljanak.

7. *Vannak közös gyökerű ünnepeink: Húsvét, Pünkösöd... Mi az, ami közös lehet, mi az, ami nem?*

Mivel meglehetősen szikár leszek, amit válaszolni fogok, el kell mondjam bevezető gyanánt, hogy nagyon szeretem az év minden olyan időszakát, amikor a zsidók és a keresztények egyaránt ünnepet ülnék, mert ilyenkor – feleségem kifejezését kölcsönözve – ünnepi illat van mindenütt. Ez a válaszom emocionális része. E jó érzésemtől függetlenül tartom fontosnak elmondani, hogy nincsenek közös ünnepeink, hiszen számunkra Peszáh az egyiptomi kivonulás és a kovásztalan kenyér ünnepe, míg a keresztény Húsvét teljesen más jelentéstartammal bír, és ugyanezt elmondható a Tóraadás (Sávuot) és Pünkösöd kapcsán is. Szerintem fontos, hogy tudjunk örülni más vallású felebarátaink örömeinek, közös értékünk lehet, ha érdeklődést mutatunk ezen alkalmak kapcsán, de az öröm és az érdeklődés is csak akkor lehet valódi, ha még a látszatát is elkerüljük annak, hogy közös ünnepekről beszéljünk, ilyenek ugyanis nincsenek. Az nem kérdés, hogy ugyanazt az Istent szolgáljuk, de a szolgálatnak egy-egy koordinátarendszeren belül kell maradnia, ellenkező esetben új vallások születnek, ami nem biztos, hogy baj, de biztosan nem zsidó, és nem is keresztény lesz az eredmény.

8. *Mik azok a markáns különbségek, amik bennünket meghatározó módon elválasztanak?*

Személyes tapasztalatom szerint a zsidó szolgálat meghatározó fogalma a vallási szabályok megismerésén alapuló gyakorlat, míg a kereszténységben a hit szerepe dominál. Ez nem jelenti azt, hogy a kettő élesen elválasztható, sőt, de a hangsúlyok mégis eltérő világlátáshoz vezetnek.

9. *Lehet-e mindennek ellenére vallásközi párbeszéd, közeledés köztünk?*

Egyértelmű igennel válaszolnék a kérdésre. Ugyanakkor szerintem nem feltétlenül a közös gyökerek nekem kissé unalmas túlhangsúlyozása, hanem a különbségek megismerése és elfogadása, illetve a valódi kíváncsiságon alapuló őszinte beszélgetések csökkenthetik a távolságot.

10. *Majdnem ugyanannyi, vagy még több idő is eltelt Mózesről Jézusig, Jézustól napjainkig. Hogyan várja a Messiás eljövetelét a ma élő zsidó közösség?*

A zsidó közösség általam ismert hagyományhú rétegének tagjai mind készek arra lélekben, hogy eljőjön a Messiás, de gondolkodásukat, cselekedeteiket elsősorban az határozza meg, hogy addig is a lehető legtöbb jót tegyék, önmaguk és a világ megjavításának érdekében.

Hálásan köszönöm a beszélgetést!

Pákozdai István

Eucharisztikus utalások János evangéliumában

A Szerző 1973-ban született Szombathelyen, egyházmegyes áldozópap, főiskolai tanár (BJHF). Az esztergomi Ferences Gimnáziumban érettségizett. A budapesti Központi Szeminárium, majd a római Collegium Germanicum et Hungaricum növendéke volt. Tanulmányi félévet töltött Jeruzsálemben, a Héber Egyetemen. 2002-ben doktorált, 2010-ben habilitált a PPKÉ HTK-án. Számos biblikus tanulmány szerzője. Felnőttképzési Püspöki Referens volt, a szombathelyi Képzési Központ igazgatója, egyetemi lelkész, majd pedig 2019-től a budapesti Központi Szeminárium rektora. Korábbi tanulmányát lapunk 2013/2-es számában közöltük. (martoslb@gmail.com)

Sokféle hatást gyakorol a hit dolgaira a szembenállás, illetve a megkérdőjelezettség állapota. Aki kezdettől fogva abban a helyzetben van, hogy tanúságot kell tennie reménységének okáról (vö. 1Pt 3,15), elmélyülhet hitének titkában, felfedheti hitének okát és célját, sőt, pontosabb fogalmat is alkothat hitéről, amely így konkrétabb, nyíltabb, nyilvánvalóbb formát ölt. Ugyanakkor ezek a fogalmak nem nélkülözhetik a kapcsolatot az eredeti gazdagsággal és közvetlenséggel, és bármennyire is minden időkre érvényes formát adott nekik az egyéni túl a hívő közösség, magukon viselik a történelmi fejlődés nyomait, éppen annak az élő hagyománynak a sodrását és irányát, amelyben létrejöttek, s amely mintegy helyes értelmezési irányukat mutatja.

Az eucharisztikus jelenlét témája az Egyház történetében sokszor került a megkérdőjelezettség állapotába, s a róla szóló beszéd, sőt tanúságtétel a legutóbbi időkig sem mentes bizonyos apologetikus tendenciától. A megkérdőjelezett hívőnek be kell vallania, hogy hitét megvallva saját maga is mintegy úton van a teljes hit felé, amelyet fogalmai pontosan jeleznek, ámde soha nem merítenek ki, hiszen hívő közössége és hívő tapasztalata mellett ő maga is mintegy ezekbe a fogalmakba kapaszkodik, amikor a Szenthez, az élő Istenhez közeledik, vagy ennek közeledésében-közelségében kíván élni.

Az eucharisztikus jelenlét tana a katolikus tanításon belül különösen is eszköze annak, hogy Isten valóságos, személyes közelségét az emberi tapasztalattal, legalábbis liturgikus formában, szentségi jelek által, de elérhetővé tegye. A katolikus felfogás és hittapasztalat az Istennel az ő Fiában átélhető bensőséges, személyes kapcsolat különleges helyeként adja át az Eucharishtiába, vagyis Oltárszentségbe vetett hitét. Ez a hit ugyanakkor megkérdőjelezett hit, amely a hívők köznapi tapasztalatában és önértelmezésében megkülönbözteti őket a protestáns közösségektől. Bár a Katolikus Egyház önértelmezése elviekben és ideálisan egyetemesen nem függ a protestáns közösségek hitvallásától, sokkal inkább ennek fordítottját szokás állítani, a gyakorlatban mégis kétségtelen, hogy a protestánsokkal érintkező katolikus hívő valamilyen módon meg kell, hogy határozza, miért ehhez a közösséghez tartozik, és nem másikhoz. Az ilyen magyarázatban inkább üdvözlendőnek tartjuk, ha megkísérel valamiféle teológiai ok-

ságot keresni, mint ha egyszerűen arra utal, hogy ebbe a hitbe született, még akkor is, ha ennek a megállapításnak az igazságát és súlyát soha nem szabad lebecsülnünk.

Az Eucharisztia katolikus értelmezésében általában kulcsszerep jut annak a jánosi szakasznak, ahol megközelítőleg ezt olvassuk (Jn 6,53-57 a Káldi-Neovulgáta fordításban):

„Bizony, bizony mondom nektek: Ha nem eszitek az Emberfia testét, és nem isszátok az ő véré, nem lesz élet tibennetek. Aki eszi az én testemet, és issza az én véretem, annak örök élete van, és én feltámasztom őt az utolsó napon. Mert az én testem valóságos étel, és az én vérem valóságos ital. Aki eszi az én testemet, és issza az én véretem, az bennem marad, és én őbenne. Amint engem küldött az élő Atya, és én az Atya által élek, úgy aki engem eszik, az is általam él.”

A Katolikus Egyház dogmatikai hagyománya a *valóban* (aléthész) szót emelte ki, illetve később ennek filozófiai-dogmatikai értelmezésére a transzszubsztanciáció tanát használta és fogadta el érvényesnek.¹

A dogmafejlődés érvényességét fenntartva és elfogadva egyben azt is ki szabad mondani, hogy maga a bibliai szöveg általában még nem ugyanabban az értelemben szólal meg, mint a későbbi teológiai meghatározás. A szöveg exegetikai, illetve biblikus teológiai megközelítése egyfelől nem nyújthatja a teológiai meghatározás teljes lényegét, másfelől – lévén maga is a teológia szerves része – nem mondhat le arról, hogy valamiképpen e későbbi fejlődés előfutáraként is értelmezze önmagát. Amit tehát a következőkben közlünk, az saját korlátainkat és határainkat, sőt, árnyékunkat el nem hagyva, inkább fájdalommal megtapasztalva, se nem több, se nem kevesebb, mint a bibliai hagyomány egy kitüntetett képviselőjének, Szent János evangéliumának az Eucharisztiaival kapcsolatos állításai összefoglalása úgy, hogy valamelyest megnyilvánuljon az az önmagában is gazdag tanítás, s egyben az a későbbi fejlődésre nyitott teológiai irány, amelybe ez a szöveg elindít. Konkrétabban: előbb bevezetést adunk a János-evangélium teológiai szemléletének néhány fontos pontjához, majd főként az evangélium 6. fejezetére koncentrálunk, ennek felépítését és értelmezését bemutatva.²

1 Vö. legutóbb Szent II. János Pál, *Ecclesia de Eucharistia – Az Egyház az Eucharisztiaiból él*, enciklika az Egyház és az Eucharisztia kapcsolatáról, (2003. április 17.), 15. pont, vagy valamivel korábban Szent VI. Pál, *Mysterium Fidei – A hit titka*, enciklika az Eucharisztiairól (1965. szeptember 3.), 46-55. pontok. Ahogy az ezekben a szövegekben is megnyilvánul, a valóságos jelenlét tana mintegy része annak a tanításnak, hogy a szentmise jelenlővé teszi Jézus Krisztus egyszeri, minden időkre érvényes megváltó kereszttáldozatát, a „hit szent titkát”. Az újabb pápai megnyilatkozások közül kiemeljük még XVI. Benedek pápa, *Sacramentum Caritatis – A szeretet szentsége*, szinódus utáni apostoli buzdítását az Eucharisztiairól, az Egyház életének forrásáról és csúcspontjáról (2007. február 22.) levelét, amely valóban az Egyház egész életében mutat rá az Eucharisztia éltető valóságára.

2 Sem tanulmányunk tényleges kerete, sem a felkészülésre és írásba foglalásra fordított idő nem tette lehetővé, hogy részletes és minden szempontból kielégítő tárgyalást nyújtsak. Mégis fontosnak látom, hogy a máig tapasztalható apologetikus viták és a saját álláspontok véglete-

1. Néhány alapvető megjegyzés a János-evangélium teológiai szemléletével kapcsolatban

A „teológiai szemlélet” nyilvánvalóan tágas és nehezen meghatározható kifejezés, mindössze leheletnyi különbség választja el attól, amit „János világának” lehetne mondani. Valójában csak tudományosan igyekeznünk fogalmazni, de nem sokkal mondunk többet. Arra célunk, hogy a negyedik evangélium saját fogalmi készletet és részben elbeszélő keretet teremt, amely egyszerre támaszkodik a szinoptikusok hasonló, egymás között is összefüggő elbeszéléseire, ugyanakkor azoktól el is tér.

A negyedik evangélium tudatosan vezeti be olvasóit Jézus jeleinek (*σημείων*) sorozatába.³ Mintegy kezdettől fogva arra hív, hogy az olvasó a tanítványokkal együtt értelmezze és értse meg ezeket a jeleket. A kánai menyegzőn történet elmondása után az elbeszélő kiemeli, hogy *Jézus ezzel kezdte meg csodajeleit* (Jn 2,11), és a tanítványok hitét emeli ki. Mintha rájuk vonatkozna, hogy Jézus *kegyelmekkel dicsőséget* (uo.). Az első jelet több másik követi: a templomban való próféta fellépés utáni rövid vitában a hatalom helyi képviselői kérdezik: „*Milyen jelet mutatsz nekünk, hogy ezeket cselekedsz?*” Jézus válasza pedig azt sejteti, hogy az igazi jel kereszthalála és feltámadása lesz, saját testének templomát fogják lerombolni, ám ő újra felépíti. A szöveg mindenestre a királyi tisztviselő fiának gyógyítását nevezi „második csodajelnek” (Jn 4,54; vö. 4,48). A 6. fejezet bevezető összefoglalója szerint (vö. Jn 6,2) azonban általában véve Jézus gyógyításait is jelnek lehet tekinteni, így pl. a béna szombati gyógyítását is, amelyet maga a szöveg inkább „tettnek” nevez (*ergon; ergadzomai*; vö. Jn 5,20 és 5,17). Jel a kenyérszaporítás (Jn 6,14; vö. 6,30), később „tett” a vakon született gyógyítása (Jn 9,4), amelyet az ellenfelek ezúttal sem értenek meg, nem válnak hívővé, csak a pozitív értelemben kétkedők jegyzik meg, hogy ilyen jeleket egyetlen átlagos ember sem tudna tenni (vö. Jn 9,16). Végül Lázár feltámasztása is olyan tettnek bizonyul, amely jelez valamit Jézusról: hatalma van az élet felett, hatalma lesz, hogy életét odaadja és visszavegye. Jézus jeleire hivatkozva mondják majd ki az ítéletet a főtanács tagjai is (Jn 11,47).

Az evangélium nemcsak sorolja Jézus jeleit és sürgeti helyes megértésüket, hanem Jézus beszédeinek bőséges közlésével meg is adja a helyes megértés kulcsát. A jézusi beszédek alapvetően Jézus kiléte, az Atyával való legbensőségesebb kapcsolata körül forognak, illetve még egy sajátos képi eszközzel értelmezik tovább a „jelek” fogalmát. A híres „én vagyok-mondásokra” gondolunk, amelyek a János-evangéliumban különös helyet foglalnak el. Egyfelől közelebb visznek Jézus személyes titkához, másfelől éppen őt magát olyan egyetemes alapszimbólumok nyelvén értelmezik, amelyek mindenki számára hozzáférhetőek.

Egyfelől tehát az történik, hogy Jézus tetteit, jeleit, beszédeit tágabban, részletesebben értelmezik, jelentésük tágabb horizontban is megmutatkozik, másfelől

kig menő hangoztatása helyett rámutassak, mennyire gazdag a negyedik evangélium világa, és milyen közel visz ahhoz a Jézushoz, aki valóban odaadta életét, sőt személyesen magát kínálja a benne hívőknek.

3 A témához lásd F. ZEILINGER: *Die sieben Zeichenhandlungen Jesu im Johannesevangelium* (Stuttgart, 2011).

a jelek végső jelentése Jézus kilétének titkában mutatkozik meg, ahogy azt az én vagyok-mondások kifejezik. Néhány egyszerű példát említünk: Jézus megszaportja a kenyeret, majd magát mondja az élet kenyérének; visszaadja a vak látását, és önmagát nevezi a világ világosságának. Feltámasztja barátját, Lázárt, és azt mondja, én vagyok a feltámadás és az élet. Kétségtelen, hogy az egyes jelképek, mint a kenyér, a világosság vagy az élet, nemcsak egyetemes jelképek, hanem bibliai előtörténetük, sajátos bibliai jelentésmezejük és narratív hálózatuk is van (különösen az élet kenyere – mennyből alászállott élő kenyér és a manna, vagyis a kivonulás és pusztai vándorlás narratívájának kapcsolatára gondolunk, amelyre még utalni fogunk). A jel ugyanakkor azáltal is többrétű jelkép, hogy tartalma elmélyül: nemcsak Jézus személyére vonatkozóan telik meg új tartalommal, hanem az emberségre, a hitben megélt új valóságra is. Vajon véletlen, hogy Jézus az evangélium 5. fejezetében azután kezd el először a holtak feltámadásáról beszélni, hogy ágyáról „felkeltett”, vagyis szó szerint „feltámasztott” egy 38 éves béna embert? A kenyérszaporítás konkrétuma hasonlóképpen előre utal Jézus önmagát kiosztó, önmagát szeretetben odaajándékozó mivoltára (vö. Jn 15,13köv), feltéve, hogy igaz: én vagyok az égből alászállott, élő kenyér.

Jánosnak ezeket az „alapszimbólumait” könnyű, s egyszerűsített szükségesség is kapcsolatba hozni az emberiség alapvető tapasztalataival éhségről, szomjúságról, születésről, útról, világosságról és sötétségről. Mindez sokak szerint mégsem magyarázza meg elégségesen az evangélium kijelentéseit. Az evangélium ún. „szentségi” értelmezésének szószólói úgy vélik, az ősegyház szentségi gyakorlata is felsejlik a szöveg képes beszéde mögött. A 3. fejezet a születésről beszél, majd bevezeti a vízből való újjászületés gondolatát, s ezzel sokak szerint egyértelműen a keresztségre utal. Hasonlóképpen a 13. fejezetben a lábmosás jele, illetve Péter vitája és Jézus erre adott válasza is könnyebben érthető, ha feltételezzük, hogy már az első és eredeti címzettek mint implicit olvasók, tisztában voltak a keresztség jelentőségével. A 19. fejezetben, Jézus halálakor oldalából kifolyó vért és vizet előbb János első levele (vö. 1Jn 5,7-8), majd a patrisztikus exegézis szinte azonnal Jézus vérének szentségéhez, illetve a keresztséghez kötötte, ahhoz a két alapvető szentséghez, amelyek által az Egyház életébe bekapcsolódunk.

Azonos logika szerint a János-evangéliumban többször is megszólaló beszéd étkezéssről és kenyérről arról tanúskodna és akkor válna érthetővé, ha háttérben a célközönség eucharisztikus gyakorlatát is (el-)ismerjük. Jézus eledele a 4. fejezetben még nyilvánvalóan jelképes – „*az én eledelem, hogy annak akarátát cselekedjem, aki küldött*” (4,34). A 6. fejezet beszéde a kenyérről, amelyet meg kell enni, ennél sokkal konkrétabb. Az elbeszélés később mindenestre visszatér az általánosabb szintre, amikor a 13. fejezetben zoltáridézetet olvasunk Júdás árulásával kapcsolatban: „*Aki kenyeremet eszi, sarkát emelte ellenem*” (Jn 13,17; Zsolt 41,10). Az esemény – szimbólum – személy egymáshoz rendelt és egymásra utaló együttese a János-evangélium teológiai tanításának nyilvánvaló eszköze, illetve része.

2. A Jn 6 felépítése

Kétségtelen, hogy az evangélium legközvetlenebb eucharisztikus kijelentései a 6. fejezetben találhatók. A következőkben immár ezeket szeretném bemutatni. A 6. fejezet

– mint azt részben már említettük – jelekkel kezdődik, és tág értelemben ezek értelmezését nyújtja. Különlegessége, hogy nem egyetlen jelet olvasunk a fejezet elején, hanem mindjárt kettőt: a kenyérszaporítás elbeszélését (Jn 6,1-15) a vízen járás története követi (Jn 6,16-21). A vízen járás látszólag folytatás nélkül marad, amennyiben (a 6,22-25 átvezető részlete után) a 6,26-tól a mennyei kenyérről szóló tanításról olvasunk (6,26-59), majd a fejezetet mai formájában Jézus és tanítványainak párbeszéde zárja (6,60-71).

A fejezet hagyománytörténete közismerten összetett és számos kérdést vet fel. Alapvető tény, hogy a kenyérszaporítás és vízen járás egymásutánisága már a Jánost megelőző, márkai és mátéi hagyományban is észlelhető (vö. Mk 6,33-43 és 6,45-52, illetve Mt 14,13-21.22-33). A fejezetet lezáró szakasz Jézus és a tanítványok párbeszédéről több szempontból emlékeztet arra, amit Péter hitvallásaként szoktunk emlegetni Márknál, Máténál és Lukácsnál (Mk 8,27-30párh.). Erre nézve is valószínűsíthető, hogy a negyedik evangélium szerzője már ismerte a többiek szövegét és kissé más hangsúllyal, elsősorban a tanítványok Jézus iránti hűségét középpontba állítva, Jézust mint az örök élet igéinek forrását bemutatva írja le a jelenetet. Ami Márknál inkább kezdet, az evangélium középrészének fájdalmas tanulási folyamata, ahol Jézus az ő szükségyszerű szenvedésébe vezeti be Pétert és társait, az itt Jánosnál bizonyos értelemben máris a megkoronázása annak, hogy a világeért odaadott élet kenyeréről szóló szavak már megelőlegezték a szenvedés és teljes odaadás tényét.

A fejezet egésze tehát Jézus jelét, Jézus méltóságának megközelítését (égből alászállott, élő kenyér, Emberfia), végül Jézus személyének igazságát mondja ki (az Isten Szentje, az örök élet igéinek forrása). De hogyan épül fel a beszéd maga? Először is ki kell mondanunk, hogy János stílusa, a sokszorosan visszatérő, enyhén változtatott alakok ismétlődése nem egymást világosan követő, egymástól élesen elválasztható beszédegységekre épül, inkább ezek folytonosságára, egymást kiegészítő, folyton újraértelmező, új összefüggésbe helyező mivoltára.⁴ A szövegben ugyan van néhány közbevetett kérdés, amelyek hol Jézussal ellenkező (6,30.41.52), hol meg őt valamelyest félreértő hangokon szólalnak meg (6,34). A 6,22-51 részben mindenesetre inkább a hit látszik kulcsfogalomnak, amellyel a hallgatóságnak el kellene fogadnia, hogy „itt a mennyből alászállott, élő kenyér”. A 6,52-59 részben már a testről és vérről esik szó, amely valóságos étel és ital, s amelyek örök életet adnak.⁵

4 Itt utalunk arra az elképzelésre, amely midráshoz hasonlítja a fejezetet. Peder Johan Borgen vetette fel, hogy János evangéliumának 6. fejezete midrás-jellegű beszéd, vagyis olyan szöveg, amely egy bibliai idézet magyarázatát nyújtja (itt a Kiv 16,4 a Jn 6,31-ben), amely változó alakban újra és újra visszatér, mert értelmezésre szorul, sőt vita tárgyát képezi. Vö. P. J. BORGEN: „The Unity of the Discourse in John 6”, *ZNW* 50 (1959) 277-278; „Observations on the Midrashic Character of John 6”, *ZNW* 54 (1963) 232-240. Idézi: E. MAZZA: *Il Nuovo Testamento e la Cena del Signore* (Bologna, 2017) 112-126.

5 R. BROWN: *The Gospel according to John I-XII* (The Anchor Bible 29; New York et alii, 1966) 281köv úgy értelmezi ezt a második egységet, mint dublettet a beszéd első részéhez. Elgondolása azért érdekes, mert párhuzamot von az evangéliumban másutt is megfigyelhető kettős beszédekkel: pl. 14-15 és 16.

3. A Jn 6 értelmezése

Miután felidézttük, amit János evangéliumáról, illetve annak 6. fejezetéről általánosságban tudunk, tekintsünk a fejezet közelebbi értelmére is. A szöveg értelmezésében elsősorban Enrico Mazza tanulmányára támaszkodom.⁶

Mazza a fejezet eucharisztikus utalásait két lépésben tárgyalja, előbb a kenyérszaporítást, majd az élet kenyérére vonatkozó részleteket elemzi. A kenyérszaporításra vonatkozó legfontosabb állítása, hogy János evangéliuma a Didakhéval közös hagyományt képvisel. A Didakhé 9-10. fejezetében és a jánosi elbeszélésben több lexikális megfelelést találunk. Ilyenek a hálaadás (*euchariszteó*), megtölteni (*empimplémi*), a megtörés mozzanata (*kelaszma*), a jóllakás (*diaszkorpidzso*) és az összegyűjtés (*szünagó*). Az összegyűjtés – jelen esetben a maradék egybegyűjtése – azért különösen lényeges, mert a továbbiakban nemcsak a kenyérbeszéd öszövétségi narratív előzményében, vagyis a Kivonulás könyvében a manna egybegyűjtésével kapcsolatban olvasható (Kiv 16,16), hanem az evangélium folytatásában is. A főtanácsban folytatott vitát közvetítve az elbeszélő a főpap ajkára adja a próféta kijelentést, miszerint Jézusnak azért kell meghalnia, hogy „Isten szétszóródott fiait összegyűjtse” (vö. Jn 11,50-53). Az összegyűjtés, mégpedig éppen a maradék összegyűjtése ilyenformán Isten eszkatologikus szándékának is kifejezése, jele. Amikor pedig – nyilvánvalóan hangsúlyos helyzetben, az evangélium első részének végén, összegző funkcióval – Jézus az előtte álló „felmagasztalásról beszél” (Jn 12,32), szintén azt mondja, hogy mindenkit magához vonz. Az összegyűjtés mozzanata itt ugyan nem szó szerint, de tartalmilag jelenik meg.

Úgy látszik tehát, hogy míg a kenyérszaporítás krisztológiai jelentése Márknál Jézus pásztori szeretetének kifejezése, aki Mózeshez hasonlóan gondoskodik övéiről (vö. Mk 6,34 és Szám 27,17), addig Jánosnál – a korai egyházi gyakorlat liturgikus megjelenítését a Didakhében is szem előtt tartva – a végső időre vonatkozó egybegyűjtés is megjelenik, mint ami megkezdődött Jézus felmagasztalásában és folytatódik az eucharisztikus ünneplésben. A beszéd első része a 6,51-ig közvetlenebbül krisztológiai jelentésű, Jézus Krisztusnak mint Emberfiának a méltóságát mutatja meg,⁷ a második egység, amely a 6,52-vel kezdődik, már étkezésről, evésről és ivásról szól, háttere pedig eucharisztikus-liturgikus.

A fejezet második nagy egysége, az eucharisztikus beszéd kifejezettebb módon utal Jézus odaadott életére, várható halálára. A lehetséges értelmezések nem abban térnek el egymástól, hogy a Jézus kereszthalálára tett utalás nélkül nem érthető a fejezet, hanem abban, hogy egy ilyen utalásnak pontosan mi a háttere és értéke. A beszéd belső feszültségeit – amelyek lényege a 6,52-vel kezdődő második egység eltérő látásmódja – Rudolf Bultmann jellemző módon diakrón szemlélettel, mint utólagos hozzátold-

6 Vö. E. MAZZA: *Il Nuovo Testamento e la Cena del Signore*, 85-150.

7 Kevésbé ismert tény, hogy az „élet kenyere” kifejezés hiányzik a Kivonulás könyvének elbeszéléséből, és a korai zsidó irodalomban szinte sehhol másutt nem jelenik meg, mint a *József és Aszemet* elbeszélésben – vö. E. MAZZA: *Il Nuovo Testamento e la Cena del Signore*, 131köv. Sajnos nem állt módomban ezt a korai zsidó elbeszélést megvizsgálni. Mazza a 8,5; 8,9; 15,12; 15,7 szöveghelyekre hivatkozik benne.

ással oldotta fel. A 6,52-59 az ún. egyházi redakcióhoz tartozna, amelyre már hatott az egyházi közösség korai liturgikus gyakorlata. A szöveg jelképesen értelmezendő, előre utal Jézus halálára a kereszten, ez lesz az a jel, amelyet meg kell érteni, s amely nélkül nincs „élet kenyere”.

Azok, akik ezzel szemben a fejezet belső egységét feltételezik, arra utalnak, hogy a kenyérszaporítás és a kenyérről szóló beszéd egyazon gondolatmenet két pontja, ahol a beszéd egyszerre értelmezi a megszaporított kenyér és a kereszten odaadott élet jelét. A kenyérszaporítás a Kiv 16,16-hoz kapcsolható egybegyűjtést, a kenyérről szóló beszéd pedig Isten égi kenyeret adó bőkezűségét hangsúlyozza és értelmezi, amelyről ugyanabban a narratívában, a Kiv 16,4-ben olvasunk – előbbire csak utal a történet, utóbbit viszont a Jn 6,31 idézi is. A midrás-jellegű szerkesztés ebben a szemléletben belső egységet mutat a kenyérszaporítás és a kenyérbeszéd egésze között, ahol a kenyérszaporítás, az égi manna, a mennyből alászállott égi kenyér, az élet kenyere, majd az életet a kereszten odaadó Jézus, aki halálával mindenkit egybegyűjt, mind összetartozik.

Érdeemes újra összehasonlítani János és a szinoptikusok látásmódját. A szinoptikusoknál, ahol Jézus egyértelműen egy pászakavacsora keretében, a halála előtti estén alapítja az Eucharisziát, tetteivel előre értelmezi azt, ami vele nemskóra történni fog. Ezzel azt is megmutatja, hogy halála nem értelmetlen, nem is pusztán balszerencse vagy a véletlen műve: halála odaadó és odaadott életének méltó befejezése, halála értelmezi egész létét. Az utolsó vacsora gesztusaiban Jézus odaadja magát, mint aki halálában Istennek él és az emberekért él. Az Eucharisztia ünneplése Jézusnak ebbe az odaadó jelenlétébe vezet be.

János közvetlenül nem ír az utolsó vacsoráról, mint az Eucharisztia alapításának alkalmáról.⁸ Mint már láttuk, az Eucharisziára vonatkozó legközvetlenebb kijelentéseit a 6. fejezetben találjuk. Jézust mint mennyei kenyeret itt az Atya adja. Aki őt elfogadja hittel, illetve eszi az ő testét és issza az ő véré, Jézus által az Atyától eredő küldésbe kapcsolódik be. Az a belső közösség, amely benne Jézussal megvalósul, az Atyával való életközösség – mint azt később a szőlőtörő és szőlővesszőkről szóló metafora is kifejti (vö. Jn 15,1-11). János tanúságtétele közvetlenebb és konkrétabb a szentségi étkezést és ivást illetően: Jézus testét enni és inni kell, így valósul meg Jézus élete a benne hívőkben, és így valósul meg a végső időkre megígért egybegyűjtés.

A szöveg értelmezésének kérdéses pontja, hogy mit jelenthetett az evangélium első olvasói számára „enni Jézus testét” és „inni Jézus véré”. Exegetikai szempontból a Jn 6,52-57-ben használt igék vizsgálatával jutunk talán valamivel közelebb a kérdés megválaszolásához. Az 52-53. versekben az *eszthiein* ige aorisztosz alakját (*jagein*) használja az elbeszélés (‘enni’), mind a vitakozók kérdésében, mind Jézus válaszában. Az 54. verstől fogva azonban áttér a *trógein* szóra, amely az előzőnél sajátosabb, ritkább szó (‘rágni’). Ezzel a változással kapcsolatban különböző nézetek láttak napvilágot. Először is tény, hogy a *trógein* szó Jánosnál később újra előfordul, igaz, egy zsolttár-

8 Az erre vonatkozó nézetek rövid összefoglalásához lásd KERESZTY R.: *A bárány menyegzője. Az Eucharisztia teológiája történeti, biblikus és rendszeresítő teológiai megközelítésben* (Budapest, 2008) 56-58.

idézet részeként, a Jn 13,18-ban, ahol a Zsolt 41,10 idézetét olvassuk. Az értelmezők mindenesetre megjegyzik, hogy ez az idézet is sajátos alakú, mintha talán a szerkesztő átalakította volna.

Ez az egybecsengés mindenesetre nem mond sokkal többet annál, mint hogy az evangélium szerkesztője esetleg azonos értelmet akart tulajdonítani az utolsó esti és a kenyérszaporítás utáni étkezésnek. Számos kutató úgy véli, hogy a *trógein* ige azért hangsúlyozza a tényleges evést (nyilván eucharisztikus háttérrel), hogy korai antidoketista tendenciák ellen lépjen fel.⁹ Mások úgy vélik, hogy a két ige közti váltást nem okozta más, mint az a nyelvtani helyzet, hogy a *fagein* szónak a koinéban nem volt *praesens participiuma*, s miután a korábbiakban aorisztosz alakban szerepelt, s az elbeszélő itt a *praesens* alakot kívánta használni, ehhez a rokon értelmű *trógein* ige alakját választotta. A jelen időre váltást az eucharisztikus értelmezést vallók az eucharisztikus ünneplésre, az ettől eltekintők Jézus igéjének, tanításának befogadására vonatkoztatják.

A „valóban étel” fordítással kapcsolatban még egy megjegyzést kell tennünk.¹⁰ A Jn 6,34-ben arról volt szó, hogy az Atya adja „az igazi mennyei kenyeret”. Itt az *aléthinosz* szó szerepel, az egyetlen, az igazi jelentéssel. Ami addig volt, még nem volt az igazi. Ellentét feszül a korábbi, nem teljes, és az immár végre teljes között. A Jn 6,55 viszont az *aléthész* szót használja, amelynek a jelentése, hogy valami annak bizonyul, amilyenek mutatkozik. Nem „az igazi” egy másikkal szemben, hanem igazi, amennyiben önmaga.

A szöveg elsődleges, szó szerinti jelentése mindenesetre koherens egész. Aki eszi ezt a testet és ezt a vért, az meggyőződhet róla, hogy ez az, aminek Jézus mondta. Igaznak bizonyul, hogy általa él, aki magához veszi, megerősödik az életközössége a feltámadott Úrral, általa pedig a mennyei Atyával is. Örök élete lesz, amely megkezdődik itt a földön, s előízét a testvéri közösségben is megtapasztalja.

9 Cullmann, Bultmann, Bornkamm, Wilckens, Schnelle és mások, akiket Hartwig THYEN: *Das Johannesevangelium* (HNT 6; Tübingen, 2005) 372 idéz, mindenesetre határozott ellentétes véleménnyel.

10 R. BROWN: *The Gospel according to John*, 283 azt is megjegyzi, hogy a nyugati szöveggyománnyban ugyan szerepel, de valószínűleg másodlagos az *aléthosz* változat, amely tényleges adverbium, határozószó lenne. A jelentés szempontjából viszont úgy tűnik, hogy a határozószó jól megragadja a kijelentés tartalmát.

Rejteekben

(avagy mit jelent titokban böjtölni a Mt 6,16–18 szerint)

A Szerző 1989-ben született Kolozsváron. 2008 és 2014 között végezte tanulmányait a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben. 2014 őszétől 2018 őszéig Kolozsváron református gyakornok, majd beosztott lelképásztor. 2014-ben letette az I. lelkészképesítő vizsgát, majd 2015-ben megszerezte a II. lelkészképesítő oklevelet. 2016-ban lelkésszé szentelték. Ugyanebben az évben beiratkozott a Kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző Karán működő Ökumené Doktori Iskolába. Kutatási témája a böjt kérdése az Ó- és Újszövetségben. A 2017/2018-as tanév tavaszi félévében Makovecz-ösztöndíjprogram keretében tanulmányúton vett részt a Budapesti Károli Gáspár Református Egyetem Hit-tudományi Karán. Ugyanitt ERASMUS-gyakornok a 2018/2019-es tanév tavaszi szemeszterében. 2019 szeptembere óta a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Karán óraadó oktató.
(zsizsmannendre@gmail.com)

Máté evangéliuma szerint Jézus Krisztus az ószövetségi próféták által megígért Messiás, aki nemcsak hatalommal cselekszik, de hatalommal (ἐξουσία – Mt 7,29) tanít. Ennek bizonyítéka az, hogy Máté evangéliumában öt jézusi beszédegységet találunk (Hegyi Beszéd – „Bergpredigt” – Mt 5,1–7,29; a tizenkét tanítány kiküldése – 10,1–52; a mennyek országáról szóló példázatok – 13,1–52; Jézus követőinek életrendje – 18,1–35; a végidőkről szóló tanítás – 24,1–25,46).¹

Ebben az írásban a Hegyi Beszéd böjtről szóló tanításáról (Mt 6,16–18) szólnak, s konkrétan arra a kérdésre keressük a választ, hogy miként kell titokban, rejteekben böjtölni. Az alábbiakban a Nestle Aland 28. kiadását (NA28) és a Revideált Új Fordítású Biblia (RÚF 2014) szövegét vesszük alapul.

1 BUDAI GERGELY – HERCZEG PÁL: *Az Újszövetség története*. Bevezetés az Újszövetségbe. Kiadja a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1980, 114.

NA28	RÚF 2014
16Όταν δὲ νηστεύητε, μὴ γίνεσθε ὡς οἱ ὑποκριταὶ σκυθρωποὶ, ἀφανίζουσιν γὰρ τὰ πρόσωπα αὐτῶν ὅπως φανῶσιν τοῖς ἀνθρώποις νηστεύοντες· ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀπέχουσιν τὸν μισθὸν αὐτῶν.	¹⁶ Amikor pedig böjtöltök, ne nézzetek komoran, mint a képmutatók, akik eltorzítják arcukat, hogy lássák az emberek böjtölésüket. Bizony mondom nektek: megkapták jutalmukat.
17σὺ δὲ νηστεύων ἄλειψαί σου τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπόν σου νίψαι,	¹⁷ Te pedig, ha böjtölsz, kend meg a fejedet, és mosd meg az arcodat,
18ὅπως μὴ φανῆς τοῖς ἀνθρώποις νηστεύων ἀλλὰ τῷ πατρὶ σου τῷ ἐν τῷ κρυφαίῳ· καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυφαίῳ ἀποδώσει σοι.	¹⁸ hogy böjtölésedet ne az emberek lássák, hanem Atyád, aki rejtve van; a te Atyád pedig, aki látja, ami titokban történik, megjutalmaz téged.

1. MI A BÖJT?

A böjtölés rituális önmérséklés, mely vallásos céllal² történik. Böjtölni héberül צום³, etióp nyelven *šoma*, arabul *šama*, szír nyelvben pedig a *šam*, görögül pedig νηστεύω.⁴ A νηστεύω ige eredeti jelentése éhezni, koplalni (az indoeurópai *ne-edtis* = „nem enni” gyök alapján), böjtölni. A νηστις névszó a böjtölőt jelöli, vagyis azt, aki nem eszik (Mt 15,32; Mk 8,3). Az Újszövetségben a böjtölés gyakorlata lehetett a gyász jele (Mk 2,19; Lk 5,34), vagy a szolgálatra való felkészülés kísérelője: erre utal az, hogy Jézus Krisztus negyven nap és éjjel böjtölt (Mt 4,2), vagy amikor Pál apostol és munkatársai böjtöltek szolgálatuk megkezdése előtt (ApCsel 13,3).⁵ Jézus és követői alapvetően nem folytattak böjtölő életet, mivel Jézus Krisztus személyében már elközéltett Istennek országa (Mk 1,15). A Völegény jelenlétében a násznépnek nem gyászolnia, hanem örvendeznie kell (Mk 2,18; Mt 9,14; Lk 5,33). Varga Zsigmond szerint a Mt 6,16–18 perikópában „Jézus arra is rámutat, hogy a böjtölés alapjául szolgáló <érzület> lehet helyes és helytelen.”⁶ Az Ószövetség a Lev 16,29.31-ben és a párhuzamos helyein (Lev 23,27–32;

2 A böjtölés motivációira nézve ld. Sigurd, Grindheim: Fasting that is Pleasing to the Lord: A NT Theology of Fasting. In: *Journal of the Evangelical Theological Society* 58/4 (2015), 697–707.

3 A צום ige paralel kifejezéseinek jelentését ld. Jenni, Ernst – Westermann, Claus (szerk.): *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*. Band 1., Chr. Kaiser Verlag München, Theologischer Verlag Zürich, 1976, 536–537.

4 BAUMGARTNER, WALTER – KOEHLER, LUDWIG (szerk.): *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*. Volume II., פ–ת, Brill, Leiden – Boston – Köln, 2001, 1012.

5 KITTEL, GERHARD (szerk.): *Theological Dictionary of the New Testament*. Volume IV., Wm. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 924–925.

6 VARGA ZSIGMOND (szerk.): *Újszövetségi görög–magyar szótár*. Kiadja a Magyar Bibliatársulat

Num 29,7–11) kötelező böjti napként írja elő a כַּפּוּר־יום-t, vagyis a nagy engesztelés napját (Tisri hó 10.). A Jézus korabeli zsidó kegyesség két böjti napot tartott számon: a hétfőt és a csütörtököt (Lk 18,12; Didakhé 8,1).

2. Mt 6,16–18 ÉS KONTEXTUSA

Az alábbiakban a jelen írás tárgyát képező igeszakasz (6,16–18) kontextusát vizsgáljuk többek között Ulrich Luz és Dieter Betz munkája alapján. A 6,1–18 egység a Hegyi Beszéd (5,1–7,29) középpontját képezi. A Hegyi Beszéd három nagyobb egységre épül: bevezetés (5,3–16), főrész (5,17–7,12), és kivezetés (7,13–27). A főrész is három részből áll. Ez a három rész a következő: hat antitézis (5,21–48) bevezetéssel (5,17–20), közép (6,1–18), befejezés (6,19–7,11) és az „arany szabály” (7,12). A főrészt az 5,17 és a 7,12 szegélyezi. Fontos az, hogy a Miatyánk a Hegyi Beszéd közepén található (6,9–14). A 6,1–18 témája a kegyesség, vagyis az embernek az Istennel, a mennyei Atyával való kapcsolata. A 6,1–18 egység tízszer említi Istent „Atya”-ként: „mennyei Atyátok” – τῷ πατρὶ ὑμῶν τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς 6,1b; „a te Atyád” – ὁ πατήρ σου 6,4b; „(imádkozzál) Atyádhoz” – (πρόσευξαι) τῷ πατρὶ σου 6,6a; „a te Atyád” – ὁ πατήρ σου 6,6b; „a ti Atyátok” – ὁ πατήρ ὑμῶν 6,8; „Mi Atyánk” – Πάτερ ἡμῶν 6,9; „mennyei Atyátok” – ὁ πατήρ ὑμῶν 6,14b; „Atyátok” – ὁ πατήρ ὑμῶν 6,15b; „Atyád” – τῷ πατρὶ σου 6,18a; „a te Atyád” – ὁ πατήρ 6,18b. Ulrich Luz szerint a 6,16–18 az 5,17–6,18 egységhez tartozik, melynek témája Isten akarata (antitézisek – 5,21–48, illetve kegyességi szabályok – 6,1–18).⁷ A 6,16–18 Máté saját anyaga, mely a 6,1–18 egységhez tartozik, melyben a böjt – νηστεῖω (6,16–18) mellett az adakozás – ἡ ἐλεημοσύνη (6,1–4) és az imádkozás – προσεύχομαι (6,5–15) kérdése kerül bemutatásra. Miért épp ez a három? A Tóbit 12,8–10-ben ezt olvassuk:

8Többet ér a böjt imádsággal meg az alamizsna igazságossággal párosulva, mint a nagy vagyon, ha jogtalansággal jár együtt. Jobb alamizsnát adni, mint aranyat gyűjteni. ⁹Mert az alamizsna megment a haláltól, és megtisztít minden bűntől. Akik jótékonykodnak, azok sokáig élnek. ¹⁰De akik vétkeznek és rosszat tesznek, azok ellenségei saját életüknek.⁸

Az előbb idézett szövegrész témánk szempontjából azért jelentős, mert egyszerre említi a böjt, az imádság és az adakozás gyakorlatát. George C. Gianoulis Alfred Plummer Máté-kommentárjára utalva jegyzi meg, hogy ez a három vallási gyakorlat a zsidó kegyesség három alappillére. Az adakozás esetén a kegyes ember és embertársa, az imádság esetén az imádkozó és Isten viszonyáról van szó, a böjt esetén pedig a

megbízásából a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 1996, 650. (a továbbiakban: VARGA: *Újszövetségi görög–magyar szótár*)

⁷ LUZ, ULRICH: *Máté Jézus története*. Hermeneutikai Füzetek. Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány, Budapest, 2016, 57.

⁸ <https://szentiras.hu/SZIT/Tob12> (megnyitva: 2020. március 5-én)

személyes önmérséklésről, önfegyelemről beszélünk.⁹ R. T. France szerint a Tób 12,8-ban e három gyakorlat közül az adakozás a fontosabb (Tób 8,8b–10).¹⁰ Az Újszövetségben azonban, s különösen az evangéliumokban e három zsidó kegyességi gyakorlat közül mindenképp az imádság az elsődleges.¹¹ Jól látható ez a Mt 6,1–18 egységben belül is, hogy az evangélista a legterjedelmesebb részt az imádság kérdésének (6,5–15) szenteli.¹² Mindemellett fontos a böjt és az imádság együttes előfordulása (Zsolt 35,13; Jdt 4,9; 2Sám 12,16; Neh 1,4) is, nem beszélve arról, hogy az imádság és böjt „gyógymódnak” számít a holdkóros meggyógyításáról szóló történetben (Mt 17,14–21; Mk 9,14–29).¹³ Továbbá, a 6,1 a kegyesség gyakorlását a ἡ δικαιοσύνη főnév accusativusos formájával – τὴν δικαιοσύνην – jelöli. Ugyancsak a ἡ δικαιοσύνη kifejezés szerepel az 5,20-ban is: „Mert mondom nektek, ha a ti igazságotok [ἡ δικαιοσύνη] nem múlja felül az írástudók és farizeusok igazságát, akkor semmiképpen sem mentek be a menynek országába.”

Dieter Betz szerint a Mt 6,16–18 három kultuszi előrást tartalmaz (6,2–4.5–6.16–18). Ez a három kultuszi előírás formáját tekintve hasonló. A 6,1 általános jellegű intelmet fogalmaz meg: Προσέχετε [δὲ] τὴν δικαιοσύνην ὑμῶν ... , miszerint az utolsó ítélet idején a jutalmazás és a büntetés a kegyesség megélésének mikéntjétől függ majd.¹⁴ A kegyesség megélésében semmiképpen nem az a fontos, hogy amikor az ember adakozik, imádkozik, böjtöl, a nyilvánosság dicséretét és elismerését kiérdemlje. A Mt 6,1 leszögezi, hogy a kegyesség gyakorlójának kerülnie kell a képmutatók – οἱ ὑποκριταὶ álszenteskedő magatartását és helyett a mennyek országa jogrendjét, igazságosságát – ἡ δικαιοσύνη – kell követnie (Mt 5,20). Az előbbi deuterokanonikus idézetben is szerepel a δικαιοσύνη motívuma (Tób 12,8). Dieter Betz szerint a 6,1–18 az őszinte és a képmutató kegyesség-gyakorlást állítja szembe.¹⁵ Joachim Gnilka ebben a tekintetben negatív és pozitív mintáról beszél.¹⁶ Az ellentéteket most csak felsoroljuk. A kegyesség megélése nem nyilvánosan, hanem titokban kell, hogy történjék.

9 MITCHELL, CURTIS, C.: The Practice of Fasting in the New Testament. In: *Bibliotheca Sacra* (October – December 1990), 457. (a továbbiakban: MITCHELL: The Practice of Fasting in the New Testament)

10 FRANCE, R., T.: *The Gospel of Matthew*. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2007, 232.

11 MITCHELL: *The Practice of Fasting in the New Testament*, 457.

12 GIANOULIS, GEORGE, C.: Did Jesus' Disciples Fast? In: *Bibliotheca Sacra* 168 (October – December 2011), 413–414. (a továbbiakban: GIANOULIS: Did Jesus' Disciples Fast?)

13 GNILKA, JOACHIM: *Das Matthäusevangelium. Erster Teil, Kommentar zu Kapitel 1,1–13,58*. Herders Theologischer Kommentar zum Neuen Testament, Freiburg, Basel – Wien, 202. (a továbbiakban: GNILKA: *Das Matthäusevangelium*)

14 BETZ, DIETER: *The Sermon on the Mount. A commentary on the Sermon on the Mount. Including the Sermon on the Plain (Matthew 5:3–7:27 and Luke 6:20–49)*. Fortress Press, Augsburg, 1995, 349. (a továbbiakban: BETZ: *The Sermon on the Mount*)

15 BETZ: *The Sermon on the Mount*, 333.

16 GNILKA: *Das Matthäusevangelium*, 202.

A 6,1–18 egység mindhárom szakasza (6,2–4.5–6.16–18):

- Megnevezi a kultikus cselekményt: Ὅταν οὖν ποιῆς ἐλεημοσύνην ... (6,2a); Καὶ ὅταν προσεύχησθε ... (6,5a); Ὅταν δὲ νηστεύητε ... (6,16a). (ezen a ponton érdemes megjegyezni, hogy Jézus nem teszi kötelezővé sem az adakozást, sem az imádkozást, sem pedig a böjtölést. Nem jelöl ki kötelező időpontot sem, amikor a kegyességet gyakorolni kell);
- tiltást (μὴ/οὐκ+imperativus vagy) fogalmaz meg a helytelen gyakorlattal szemben:
 - μὴ σαλπίσσης ἔμπροσθέν σου, ὡς περ οἱ ὑποκριταὶ ποιοῦσιν [...], ὅπως δοξασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων· (6,2c–e);
 - οὐκ ἔσεσθε ὡς οἱ ὑποκριταί, [...], ὅπως φανῶσιν τοῖς ἀνθρώποις (6,5b–d);
 - μὴ γίνεσθε ὡς οἱ ὑποκριταὶ σκυθῶποι, [...] ὅπως φανῶσιν τοῖς ἀνθρώποις νηστεύοντες (6,16b–d).
- Továbbá, az ἄμην-formulák a helytelen hitgyakorlat következményeit írják le: ἄμην λέγω ὑμῖν, ἀπέχουσιν τὸν μισθὸν αὐτῶν. (6,2e.5c.16c).
- A helytelenített gyakorlattal szemben a helyes hitgyakorlat paradigmája kerül bemutatásra (6,3–4.6.17–18), mely eszkatologikus érveléssel egészül ki.
 - σοῦ δὲ ποιούντος ἐλεημοσύνην μὴ γνώτω ἡ ἀριστερά σου τί ποιεῖ ἡ δεξιὰ σου, ὅπως ἦ σου ἡ ἐλεημοσύνη ἐν τῷ κρυπτῷ· καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι. (6,3–4)
 - σὺ δὲ ὅταν προσεύχη, εἰσελθε εἰς τὸ ταμεῖόν σου καὶ κλείσας τὴν θύραν σου πρόσευξαι τῷ πατρί σου τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ· καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι. (6,6)
 - σὺ δὲ νηστεύων ἀλειψαί σου τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπόν σου νίψαι, ὅπως μὴ φανῆς τοῖς ἀνθρώποις νηστεύων ἀλλὰ τῷ πατρί σου τῷ ἐν τῷ κρυφαίῳ· καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυφαίῳ ἀποδώσει σοι. (6,17–18)

A ἡ δικαιοσύνη a héber דִּקְיָוּת LXX-beli és Újszövetségi megfelelője. Mind a görög ἡ δικαιοσύνη, mind a héber דִּקְיָוּת jogosságot, igazságosságot jelent. A δικαιο ποιειν vagy a δικαιο πρατειν accusativus cum infinitivo szerkezet jelentése is hasonló: igazságon cselekedni. Aki δικαιοσ, az igazságos, kötelességtudó, a szabályt betartja, a törvényt tiszteli. Jogos és igazságos cselekedet az, hogy δικαιοσ λέγει, vagyis valaki igazat szól. A becsületesen megszerzett vagy az nem más mint δικαιοσ πλοῦτος.¹⁷ A Préd 21,3-ban van szó arról, hogy az Úr többre becsüli az igaz és törvényes cselekvést az áldozatnál. Itt a jótevénytől lehet szó. Ugyanebbe az irányba mutat a talmudi tradíció a *Succ 49^b*-ben, ahol azt olvassuk, hogy $\text{הַצַּדִּיק מִן הַיְוֵה}$ azaz: a szeretetből fakadó cselekedetek többet érnek az adakozásnál. Az adakozás a szegényeknek, rászorulóknak szól, ám a szeretetből fakadó tett történhet gazdagért, szegényért egyaránt.¹⁸ A δικαιοσύνη a Mt 6,1-ben mindenképp a hit és kegyesség gyakorlatának terminus technicus.

17 GYÖRKÖSY ALAJOS – KAPITÁNYFY ISTVÁN – TEGYEY IMRE (szerk.): *Ógörög–magyar nagyszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007, 262.

18 JASTROW, MARCUS (szerk.): *A Dictionary of the Targumim, The Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature*. Volume II, The Judaica Press, New York, 1992, 1263–1264.

A 6,16–18 kontextusának vizsgálatát R. T. France megállapításaival zárjuk: 6,1–18 a helyes és őszinte illetve a hamis kegyesség-gyakorlás közötti ellentétre épül az adakozás, az imádság és a bűjt összefüggésében. Mindhárom esetben a helyes hitgyakorlás közös vonása az, hogy nem nyilvánosan, hanem titokban kell történnie: titokban kell adakozni, titokban kell imádkozni, de bűjtölni is titokban kell.¹⁹

3. A Mt 6,16–18 SZERKEZETE

Az újszövetségi bibliakutatók egyetértenek abban, hogy a 6,16–18 a helytelen és a helyes bűjti gyakorlatról szól.²⁰ A 6,16–18 igeszakaszban háromszor szerepel a *νηστεύω* ige (egyszer verbum finitumként - *Ὄταν δὲ νηστεύητε* coni. impf 6,16a; majd kétszer part. praes. alakban: *τοῖς ἀνθρώποις νηστεύοντες* 6,16a; *σύ δὲ νηστεύων* 6,17a; *τοῖς ἀνθρώποις νηστεύων* 6,18a). Az Ószövetségben is fontos a formálissá vált bűjt bírálata, az ún. „Fastenkritik” (Ézs 58,1–14; Jer 14,12; Zak 7,5–10). A 6,16–18 szerkezetének bemutatásához Donald Hagner, Joachim Gnilka és Allan Willoughby Máté-kommentárjára támaszkodunk.

Donald Hagner munkájából a 6,16–18 struktúrája kapcsán két vonatkozást emelünk ki. Az egyik az, hogy a 6,17 kiasztikus szerkezetre épül, mivel a *σου τὴν κεφαλὴν* szerkezetet ige (*ἀλείφω* = kenni, megkenni imperativus aoristos alakban) előzi meg, de ige (*νίπτω* = megmosni, megtisztítani szintén imperativus aoristos alakban) követi a *καὶ τὸ πρόσωπόν σου* mondatrészt:

*ἄλειψαί σου τὴν κεφαλὴν
καὶ τὸ πρόσωπόν σου νίψαι,*

Az *ἀλείφω* ige jelentése: megkenni. Az Újszövetségben 1. két helyen olvasunk Jézus lábának megkenéséről (Lk 7,38; Jn 11,2), ami *μυρον*-nal, azaz drága kenettel, kenőccsel történik. 2. Szintén három esetben olvasunk olajjal való megkenésről. A Lk 7,46-ban Jézus lábának megkenése *ἐλαιον*-nal, vagyis olajjal történik. A további két esetben az olajjal való megkenést gyógyításra is használták (Mk 6,13; Jak 5,14). 3. Temetés alkalmával illatos (*ἀρώματα*) olajokból készítették a halotti kenetet, balzsamot (Mk 16,1). 4. Varga Zsigmond a fenti mondatot – *ἄλειψαί σου τὴν κεφαλὴν* a tisztálkodás mozzanataként értelmezi.²¹ A *νίπτω* ige activumi alapjelentése lemosni, megtisztítani (Jn 13,5.8.12.14; 1Tim 5,10). Erkölcsi értelme: kiengesztelni. Mediális alakban a tisztálkodásra vonatkozik: mosakodni, megfürödni jelentéssel (Jn 9,7.11.15; 13,10). Varga Zsigmond a *καὶ τὸ πρόσωπόν σου νίψαι*, mondatot így fordítja: „(gondosan) mosd meg az arcodat” (Mt 6,17; 15,2; Mk 7,3; Jn 13,10).²²

19 FRANCE, R., T.: *The Gospel of Matthew*. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2007, 230. (a továbbiakban: FRANCE: *The Gospel of Matthew*)

20 GIANOULIS.: Did Jesus’ Disciples Fast?, 417–419; BETZ: *The Sermon on the Mount*, 349; FRANCE: *The Gospel of Matthew*, 230.

21 VARGA: *Újszövetségi görög–magyar szótár*, 651.

22 VARGA: *Újszövetségi görög–magyar szótár*, 32.

Továbbá Donald Hagnernek van egy fontos szövegkritikai észrevétele. A Nestle Aland 28 a Mt 6,18 apparátusa szerint a Δ, a 0233, illetve 1241 fontos kiegészítést, betoldást – „έν τῷ φανερω” – tartalmaz, ami éppen az έν τῷ κρυφαίῳ (6,4.6) ellentéte.²³ Joachim Gnilka szerint a 6,16–18 szervezőelve az ellentét, amit a μη ... ἀλλὰ ... („nem” – „hanem”) mondatszerkesztés is jelez:

ὅπως μὴ φανῆς τοῖς ἀνθρώποις νηστεύων
ἀλλὰ τῷ πατρὶ σου τῷ έν τῷ κρυφαίῳ·(6,18a).

A böjtölés éppúgy titokban kell történnék, mint az imádság. Az imádság esetén az Atyával való személyes és bensőséges kapcsolat megélésének szép kifejezője a belső szoba és a bezárt ajtó képe az εἰσελθε εἰς τὸ ταμεῖόν σου καὶ κλείσας τὴν θύραν σου (6,6b) felszólításban.²⁴

Allan Willoughby megfigyelte azt, hogy az ἀφανίζουσιν és a φανῶσιν kifejezések rímelnék.²⁵ Az ἀφανίζουσιν ige az ἀφανίζω ige ragozott alakja (praes. impf. pl.3), jelentése: felismerhetetlenné, láthatatlanná tenni. Az ἀφανίζω azt jelenti, hogy eltörzítani, vagyis igazi formáját láthatatlanná tenni (Mt 6,16a). Ugyanezen ige mediális alakjának jelentése: láthatatlanná válni, semmivé válni, eltűnni, megsemmisülni (Jak 4,14; 2Pt 3,10; ApCsel 13,14).²⁶ A φανῶσιν ige (coni. impf. pl.3.) szótári alakja a φαίνω, aminek a jelentése: meglátni, megláttatni, megmutatni, nyilvánvalóvá tenni. Ez az ige az Újszövetségben az alábbi jelentéseket hordozza: 1. látszani, megjelenni, ragyogni, világítani (fény átvitt értelemben – Jn 1,5; 1Jn 2,8). 2. Fényleni, felragyogni, felvilágnani (villám – Mt 24,27; az Emberfiának jele – Mt 24,30; krisztofánia – Mk 16,9). Varga Zsigmond szerint a Mt 6,16-ban azokról az emberekről van szó – οἱ ὑποκριταί, akik „kegyességüket <mutogatják, kirakatba teszik>” 3. Valamilyennek látszani. A Mt 23,27-ben Jézus a farizeusok és írástudók álszenteskedő, képmutató magatartását bírálja, akikről ezt mondja: φανεσθε τοῖς ἀνθρώποις δικαιοί „igaznak látszotok (tűntök fel, mutatkoztok) az emberek előtt” (Mt 23,28).²⁷

4. AZ ΕΝ Τῷ ΚΡΥΦΑΙῶ SZERKEZET JELENTÉSE A MT 6,16–18 PERIKÓPÁBAN

A 6,16–18 kontextusának vizsgálatakor láttuk az álszenteskedő, képmutató és az őszintén megélt kegyesség közötti ellentétet. Míg az előbbi a nyilvánosság előtt történik, s célja az emberek elismerésének elnyerése, addig az igazi kegyesség megélése titokban kell, hogy történjék. Az adakozás titokban, az imádkozás bezárt ajtó mögött kell, hogy történjen. Ennek indoka az, hogy az Atya titokban néz – ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων έν τῷ κρυφαίῳ (Mt 6,4.6.18). Ez az állítás igaz a böjt gyakorlatára nézve

23 HAGNER, DONALD, A.: *Matthew 1–13. Word Biblical Commentary*. Volume 33A. Zondervan, a division of Harper Collins Christian Publishing, 2000, 153.

24 GNILKA: *Das Matthäusevangelium*, 234–235.

25 WILLOUGHBY, ALLAN: *Critical and Exegetical Commentary on Gospel According to S. Matthew*. T&T Clark, Edinburgh, 1947³, 60–61.

26 VARGA: *Újszövetségi görög–magyar szótár*, 122–123.

27 VARGA: *Újszövetségi görög–magyar szótár*, 975–976.

is.²⁸ Jelen tanulmányunkban az a kérdésünk, hogy miként kell titokban, rejteken böjtölni? A Nestle Aland 28. kritikái főszövegét követve, azt látjuk, hogy Mt 6,1–18 egységben az *ἐν τῷ κρυπτῷ* datívuszos szerkezet négyszer (6,4-ben kétszer, a 6,6-ban ugyancsak kétszer), az *ἐν τῷ κρυφαίῳ* szintén datívuszos szerkezet kétszer fordul elő (6,17.18). Itt idézzük a vonatkozó helyeket:

- 6,4ὄπως ἦ σου ἡ ἐλεημοσύνη *ἐν τῷ κρυπτῷ*· καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων *ἐν τῷ κρυπτῷ* ἀποδώσει σοι
- 6,6σὺ δὲ ὅταν προσεύχη, εἴσελθε εἰς τὸ ταμεῖόν σου καὶ κλείσας τὴν θύραν σου πρόσευξαι τῷ πατρί σου τῷ *ἐν τῷ κρυπτῷ*· καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι.
- 6,18ὄπως μὴ φανῆς τοῖς ἀνθρώποις νηστεύων ἀλλὰ τῷ πατρί σου τῷ *ἐν τῷ κρυφαίῳ*· καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων *ἐν τῷ κρυφαίῳ* ἀποδώσει σοι.

R.T. France meglátása szerint a *κρυπτος* és a *κρυφαιος* melléknemek jelentése között nincs jelentős eltérés.²⁹ A következőkben megemlítünk néhány témánkhoz tartozó releváns szöveget, melyek intertextuális kapcsolatban állnak a 6,16–18 perikórával. Az Ószövetségben csak egy alkalommal fordul elő az *ἐν κρυφαίοις* szerkezet és pedig a Jer 23,24 LXX-szövegében:

Jer 23,24 LXX	RÚF 2014
εἰ κρυβήσεται ἄνθρωπος <i>ἐν κρυφαίοις</i> , καὶ ἐγὼ οὐκ ὄψομαι αὐτόν; μὴ οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; λέγει κύριος	El tud-e rejtőzni valaki olyan helyre, ahol nem látom? – így szól az ÚR. Nem én töltöm-e be az eget és a földet? – így szól az ÚR.

A Jer 23,24-ben megfigyelhető, hogy az *ἐν τῷ κρυφαίῳ* szerkezet szerepel határozott névelő (τοῖς) nélkül az *ἐν κρυφαίοις* formában. Az alábbiakban három Biblián kívüli referenciát közlünk az *ἐν κρυφαίῳ* előfordulásaira. Szophoklésznél (*Ajax card 879*) a *κρυφαίῳ* formát találjuk névelő és prepozíció nélküli formában: Τέκμησσα Αἴας ὄδ' ἡμῖν ἀρτίως νεοσφαγῆς κεῖται, *κρυφαίῳ* φασγάνῳ περιπτυχῆς.³⁰ Bár nem datívuszos alakban, de a *κρυφαιος* másutt is előfordul az ókori görög irodalomban. Íme további két példa: Pindarosz: *Isthmean (Ódák) 1,1*: ἑπταπύλοισι Θῆβαισι τεύχοντ'. εἰ δὲ τις ἔνδον νέμει πλοῦτον *κρυφαίον*, ἄλλοισι δ' ἐμπίπτων γελᾷ, ψυχὰν Αἴδα τελέων οὐ³¹; Cassius Dio Cocceianus: *Historiae Romanae 9,22*... εὐήθειαν ὡς οὐ συνεῖς ὦν

28 BETZ: *The Sermon on the Mount*, 343.

29 FRANCE.: *The Gospel of Matthew*. William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2007, 232.

30 <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0183:card=879&highlight=krufai%2Fw%7C> (megnyitva: 2020. március 3-án)

31 <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/searchresults?q=krufai=os&target=greek&doc=Perseus:text:1999.01.0161&expand=lemma&sort=docorder> (megnyitva: 2020. március 3-án)

ἔπραξαν, ἢ καὶ ὑποπτευθήσεσθαι ὀργὴν **κρυφαίαν** ἔχειν.³²

A következőkben megemlítiük a Mt 6,16–18 néhány Biblián kívüli párhuzamát.

- Elsőként a *Didache* 8,1–2-re (továbbá: Did) utalunk. Ez a rövid szakasz liturgikus előírások részét képezi (keresztség – Did 7,1–4; böjt – 8,1; imádság – 8,2–3). A keresztyének böjtjének másnak kell lennie, mint a farizeusokénak, akiket mind a Mt 6,16 mind a Didache 8,1 οἱ ὑποκριταὶ-nak, „képmutatók”-nak tekint. A Did 8,1 szól ugyan a böjtölésről, de igen szűkszavúan. Ebből a szövegből csak annyi derül ki, hogy az őskeresztyén gyülekezetben a bevett heti két böjtnap a hétfő (δευτέρα σαββάτων) és csütörtök (πεμπτη ἡμέρα) (vö. Lk 18,12) helyett a szerda (τετράδα [ἡμέρα]) és péntek (παρασκευήν [ἡμέρα]) lett. Ennek hátterében az áll, hogy az őskeresztyénség a böjtnapok módosításával elhatárolta magát a zsidó kegyességtől.³³ A Did 8,1 tehát inkább csak a korai keresztyének böjtölése *időpontja* kapcsán ad eligazítást.
- Másodikként *Papyrus Oxyrhynchus 654* (továbbá: *P. Oxy*) tartozik ide. Ez egy dialógusszerű szöveg, melyben Jézus tanítványai megkérdezik Jézustól, hogy miként böjtöljenek, hogyan imádkozzanak, hogyan adakozzanak és mire figyeljenek evéskor. Jézus válaszában rövid utasításokat ad: ne hazudjanak, és ne tegyenek olyasmit, amit utálnak. *P. Oxy 654* megjegyzi, egyrészt azt, hogy a mennyek előtt – ἀντὶ οὐρανοῦ mindenre fény derül majd, másrészt azt, hogy a mennyei Atya előtt minden nyilvánvaló lesz. Itt érdemes szószertint idézni azt a passzust, ahol az **ἐν φανερω** – ἀποκριπτω kontrasztal állunk szemben. Igaz nem expressis verbis az ἐν φανερω – ἐν κρυπτω / ἐν κρυφαίω ellentétéről van szó, ugyanis szövegünkben nem a datívuszban szereplő szerkezet (ἐν κρυπτῶ / ἐν κρυφαίῳ), hanem az ἀποκριπτω ige part. perf. alakja szerepel. Íme a vonatkozó részlet:

οὐδὲν γὰρ ἐστὶν **ἀ[π]οκριθμμένον** ὁ οὐ
φανερόν ἐσται.

[..]

Πάντα γὰρ ἐν φανερωῖ ἐστὶν παρὰ τῷ πατρὶ
ὄς ἐν τῷ οὐρανῷ ἐστὶν³⁴

*

32 <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/searchresults?q=krufai=os&target=greek&doc=Perseus:text:2008.01.0593&expand=lemma&sort=docorder> (megnyitva: 2020. március 3-án)

33 NIEDERWIMMER, KURT: *Die Didache*. Kommentar zu den Apostolische Vätern. Vanderhoeck & Ruprecht in Göttingen, 1993, 158–166.

34 BETZ: *The Sermon on the Mount.*, 336. Betz a *Papyrus Oxyrhynchus 654*-et Aland: *Synopsis*, 85-ből veszi át.

Kocsis Imre a 6,16–18 magyarázatában általánosságban jegyzi meg, hogy a böjtölést kísérheti a zsákruha viselése, a fej hamuval való meghintése.³⁵ A *Joma 73b*-ből kitűnik, hogy יום כפור -kor tilos az evés, ivás, [a test] megkenése, a tisztálkodás, a szándál viselése és a nemi közösülés. A יום כפור (Tisri hó 10.) kötelező munkaszüneti nap és egyben a bűnbánat ideje volt, amikor nem volt szabad gyakorolni az olajjal való megkenést, de a tisztálkodást sem. Kifejezésre kellett juttatni a bűnbánatot.

Jézus ezzel szemben megengedi, sőt előírja, hogy a böjtölő mossa meg fejét és arcát gondosan mossa meg. Miért? Azért, mert a zsákruha-viselés, a fej hamuval való megszórása – mint a böjtölést kísérő cselekmény látható. Jézus pedig azt akarja, hogy a böjtölés titokban történjék, vagyis ne a nyilvánosság előtt, hanem csakis az Isten előtt, akit mint Atyának a Mt 6,1–18.³⁶ A Mt 6,16–18 szerkezetének vizsgálataból egyértelmű, hogy azért kell titokban, rejtekben böjtölni, mert az Atya titokban van. A böjt, akárcsak az adakozás és az imádkozás csak a hitét megélt ember és Isten dolga, nem pedig a nyilvánosságé. Nem azért kell böjtölni, hogy mások tudjanak arról, és elismerésüket kivívjuk magunknak. Ez a helytelen böjt, amit Jézus határozottan elutasít. A helyes böjtnek észrevétlenül kell történnie és a hívő ember mennyei Atyával való közösségének megéléséről kell szólnia.

Kocsis Imre szavaival összegezzük: „Jézus arra hívja fel a figyelmet, hogy a jóteknokodáshoz és az imához hasonlóan a böjt is maradjon <rejtett>, mégpedig a böjthöz kapcsolódó szokásos cselekmények elhagyása által. Az utasítás értelme: a böjt idején is viselkedj úgy, mint mindig, s Istenen kívül más ne tudjon böjtödről.”³⁷

Saját megközelítésünk szerint: ne nyilvánosan, az emberek elismerését lesve böjtölj, hanem Atyáért böjtölj. Titokban. Rejtebben.

35 KOC SIS IMRE: *A Hegyi Beszéd*. A Biblia világa (sorozatszerkesztő: Rózsa Huba). Jel Kiadó, Budapest, 124. (a továbbiakban: KOC SIS: *A Hegyi Beszéd*)

36 KOC SIS: *A Hegyi Beszéd*, 124.

37 Uo.

Addáj és Mári eucharisztikus imája

A Szerző a bakonybéli monostor perjele. Teológiai tanulmányait a római Sant'Anselmo pápai egyetemen végezte, 2010-ben doktorált. A Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola tanára, a Magyar Patrisztikus Társaság tagja, a Lectio Divina könyvsorozat szerkesztője. Forrás: *Horizont: A liturgiáról ökumenikus megközelítésben* (szerk. Xeravits Géza), L'Harmattan, Pápa – Budapest, 2007, 11-21 – a szerző hozzájárulásával. (baan.izsak@sapientia.hu, izsak@szentmauriciusz.hu)

Amikor a 15. században portugál misszionáriusok Indiában szír nyelven imádkozó, keresztény közösségekre bukkantak, bizonyára nagy volt a meglepetésük. Ennél már csak akkor lepődhetek meg jobban, amikor azt kellett tapasztalniuk, hogy ezek az ősi keresztény közösségek az Eucharisztia olyan kánon szerint végzik, amelyből hiányzik az utolsó vacsora elbeszélése, hiányoznak Jézus szavai, melyekkel az Oltáriszentséget megalapította. Az ő szemükben, és a rákövetkező századok teológusai szemében eme ősi eucharisztikus ima, melyet a szír keresztények az apostolok tanítványainak, Adájnak és Máriának tulajdonítanak, nem tekinthető érvényesnek, mert valami lényeges hiányzik belőle: a *forma*, amitől a kenyérből és borból Krisztus teste és vére lesz. Így azután a Rómával való egységet elfogadó, indiai malabár egyházat és a Mezopotámia vidékén elterjedt szír káldeus egyházat kötelezték, hogy liturgiájának eme hagyományos szövegébe illessze be Jézus szavait, míg a római pápa fennhatóságát el nem fogadó keleti asszír közösségek továbbra is az ősi kánon szerint végezték – Róma által érvénytelennek tekintett – liturgiájukat.

Sok időre és sok kiváló tudós munkájára volt szükség, amíg 2001. január 17-én a Keresztény Egységítőkarság, a Hittani Kongregáció és a Keleti Egyházak Kongregációja közös dokumentumban nyilvánította ki, hogy a keleti szírek által emberemlékezet óta imádkozott kánon nemcsak érvényes, hanem egyike a legősibb eucharisztikus imáknak. A következőkben ezt a keleti liturgikus szöveget és kutatásának történetét szeretnénk bemutatni.

1. KÖRNYEZET (CONTEXTUS)

A Földközi-tenger medencéjének keleti szegletében, Palesztina, Szíria és Mezopotámia területén sokszínű, kultúráját és szokásait tekintve változatos keresztény közösségeket találunk az első századokban. Az itteni krisztushívók nagy részére a hellenizmus ellenére jellemző a szemita nyelv, kultúra és gondolkodásmód, a Római Birodalom is csak időlegesen, pusztán közigazgatási egységet volt képes létrehozni a határvidéken található, sokszor gazdát cserélt területeken. Az itteni, helyi közösségek egy-egy szellemi-kulturális központ vonzáskörében egymástól különböző hagyományú egyházakat alkotnak: Antiókiá a nyugati szírek, míg Edessza a keleti szírek központjává

válik. Az ötödik és hatodik század teológiai vitái során a szír egyházak fokozatosan elszigetelődnek úgy az ortodox egyházaktól, mint egymástól: Az efezusi zsinat 431-ben elítéli Nesztórioszt, amit a keleti szírek nem fogadnak el. Az Edesszában Ibász püspök és Narszai vezetése alatt virágzó nesztoriánus iskolának azután véget vet az ötödik század végén növekvő monofizita befolyás, s a nesztoriánusok központja Niszibisz városba tevődik át. Az arab hódítás után még keletebbre, a mai Irak területén kell keresnünk a keleti-szír pátriárka székhelyét. Az Egyház gazdag, szír nyelven születő irodalmára jellemző a sajátosan szemita gondolatvilág és egyfajta biblikus látásmód. A közösség missziós lendületének köszönhetően a krisztusi örömhír eljut egészen Kínáig, Mongóliáig és Indiáig, ahol szír nyelvű keresztény közösségek születnek. A keleti szír egyház Eucharisztiajában három kánont használ: A Mopszvesztai Teodorosz és Nesztóriosz nevéhez kötődő két imádság görög szövegek fordításai, míg az írásunk tárgyát képező, harmadik eucharisztikus ima szír nyelven született, s a hagyomány az Edessza várost keresztény hitre térítő apostoltanítványra, Addájra, valamint Mária nevű tanítványára vezeti vissza.

2. A SZÖVEG (TEXTUS)¹

Első olvasásra is szembeötlő, hogy az anafora szövege nem egy lineáris gondolatmenetre épül. Sokkal inkább jellemző rá a bibliai szövegekből ismert gondolatpárhuzam, ellentétek, halmozások. Ennek köszönhető, hogy a szöveg hullámszó, lüktető hatást kelt. Nem találunk benne kimondottan elbeszélő részeket, az üdvtörténet eseményei csak utalásként vannak jelen az eucharisztikus imában. Megfigyelhető továbbá egyfajta bizonytalanság az imádság címzettjével kapcsolatban, az egyes részek megszólítottjai (Szentháromság, Atya, Fiú) nem mindig azonosak. A szöveg részeinek eltérő műfajai alapján a következő szerkezeti egységeket különböztethetjük meg:

- A. Bevezető párbeszéd (*dialogus*)
- B. 1. Ghanta²: A Név dicsőítése (*doxológia*)
- C. Szent vagy bevezetővel (*praesansctus* és *sanctus*)
- D. 2. Ghanta: Hálaadás a Megváltás művéért (*gratiarum actio*)
- E. 3. Ghanta: Közbenjárás az elhunytakért (*intercessio*)
- F. 3. Ghanta/B: Közbenjárás az élőkért (*intercessio*)
- G. Megemlékezés Krisztus haláláról és feltámadásáról (*anamnesis*)
- H. A Szentlélek segítségül hívása (*epiclesis*)
- I. Záró dicsőítés (*doxológia*)

1 A fordítás a legutóbbi kritikai kiadás szír szövege alapján készült: A. GELSTON: *The Eucharistic Prayer of Addai and Mari*, Oxford, 1992.

2 A *ghán*, meghajolni igéből képzett főnév, lehajtott fejjel, halkán végzett liturgikus imádság.

A.

Pap: A mi Urunk, Jézus Krisztus kegyelme, az Atyaisten szeretete és a Szentlélek közössége³ legyen mindnyájatokkal!⁴

Válasz: Ámen.

Pap: Emeljük a magasságokba értelemünket!

Válasz: Tehozzád, Ábrahám, Izsák és Jákob Istene, dicsőséges király!

Pap: Adományt mutatunk be⁵ az Istennek, a mindenség Urának.

Válasz: Méltó és igazságos.

Diakónus: Béke velünk.

B.

Pap: Illő, hogy minden száj dicsőítse és minden nyelv hálaadással illesse az Atya a Fiú és a Szentlélek imádandó és dicsőséges nevét⁶, aki jóságában teremtette a világot, s irgalmában a benne lakókat. Aki kegyelmével megmentette az embereket, s nagy jótettben részesítette a halandókat.

C.

Nagyságodat, Uram, imádják a mennyeiek ezreinek ezrei, az angyalok sokaságainak sokaságai⁷ és lelki lények seregei, mint a tűz és a szél szolgálattevői⁸ dicsőítik nevedet a kerubokkal és a szent szeráfokkal együtt; szünet nélkül hívnak és dicsőítenek, s egymásnak kiáltva mondják:

Válasz: Szent, szent, szent a Hatalmas⁹ Úr, dicsőségével telve a mennyek és a föld.

3 A szír *sántaputa* egyszerre jelenti a valamiből való közös részesedést és a közelséget, a görög *koinónia* megfelelője.

4 1Kor 13,13.

5 Az adomány, *kúrban* az evangéliumból is ismert „korbán”. Az azonos gyököt tartalmazó ige az eredetiben passzív: „adomány adományoztatik...” Ha elfogadjuk Spinks feltevését, mely szerint „adomány” jelenthet hálaadást is, akkor a mondat közel áll a görög anaforákban elterjedt „adjunk hálát Urunknak, Istenünknek” formulához. Ez magyarázná a B szakasz hálaadó jellegét is. Vö. B. Spinks, Addai and Mari – The Anaphora of the Apostles: A Text for Students, Bramcote Notts. 1980, 24.

6 Az imádkozó a dicsőítés két aspektusát kapcsolja össze: Egyrészt megvallja a Szentháromság Isten Nevét, másrészt hálát ad a kiváltságért, hogy az Őt dicsőítők közösségének tagja lehet. A szakasz formája emlékeztet a zsinagógai istentisztelet *Quaddis* nevet viselő részére. A szöveg mögött felfedezhetünk egy idézetet Malakiás próféta könyvéből, ahol a próféta arra szólít fel, hogy Isten nevének mutassanak be tiszta áldozatot (Mal 1,11). A bibliai szöveget idézi a Didaché és Jusztinosz vértanú is, de míg előbbi az áldozatot a keresztények szívével, önfelajánlásával azonosítja, addig utóbbi az eucharisztikus kenyérrel és borral.

7 Vö. Dn 7,10.

8 Zsolt 104(103),4.

9 „Hatalmas” a szír *kbájlana* pontos fordítása, de a Pesittában ez a kifejezés áll az eredeti héber „seregek” jelentésű *cöváoth* helyén.

(Hozsanna a magasságban, Hozsanna Dávid Fiának! Áldott, aki jött és jön az Úr nevében, hozsanna a magasságban!)¹⁰

D.

Pap: S ama mennyei hatalmasságokkal együtt megvallunk Téged, Urunk mi is, szegény, gyenge és nyomorult szolgálid,¹¹ hisz oly nagy jótettet műveltél velünk, amit lehetetlen viszonzni: Magadra öltötted emberségünket, hogy istenséged által életet ajándékozz nekünk;¹² alacsony voltunkat felmagasztaltad,¹³ elesettségünket felemelted, halálunkat feltámasztottad; elengedted adósságainkat, igazságot tettél bűnös voltunkat, megvilágosítottad tudásunkat;¹⁴ legyőzted, Urunk és Istenünk, ellenségeinket, s győzelemre segítettél gyenge természetünk kicsiny voltát jóságod számtalan irgalmas cselekedete által.

Nekünk nyújtott minden segítségéd és kegyelmeid láttán¹⁵ dicsőítéssel, tisztelettel, hálaadással és imádással fordulunk hozzád¹⁶ most és mindenkor és mindörökkön örökké.

Válasz: Ámen.

Diakónus: Imádkozzatok értelemitekkel. Béke velünk.

E.

Pap: Te pedig, Uram, nagy és kimondhatatlan irgalmasságodban emlékezzél meg jóságosan és elfogadóan minden igaz és szent atyáról,¹⁷ aki tetszésre talált¹⁸ színed előtt, a te Fölkentet testének és vérének emlékezete által, melyet (most) tiszta és szent oltáron felajánlunk Neked, amint azt te magad tanítottad nekünk, s add meg nekünk a te nyugalmat és a te békédet a világ minden napján.

Válasz: Ámen.

10 Vö. Iz 6,2-3; Mt 21,9; Zsolt 118 (117),26. A zárójeles rész a kéziratok egy részéből hiányzik.

11 „Szegény, gyenge és nyomorult szolgálid” tipikusan keleti-szír kifejezés, mely előfordul a G szakaszban, valamint a másik két keleti szír eucharisztikus imában is.

12 A harmadik és negyedik századi szír forrásokban a „magadra öltötted emberségünket” a megtestesülés sztereotíp kifejezése, a Fiú mint egy ruhát, úgy öltötte magára az emberi testet, vagy az első embert, Ádámot.

13 Vö. 1Sám 2,7; Sír 11,12.

14 Vö. Ef 1,18.

15 Szó szerint „arca előtt”.

16 Szó szerint „emelünk feléd”. A szakaszt záró doxológia mintegy kettévágja az anafórát, s jelzi az első áldás, *beraka* végét.

17 Nem teljesen egyértelmű, hogy a közbenjáró imádság pontosan kire vonatkozik. Efrém szóhasználatában az „igazak” kifejezés a mártírokra vonatkozik. A zsinagógai istentiszteleti rendben a *sömát* megelőző *ababa* névvel jelzett imádság is megemlékezik az atyákról, s kéri a békét.

18 Vö. Ter 5,22; 9,9; Zsolt 56(55),14.

F.

Pap: Ismerjen meg Téged a földkerekség minden lakója, mert egyedül te vagy az Isten, az Igazság Atyja, s te küldted el Urunkat, Jézus Krisztust, Fiadat és Szerettedet.¹⁹ Ő pedig, Urunk és Istenünk, életadó evangéliuma által megtanította nekünk a próféták, az apostolok, a vértanúk, a hitvallók, a püspökök, a presbiterek, a diakónusok valamint a szent és egyetemes Egyház minden gyermekének egész tisztaságát és szentségét: azokét, akiket megjelöltek a szent keresztség jelével.²⁰

G.²¹

Mi is, Urunk, szegény, gyenge és nyomorult szolgálid, akik összegyűjtve színed előtt állunk,²² a Tőled jövő minta áthagyományozásának²³ köszönhetően megkapjuk a mi Urunk, Jézus Krisztus halálának és feltámadásának nagy és félelmetes szentségét, miközben örvendezünk, dicsőítünk, magasztalunk, emlékezünk és cselekszünk.²⁴

H.

Jöjjön el, Urunk, a Te Szent Lelked, és nyugodjék²⁵ szolgálidnak ezen adományán. Áldja meg és szentelje meg, hogy legyen számunkra, Uram, az adósságok elengedése, a bűnök bocsánata, a holtak honából való feltámadás nagy reménysége, s a Mennyeik Országában való új élet mindazokkal együtt, akik kedvesek voltak színed előtt.

19 Vö. Ján 17,3.

20 A szír *rusma* kifejezés a szír keresztelési szertartásból származik, s kifejezetten a keresztséget megelőző olajkenetre vonatkozik. A homlok megkenése a korai szír szövegekben a fiúságot és a valaki tulajdonává válást jelenti.

21 Amint később látni fogjuk, a G szakasz jelentette a legtöbb problémát a kutatók számára. Műfajának meghatározása anamnézis, bár ezt sokan kétségbe vonták. A nyugati-szír anaforákban nincs párhuzamos szöveg, míg a másik két keleti-szír eucharisztikus kánonban hasonló szövegeket találunk, amiből egyesek arra következtettek, hogy későbbi betoldás.

22 Deut 10,8.

23 A „mintá”-nak fordított szó helyén a szír szövegben a görög *τύπος* betű szerinti átírását találjuk. Az „áthagyományozás”-sal visszaadott *jubala* szó elsődleges jelentése utódlás, de a teológiában egyszerre vonatkozhat az apostoli utódlásra és az apostoli hagyományra is. A szöveg mögött felfedezhető 1Kor 11,23, s a hiányzó eucharisztikus elbeszéléshez ezeknél a szavaknál járunk legközelebb.

24 Szó szerint: „megcsináljuk”.

25 Iz 11,2. Az izajási részlet szír, Pesitta szerinti verziójában ugyanazt a két ígét találjuk, mint ebben a szövegben.

I.

S egész, ránk vonatkozó terved²⁶ láttán szünet nélkül hálát adunk neked és dicsőítünk téged Krisztusod drága vérén megváltott Egyházadban,²⁷ tátott szájjal és fedetlen arccal,²⁸ miközben dicsőítéssel, tisztelettel, hálaadással és imádással fordulunk a Te élő, szent és életadó Nevedhez most és mindenkor és mindörökkön örökké.

Válasz: Ámen.

3. KUTATÁSTÖRTÉNET

Az anafora szövegét nyomtatásban legelőször 1896-ban adta ki F. E. Brightman.²⁹ A kritikai munka alapjául szolgáló kéziratok meglehetősen későiek voltak, a hat szövegváltozat közül kettő a 15., négy pedig a 16. századból származott. Az utolsó vacsora elbeszélése mindegyikből hiányzott.

R. H. Conolly volt az első, aki összehasonlító szövegelemzés segítségével próbált következtetéseket levonni Addáj és Mária kánonjával kapcsolatban. A malabár liturgiával való alapos egybevetés után arra a megállapításra jutott, hogy az Antonio de Gouvea nevéhez fűződő, 1606-ban végrehajtott liturgikus reform előtt a szír-malabár egyház eme ősi kánon szerint végezte a liturgiát. Feltevése szerint az eredeti szöveg tartalmazta az utolsó vacsora elbeszélését, s ennek helye a Szentlélek segítségül hívása után lehetett³⁰ (H és I között). Eltűnésének miertjére nem próbál választ adni.

A kutatás korai szakaszának kétségkívül legjelentősebb tudósa E. Ratcliff. 1928-ban publikált tanulmánya³¹ azon az intuíción alapszik, hogy az apostolnáltványoknak tulajdonított szöveg valóban nagyon ősi, eredete az Eucharisztia ünneplésének egy korai szakaszára nyúlik vissza. A szerző a szír imádságot a *Traditio Apostolica* eucharisztikus kánonjával és ötödik századi szír homíliákkal összehasonlítva megpróbálta helyreállítani a liturgikus szöveg eredeti formáját. Mindenek előtt kiiktatta az általunk fordított kritikai szövegben már nem közölt közbenjáró imákat (*kúsapa*), mint egyértelműen későbbi betoldásokat. Véleménye szerint a *Sanctus* (C) sem szerepelhetett az eredeti imában, mert az azt megelőző doxológia (B) és rákövetkező hálaadás a teremtésért és a megváltásért (D) szerves egységet képez. Ha tehát bevezetőjével és az utána következő átvezető formulával („s ama mennyei hatalmasságokkal együtt”) együtt kiiktatjuk a Szent vagy szövegét, akkor nem törik meg a gondolatok egymásutánisága. Hasonló okokból

26 A kifejezés Isten üdvözítő tervére vonatkozik, a görög *oikonomia* megfelelője.

27 Vö. 1Pét 1,19; Apcsel 20,28; Ef 3,21.

28 Zsolt 51,15; 2Kor 3,18.

29 F.E. BRIGHTMAN – C.E. HAMMOND: *Liturgies Eastern and Western*, vol. 1, London, 1896, 283-288.

30 R.H. CONNOLLY – E. BISHOP: „*The Work of Menezes on the Malabar Liturgy*”, *Journal of Theological Studies* 15 (1914), 569-589.

31 E.C. RATCLIFF: „*The Original Form of the Anaphora of Addai and Mari: A Suggestion*”, *Journal of Theological Studies* 30 (1928-1929), 23-32.

tekinti betoldásnak az epiklézist (H): Véleménye szerint a záró doxológia (I) bevezető szavai („egész, ránk vonatkozó terved”) a Krisztus művéről való megemlékezésre utalnak (G). A későbbinek tekintett szövegek kivágása után tehát a visszamaradó részekből egy három egységből álló imádság rakható össze:

- a) A Teremtő és Megváltó nevét dicsőítő megszólítás
- b) Hálaadás mindazért, amit az emberért művelt
- c) Krisztus példájának ünnepélyes követése, s megváltó haláláról és feltámadásáról való különleges megemlékezés, melyért ismét dicséret és hála illeti az isteni Nevet.³²

Ratcliff tanulmányában kitér egy másik kérdésre is. Addáj és Mária anaforájának végső formájában váltakozik az imádság címzettje: az Atyához intézett kánon egyes részeiben a Szentháromság (B) ill. a Fiú Krisztus (D és E vége) a megszólított. Ratcliff véleménye szerint, melyet többek között az apokrif Tamás-akták tanulmányozására alapoz, a keleti szír imádságokra jellemző módon az ima eredeti címzettje Krisztus volt.

H. Engberding a szóban forgó eucharisztikus imát a már említett másik két kelet-szír anaforával valamint egy a nyugati-szír, maronita egyházban használt anaforával („Szent Péter harmadik anaforája” vagy *Sbarar*³³) hasonlította össze. Az analízis végén arra az eredményre jutott, hogy a nyugati-szír anafora valamint Addáj és Mária kánonja egy közös forrásból jöttek létre, utóbbi egy káldeus redakció eredményeként³⁴. Kutatásának egy későbbi szakaszában az anafora szövegével kapcsolatban a következőket állapította meg: Ratcliffel ellentétes meggyőződése szerint a közbenjáró imák jelenléte a nyugati-szír kánonban arra utal, hogy ezek eredetileg is részét képezték az eucharisztikus imának. Engberding kétségbe vonja továbbá az anamnézisnek nevezett (G) szakasz műfaji meghatározását. Véleménye szerint a szakasz egyszerűen csak az élőkért való közbenjárás (F) folytatása, lezárása. Kijelentését arra alapozza, hogy más anaforákban, mint pl. Nesztórioszéban a holtakért való közbenjáró ima után hasonló bevezető formulával („és mi is”) folytatódik az intercessio. Ha pedig a G szakasz nem anamnézis, akkor nem ad támpontot a hiányzó elbeszélő rész eredeti helyével kapcsolatban. Következésképpen az eredeti szövegben nem volt benne az utolsó vacsora elbeszélése. Az Engberding által javasolt eredeti szerkezet tehát két nagy részből, egy dicsőítő és egy kérő imádságból áll össze.³⁵

32 Ibid., 29.

33 Az anafora szír kezdőszava, melynek jelentése „erősítsd meg”.

34 H. ENGBERDING: „*Urgestalt, Eigenart und Entwicklung eines altantiochenischen eucharistischen Hochgebetes*”, Oriens Christianus 29 (1932), 46-47.

35 Id., „Zum anaphorischen Fürbittgebet der ostsyrischen Liturgie der Apostel Addaj und Mar(j)”, Oriens Christianus 41 (1957), 102-124.

A múlt század közepén az anaforával kapcsolatos kutatás legjelentősebb képviselője B. Botte belga bencés szerzetes. 1949-ben publikált, és később átdolgozott cikkében³⁶ elfogadja Ratcliff állításainak nagy részét, míg néhány lényeges ponton más álláspontot képvisel. Először is kétségbe vonja, hogy az imádság eredetileg kizárólag csak Krisztushoz szólt volna. Meggyőződése, hogy a címzett egyszerre az Atya és a Fiú, mely szerinte rejtett monarchianizmusról árulkodik. Ezen kívül elképzelhetetlennek tartja, hogy az eredeti szövegből hiányozzon az epiklézis és az utolsó vacsora elbeszélése. Az anamnézisnek tartott G szakasz részletes elemzése során úgy találja, hogy a szír szövegből hiányzik egy ige, s a szakasz két, nyelvtanilag hiányos félmondatból áll össze. Véleménye szerint az első félmondat feltételez egy olyan szöveget, amely kontextualizálja azt, míg a második félmondat megegyezik a Theodorosz-féle anamnézis zárómondatával, mely a görögből fordított kánonban az Eucharisztia szerzésének elbeszélését zárja le. Ezen tények tükrében feltételezi, hogy eredetileg a G szakasz közepén ott volt az elbeszélés, eltűnésének oka pedig az lehetett, hogy a celebráns ezeket a szavakat fejből imádkozta.³⁷

Jelentős előrelépést jelentett az eucharisztikus ima tanulmányozásában W. F. Macomber felfedezése, aki 1966-ban közre adott egy addig ismeretlen, 11. századi szerzetáskönyvet (*budra*) az Addáj és Mária-féle kánon legkorábbi, ismert szövegváltozatával.³⁸ A lelőhelyként megjelölt templom neve után *Mar Esaja* kéziratnak nevezett verzió eltér a korábban ismert kéziratoktól, amennyiben hiányoznak belőle a *keúsapa* közbenjáró imák, melyek késői voltát már Ratcliff is feltételezte. Ugyanakkor benne van a Sanctus, és hiányzik az utolsó vacsora elbeszélése. Macomber később Engberdinghez hasonlóan az újonnan megtalált szövegváltozat és a nyugati-szír, maronita *Sbarar* összehasonlító elemzéséből próbált következtetéseket levonni.³⁹ A bevezető párbeszédrel kapcsolatban megállapította, hogy bennük Mopszvesztai Theodorosz szentbeszédek hatása érvényesül, s a nyitó mondat valószínűleg nem képezte részét az eredeti szövegnek. Macomber szerint az imádság címettje a *Sbarar*-hoz hasonlóan a Fiú volt: Mivel szokatlan, hogy egy anafora Krisztushoz szóljon, elképzelhetetlennek tartja, hogy egy esetleges redakció során az eredetileg az Atyához vagy a Szentháromsághoz intézett imádságot ilyen módon alakították volna át. Az Eucharisztia szerzésének elbeszéléssel kapcsolatban pedig arra az eredményre jut, hogy a maronita anafora őrzi mind a szöveget, mind a helyét az Addáj és Mária-féle kánonból hiányzó elbeszélésnek. Megállapítását arra alapozza, hogy „a maronita verzióban az elbeszélés a harmadik *ghanta*-ban azon a helyen található, ahol a káldeus verzió bizonytalanságot mutat a megszólított személlyel kapcsolatban, azaz ott, ahol a káldeus verzió egyértelmű jelét

36 B. BOTTE: „L'anaphore chaldéenne des Apôtres”, *Orientalia Christiana Periodica* 15 (1949), 259-276.

37 Id., „Problèmes de l'anaphore syrienne des Apôtres Addai et Mari”, *L'Orient Syrien* 10 (1965), 89-106.

38 W. F. MACOMBER: „The Oldest Known Text of the Anaphora of the Apostles Addai and Mari”, *Orientalia Christiana Periodica* 32 (1966), 335-336.

39 Id., „The Maronite and Chaldean Versions of the Anaphora of the Apostles”, *Orientalia Christiana Periodica* 37 (1971), 55-84.

adja annak, hogy hozzányúltak a szöveghez”⁴⁰ (E szakasz közepe).

A 70-es évek közepe óta a tudósok figyelmének központjában az eucharisztikus ima „eredeti formájának” helyreállítása és az elbeszélő rész „eredeti helyének” megállapítása helyett egyre inkább a keleti-szír anafora és a zsidó, zsinagógai imarend valamint az asztali áldások kapcsolata áll. B. Spinks, miután kétségbe vonta azt a meggyőződést, hogy Addáj és Mária kánonja kezdettől fogva komplett, egységes gondolatmenettel felépített eucharisztikus ima lett volna,⁴¹ felfedezte a zsinagógai istentisztelet részét képező áldások (*berakoth*) és az anafora felépítése közötti hasonlóságot. Véleménye szerint a keleti-szírek liturgikus szövegének felépítése megegyezik a zsidó istentiszteletben a *sómá* elimádkozását megelőző két áldás (*jóver* és *ahabab*) szerkezetével.⁴² A liturgikus szöveg felépítése tehát véleménye szerint a következő:

1. *Berakab*:

Dialógus (A)

Áldás (B)

Sanctus (C)

Megemlékezése Krisztus művéről (D)

Doxológia (D)

2. *Berakab*:

Ghanta (E)

Ghanta (F)

Anamnézis ? (G)

Epiklézis (H)

Doxológia (I)

Spinks figyelmét felkelti az ismétlődő „szegény, gyenge és nyomorult szolgálád” kifejezés, mely a kánon nyugati-szír, maronita verziójában nem található meg, míg a másik két keleti-szír anaforában előfordul. Spinks ezt a formulát nesztoriánus jámborsági imának tekinti, s mivel az anamnézisben nem fordul elő, elképzelhetőnek tartja, hogy ez a rész későbbi betoldás.

Míg Spinks kettős szerkezetet vélt felfedezni Addáj és Mária anaforájában, a tudósok egy másik csoportja, melyben olyan kiváló szakembereket találunk, mint L. Ligier, L. Bouyer és T. Talley,⁴³ a Didaché 9-13. fejezeteiben található áldásokkal (*berakóth*)

40 Ibid., 72.

41 B. SPINKS: „*The Original Form of the Anaphora of the Apostles: A Suggestion in Light of Maronite Shbarar*”, *Ephemerides Liturgicae* 91 (1977), 146-161.

42 Id., „Eucharistic Offering in the East Syrian Anaphoras”, *Orientalia Christiana Periodica* 50 (1984), 347-371.

43 L. LIGIER: „The origins of the Eucharistic Prayer: From the Last Supper to the Eucharist” in *Studia Liturgica* 9 (1973), 161-185; L. BOUYER: *Eucharist*, 154-155; T. TALLEY: „The Eucharistic Prayer of the Ancient Church According to Recent Research: Results and Reflections” in *Studia Liturgica* 11 (1976), 138-158.

hasonlította össze a keleti-szír liturgikus szöveg három *ghanta*-imádságát (B, D, E-F), s véleményük szerint mind a Didaché, mind az anafora három, legősibb szakasza a zsidó asztali imádságból, a *Birkat ha-mazon*-ból fejlődött ki. Eme zsidó áldásnak három szakasza (hálaadás a borral telt kehelyért, hálaadás a kenyérért, imádság a közösségért és az egységért) megfelel az anafora kezdetleges formájában található három imádságnak. Ezek szerint Addáj és Mária zsidó-keresztény környezetből származó eucharisztikus imája a liturgia fejlődésének egy igen korai állapotáról tanúskodik, s függetlenül az utolsó vacsora elbeszélésének hiányától, teljes értékű eucharisztikus imának tekinthető. Végül az elmúlt évtized kutatásai elsősorban a szöveg szerkezetének feltárásából, az egymással koncentrikus és khiasztikus viszonyban lévő szerkezeti elemek vizsgálatából próbálták tovább gazdagítani az anaforával kapcsolatos ismereteket.⁴⁴

A bevezetőben említett, 2001-ben kiadott dokumentumban a Katolikus Egyház Tanítóhivatala végül az évszázados kutatás eredményeit három pontban összefoglalva a következőket állapítja meg:

- a) Addáj és Mária anaforája egyike a legkorábbi anaforáknak, keletkezése az Egyház kezdetekre nyúlik vissza. Azzal a világos szándékkal írták és használták, hogy általa az Egyház szándéka szerint és az utolsó vacsora folytatásaként Eucharisziát ünnepeljenek. Érvényességét a keresztények hivatalos formában soha nem vonták kétségbe sem Keleten, sem Nyugaton.
- b) A Katolikus Egyház elismeri a keleti asszír egyházat mint valódi részegyházat, mely az ortodox hitre és az apostoli utódlásra épül. Az asszír egyház teljes mértékben megőrizte a hitet az Eucharisziával kapcsolatban, azaz vallja a mi Urunk valós jelenlétét a kenyér és bor színe alatt, valamint az Eucharisztia áldozati jellegét. Ezért attól függetlenül, hogy nincs teljes közösségben a Katolikus Egyházzal, az apostoli utódlásnak, a papságnak és az Eucharisziának köszönhetően a keleti asszír egyház szentségei valódi szentségek.
- c) Végül az Eucharisztia szerzésének szavai ténylegesen jelen vannak Addáj és Mária anaforájában, de nem koherens, elbeszélő formában és nem betű szerint, hanem elszórtan és euchologikus módon, ami azt jelenti, hogy bennfoglaltan felfedezhetők az egymást követő, hálaadó, dicsőítő és közbenjáró imádságokban.⁴⁵

44 Pl. W. RAY: „The Chiastic Structure of the Anaphora of Addai and Mari”, *Studia Liturgica* 23 (1993), 187-93.

45 Pontificio Consiglio per la Promozione dell’Unità dei Cristiani, Orientamenti per l’ammissione all’Eucaristia fra la chiesa caldea e la chiesa assira dell’oriente, 3. (www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/chrstuni/documents/rc_pc_chrstuni_doc_20011025_chiesa-caldea-assira_it.html).

Magyar hozzájárulás

A II. Vatikáni Zsinat Sacrosanctum Concilium kezdetű, a szent liturgiáról szóló zsinati konstitúciója a római liturgia számos pontján helyezett kilátásba olyan reformokat, amelyek az 1964. január 25-én kelt Sacram Liturgiam¹ Motu proprio által megalapított Consilium ad exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia (továbbiakban: Consilium) vezetése által kerültek megvalósításra. A lépésenként megvalósuló liturgikus megújulás eredményei kapcsán 1964 és 1970 között két alkalommal (1965. március 7., 1967. június 15.) küldött kérdőívet a Consilium bíboros elnöke a püspöki karok és az egyes országos liturgikus bizottságok elnökei számára. Mindkét levélre Kovács Sándor szombathelyi püspök, az 1964. február 25-én megalapított Országos Liturgikus Tanács elnöke küldte meg beszámolóját a magyar nyelvterületen folyó reform tekintetében. A püspök első latin nyelvű beszámolója nyomtatásban is megjelent a Notitiae c. liturgikus szentszéki folyóiratban², míg a második mindezzelidőig nem került publikálásra.

Jelen írásban a második – hosszabb – beszámoló közlésére és elemzésére teszünk kísérletet. A Szentszéktől érkező, hat kérdést tartalmazó, németül megfogalmazott és Annibale Bugnini titkár által aláírt felkérő levelet Hamvas Endre, a püspöki kar elnöke, kalocsai érsek kapta meg. A kalocsai főpapa 1967. augusztus 14-én informálta róla levelében Kovács Sándort és felkérte annak megválaszolására.³ A Bugnini által szignózott német nyelvű írásban⁴ a Consilium titkára arra kéri az egyes püspöki karokat, hogy az egyes főpásztorok, az országos liturgikus intézetek, az egyházmegyei liturgikus bizottságok bevonásával válaszolják meg a liturgikus reform pasztorális eredményeit a levélhez csatolt 6 konkrét kérdés alapján. Kovács Sándor 1967. szeptember 4-én elküldte a kérdőpontokat fordításban az egyes egyházmegyék élén álló főpapokhoz, majd pedig a püspöki kar szeptember 13-án tartott ülésén is külön beszámolt róla. „Előadó az általa közvetlenül szétküldött Bugnini-féle liturgikus adatgyűjtési kérdésekre folyó évi október hó 15-ig kéri a válaszadásokat hozzá elküldeni, amelyek összesítését folyó évi november hó 1-ére neki is el kell juttatni a Consilium liturgicumhoz.”⁵ Ez áll az ülés jegyzőkönyvében.

Szeptember vége és október közepe között Legányi Norbert pannonhalmi főapáttal együtt minden hazai római katolikus ordinárius eljuttatta Kovács Sándorhoz az egyházmegyéje tekintetében megválaszolt pontokat. Az egyes egyházmegyék válaszainak begyűjtése további kutatás tárgyát képezheti, azonban a kalocsai és érsei érsekségek tekintetében széleskörű és minden plébániára kiterjedő konzultáció valósult meg. Az esperesek által összegyűjtött beszámoló értékes forrással szolgál így minden egyes egyházközség liturgikus életének pillanatfelvételéről az 1967-es év közepe tekintetében. A visszaérkező válaszokat a szombathelyi főpásztor egy öt oldalas, a Consiliumnak küldött német összefoglalóban summázta, melyet az alábbiakban adunk közre.

1 Az eredeti latin rendelkezés: Paulus PP. VI. Motu proprio „Sacram Liturgiam” AAS 56 (1964) 139–144. A Motu proprio magyar fordítást nem kapott, a benne elrendelt első liturgikus reformokat a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1964. február 25-én kelt körlevele valósította meg részben.

2 in: Notitiae I. 1965. 232–233.

3 HAMVAS ANDRÁS KALOCSAI ÉRSEK: *Levél Kovács Sándornak a Consilium által kért beszámoló tárgyában.* in: OLT irattára, „OLT 1967. jún-szept.” 1967. augusztus 14.

4 ANNIBALE BUGNINI: *Umfrage über die liturgische und pastorale Ergebnisse der Liturgiereform.* in: OLT irattára, „OLT 1967. jún-szept.” 1967. június 15.

5 Püspöki kar 1967. szeptember 13-i ülésének jegyzőkönyve. Balogh Margit gyűjtése.

FŐTISZTELENDŐ EMINENCIÁS ÚR!

Engedtessek meg, hogy az alábbi beszámolóban adjak számot a liturgikus konstitúció (Sacrosanctum Concilium ford.) alapján eddig bevezetett liturgikus újítások pasztorális eredményeiről.

Magyarországon 11 latin rítusú egymázmege található. Az összes egyházmegye ordináriusa pontosan és alaposan megválaszolta a Consilium által feltett kérdéseket. Szabadjon a beérkezett beszámolókat összefoglalva előadnom.

ad 1. A liturgikus reform pasztorális szempontból előrelépést vagy visszafejlődést hozott? Milyen jelenségek figyelhetők meg e téren?

Az összes egyházmegye megegyezik abban, hogy a liturgikus reform lelkipásztori szempontból egy pozitív előrelépést jelent. Elősorban a papságról gondoskodott úgy, hogy a reform által lelki életüket elmélyítette. Az anyanyelv használata – mely a papi lélekben is mélyen gyökerezik – a megszokás és rutin helyére az elmélyülést hozta. Az igeliturgia gondolatai – meggyőződés – nap nap után tudatosulnak klérusunkban. Kezdetben ez szokatlan volt számukra, mivel a reform bevezetésére nem állt rendelkezésünkre hosszabb időtartam. A lelkipásztorok lelkiismeretes és buzgó tanítása azonban a hívekkel is megszerettette a mise egyszerűbb és megújult formáját. Ha a papság a reform lelkületét bensőleg megéli és azon igyekezik, hogy a megújított liturgiát a Szentlélek kegyelmével a híveknek is feltárják, akkor a reformot a laikusok is minden különösebb nehézség nélkül fogadják. Ha e (liturgikus) oktatást papságunk szeretettel valósítja meg, úgy a siker sem marad el.

A hívek meg vannak győződve arról, hogy az Eucharisztia nem nélkülük kerül megünneplésre. E gondolat megjelenik elmélkedésükben és erről beszélnek is. Az oly fontos kötelék a papság és a hívek között folytonosan erősödik és élővé válik. Ennek következtében az egység és Krisztus misztikus szeretetében való élet mindig erősebb és a nehézségek elviselésére is alkalmasabbá lesz. Minden bizonyossággal úgy véljük, hogy a liturgikus reform lelkipásztori szinten igen komoly előrelépést jelent.

ad 2. A vasár- és ünnepnapokon istentiszteleten részt vevő hívek száma a liturgikus reform következtében növekedett vagy csökkent?

A reform miatt a szentmisén részt vevők száma semmiképpen sem csökkent. Ha egyes községekben kevesebben vesznek is részt, az nem a liturgikus reformnak tudható be, hanem inkább más indokai vannak.

A szentmisén résztvevők számának emelkedéséről csak egyes plébániák esetében beszélhetünk, ahol kiemelkedően készséges és buzgó lelkipásztor el tudta érni, hogy a megújított és a néphez közeli liturgiát igen megszeressék. Ha azonban nem is számolhatunk számszerű komolyabb eredménnyel, a bensőleg megélt részvétel mindenképp örömteli siker. Ez említésre méltó különösképpen akkor, amikor a fiatalok egy részének érdeklődését a népnyelvű liturgia kelti fel. A szentmise közel áll hozzájuk és bevonja őket annak ünneplésébe.

ad 3. Növekedett-e a hívek részvétele más alkalmakkor, különös tekintettel Nagyhéten és emelkedett-e a szentségekhez való járulás?

Ami a Nagyhetet érinti, el kell mondani: Nagycsütörtökön a résztvevő hívek száma nagyobb, ugyanúgy, ahogyan Nagypénteken is növekedett ez. A Nagypéntek kezdésének 15 órai időpontja azonban nem megfelelő. Nagyszombat liturgiája feltétlenül egyszerűsítésre szorul. Az Exsultet és a keresztvíz megszentelése igen elhúzza annak hosszát. A hívek a hagyományos, úgynevezett feltámadási körmenetre érkeznek, amely a mise után kerül megtartásra. E körmenet olyan kedvelt, hogy általa a templomok teljesen megtelnek.

A szentségekhez való járulás Nagyhéten és a főünnepeken igen döntően gyarapodott.

ad 4. A népnyelv segítségével a részvétel tudatosabb és aktívabb lett?

Minden kétséget kizáróan a részvétel tudatosabbá és aktívabbá vált. A tudatos részvétel nagyban függ a liturgikus katekézistól, ami már nem csupán lehetőség, hanem egyre szükségesebb is. A II. Vatikáni Zsinat tanítása és határozatai komolyabb lelki színvonalat kívánnak meg. A Szentírás kijelentése, miszerint „ti azonban nem test szerinti, hanem Lélek szerinti emberek vagytok, ha valóban Isten Lelke lakik bennetek” (Róm, 8,9), nemcsak a papokat kötelezi, hanem a laikusokat is, akik a szentmise aktívan részt vesznek. „[...] az egyházmegye és szerzetes papok kapjanak meg minden szükséges segítséget ahhoz, hogy mélyebben megértsék azt, amit a szent szertartásokban tesznek, maguk is liturgikus életet éljenek, és ezt a rájuk bízott híveknek is adják át” (SC 18.). E kötelezettség teljesítése csakis a hívek elengedhetetlen tudatos liturgiában való részvétele lehet.

A nép aktív részvétele örömteli, hiszen örömmel és áhítattal imádkozzák és énekelik a szentmise állandó részeit. A legfőbb fontossággal számunkra a De Musica in Sacra Liturgia instrukció 32. pontjának⁶ engedélye bír, mely lehetővé teszi az ősi magyar egyházi énekek megjelenését a liturgiában.

ad 5. Pozitív vagy negatív hatása van az közös részvételt erősítő, együtt mondott válaszoknak és énekeknek?

A közös válaszok és énekek pozitív irányba hatnak. Az ordinárium étellel teli és

6 Sacra Congregatio Rituum: Instructio de Musica in Sacra Liturgia, in: AAS 59 (1967) 300–320. Az instrukció bővebb előtörténetét lásd: BUGNINI, Annibale: Die Liturgiereform. 1948-1975, Freiburg – Basel – Wien, 1988, 938–951. Az instrukció magyar fordításban nem jelent meg, azonban a Püspöki Kar 1967. szeptember 13-án „Instructio de Musica in Sacra Liturgia ismertetése. A Magyar Püspöki Kar liturgikus rendelkezései” címmel összefoglaló jellegű országos körlevelet adott ki róla. Kovács Sándor kiemelten fontosnak tartotta a 32. pontban említett engedélyt: „Usus legitimé vigens in aliquibus locis, passim indultis confirmatus, alios cantus substituendi pro cantibus ad introitum, ad offertorium et ad Communionem in Graduali exstantibus, de iudicio competentis auctoritatis territorialis, servari potest, dummodo huiusmodi cantus cum partibus Missae, cum festo vel tempore liturgico congruant. Eadem auctoritas territorialis textus horum cantuum approbare debet.” Az instrukció citált szakasza lehetővé tette, hogy a szövegükben megfelelő magyar egyházi népelemek a szentmise változó részeinek helyén énekelhetőek legyenek.

jámbor énekeiben főként az asszonyok és gyerekek vesznek részt buzgón és lelkesen. A városokban a férfiak kevésbé csatlakoznak ehhez, azonban a falvakban már lelkebbnek mutatkoznak.

A szentmise állandó részei (magyarul) széles körben és sokszor kerültek már megzenésítésre. Művészi szempontból Kodály Zoltán⁷, világhíres zeneszerző munkája a legértékesebb. Ennek előadása azonban komolyabb zenei előképzettséget igényel. Egy másik bensőséges és könnyen megtanulható megzenésítés Szigeti Kilián⁸ bencés szerzetes nevéhez köthető.

Az énekek és válaszok nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy a hívő nép megszeresse az egyszerűsített liturgiát.

ad 6. Milyen hatásai voltak a népnyelv használatának, a liturgikus tér átrendezésének és a liturgia egyszerűsödésének?

A népnyelv liturgikus bevezetése csak kezdetben volt szokatlan. Egy bizonyos el-lenszenv megfigyelhető volt, mivel az emberek úgy vélték, hogy a változások által az istentisztelet protestáns jegyeket vesz fel. Akkoriban meglehetősen keveset lehetett hallani még az ökumenizmusról. Mára már a híveket sikerült megnyerni a népnyelvű liturgia számára különösen az ének és közös válaszok által. Mindez pedig azt eredményezi, hogy megütközést kelt már, ha valaki a latin liturgia visszatérését óhajtja.

A „versus populum” oltárok felállítása azonban már gyakrabban okoz nehézséget. Folyamatosan ügyelünk az Eminenciád által kiadott irányelvekre. A művészi egységet azonban több templomban veszélyeztetni az új oltárok felállítása. Továbbá egyes helyeken a konkrét kivitelezés sem bizonyult hasznosnak, nevezetesen nem felel meg annak az alapelvnek, hogy a hívek jobban lássák és hallják a liturgiát. A magyar püspöki kar igen serényen igyekszik, hogy a „szembemiséző” oltárok a templomok művészeti egységének megtartásával és a liturgikus szükségletek figyelembevételével kerüljenek bevezetésre.

A nép megértéssel viseltetik a liturgia egyszerűsödése iránt, azonban egyszerűre olyan igényeik is fellépnek, melyek szerint a liturgikus eszközöknek, mint például a miseruhának, az oltárnak stb. egy bizonyos gazdagságot és csillogást kell viszatükrözni. Az élet sűrű hétköznapijában a liturgia pompája ünnepi felüdülésnek számít az emberek életében.

A liturgikus reform eddigi, fokozatos megvalósulását a papság és a hívek egyaránt elégségesnek tartják. Azonban az egymás után jövő és csupán csak egyes részeket érintő változtatások próbára teszik a bizalmukat. Ezért mind a klérus, mind pedig

7 Kodály Zoltán 1966-ban elkészítette a „Magyar mise” című négyszólamú ordináriumot, mely később egyszerűbb – egyszólamú – formát is kapott. A mű kiadása azonban nem volt mentes minden nehézségtől, mivel a Consilium által 1966. február 7-én elfogadott egységes miseordinárium magyar fordításának három tételében is (Gloria, Sanctus, Agnus Dei) stilisztikai változtatásokat eszközölt a művész a könnyebb énekelhetőség kedvéért.

8 Szigeti Kilián 1966-ban készítette el a máig egyik legismertebb megzenésítését a szentmise állandó részeinek „Missa Hungarica” címmel.

a laikusok végleges egyszeri reformot óhajtanak, nem pedig olyat, amely részenként kerül csak megvalósításra.

Szabadjon még megemlítenem két momentumot:

a/ Az odaadó és buzgó papi munka elengedhetetlen. Ehhez azonban liturgikus katekézisek szükségesek a papság saját önképzése és a hívek liturgikus oktatása számára. Igen sajnálatos, amikor egy pap a hívek előtt kritizálja a reformot.

b/ Olyanok, mint az „Una Voce” mozgalom, melyekről H. B. Meyer SJ ír (Stimmen der Zeit, 1967. Heft 8), Magyarországon nem található.

E jelentésemben összefoglaltam a liturgikus reform helyzetét Magyarországon. Erős bizodalom van afelől, hogy a liturgikus megújulás magvetése mindenhol, így nálunk is, gazdag termést fog hozni (Mk 4, 26-29).

Őeminenciája ezúton is fogadja nagyrabecsülésem és tiszteletem.

Szombathely, 1967. október 28.

Kovács Sándor

Szombathely püspöke

Az Országos Liturgikus Tanács elnöke

Eminenciás és Főtisztelendő Jacob LARCARO bíboros

Bologna érseke

A szent liturgiáról szóló konstitúció végrehajtásáért felelős bizottság elnöke

Vatikánváros

Palazzo S. Marta

Fordította és közli: Kiss Gábor

*

A jelentős és érdekes dokumentum megértéséhez tudnunk kell, hogy írásának idején Magyarországon erős kommunista diktatúra működött. Több pap, ifjúsági vezető, világi hívő is volt börtönben aktív keresztény ténykedése miatt. A püspökök is szorított, igen körülhatárolt és erősen kontrollált körülmények között gyakorolhatták tevékenységüket. Ez alól természetesen *Kovács Sándor* püspök sem volt kivétel. Ő 1893-ban Kecskeméten született, a teológiát Vácott és Bécsben végezte. Mint kecskeméti plébánost nevezte ki a pápa szombathelyi megyéspüspökké 1944-ben. Annak ellenére, hogy a II. világháború szörnyűségeit, a székesegyház és a püspöki palota lebombázását kellett megélnie, papjainak rendszeresen tartott rekollekciókat, bérma-körútjain és kánoni vizitációin többször is bejárta egyházmegyéjét, s mint a magyar „liturgikus püspök” vett részt a II. Vatikáni Zsinaton. 1972-ben vonult nyugdíjba és ugyanebben az évben hunyt el. Több lelkiségi kiadvány szerzője. – Válaszlevelének ideje 1967 – annak ellenére, hogy az államhatalom kontrolljával, cenzúrájával kellett számolnia, becsületesen, őszintén válaszol a feltett kérdésekre. Amit a népnyelv bevezetéséről, vagy a nemzeti nyelvű énekekről, illetve az oltárokról meg a „liturgikus sietségről” ír, az szinte teljesen megegyezik a jelenlegi, XVI. Benedek-féle liturgikus reformformájával – gondolattal. Így állíthatjuk, hogy az akkori magyar liturgiával megbízott püspök azt gondolta, azt írta, azt tette, ami az Egyház akkori legjava volt.

Pákozdí István

A vasárnap megünneplésének kultúrája

Egy empirikus tanulmány a Bécsi Főegyházmegyében¹

A Szerzők jól ismerik az osztrák egyház életét: *Univ.-Prof. Mag. Dr. Johann Pock* a pasztorálteológia és a homiletika professzora, a Bécsi Egyetem Katolikus Teológiai Karának dékánja. Kutatási területeihez tartozik többek között a pasztorális struktúrák fejlődése és azok hatása a közösségek pasztorációjára, valamint a szentségi pasztoráció kihívásai a társadalmi és egyházi fejlődések tekintetében. – *Kiss Edina Erzsébet BSc. M. A.* a klosterneuburgi Pius Parsch Liturgia-tudományos Intézet tudományos asszisztense, a Bécsi Egyetem Katolikus Teológiai Karának doktorandusza pasztorálteológia szakon. Kutatási területe az istentisztelet és az egyházi közösségfejlődés közötti kapcsolatok vizsgálata. (e.kiss@stift-klosterneuburg.at)

A (liturgikus) pasztoráció területén végzett empirikus tanulmányok száma sajnos meglehetősen korlátozott. Többnyire azt hisszük, ismerjük az „egyház népének” a gondolkodását. Sok érvelés kiindulópontja (gyakran még egyházi vezetők esetében is) az iskolában, a ministránsokkal végzett munkában vagy az istentisztelet ünneplése során szerzett saját tapasztalatokra való hivatkozás. Habár fontosak ezek a személyes tapasztalatok (főképp az egyéni életpálya szempontjából), legtöbbször mégis távol állnak azoktól a valós pasztorális ill. liturgikus kihívásoktól, amelyek a helyi közösségekben jelentkeznek.

Így annál örvendetesebb, ha egy egyházmegye alaposabb tanulmányt szeretne végezni. A Bécsi Főegyházmegye, egyházmegyei reformtörekvéseinek² részeként, a Bécsi Egyetem Gyakorlati Teológiai Tanszékével együttműködve közelebről meg kívánta vizsgálni az egyházmegye vasárnapi istentiszteleti kultúráját³. Ez az elemzés két részből állt: az egyházmegye Liturgikus Osztálya által végzett „Számolási Vasárnap”⁴ -ból, illetve egy terjedelmes kvalitatív és kvantitatív részből álló empirikus

1 A cikk eredeti, német nyelvű változata a “Gottesdienst” c. liturgikus szaklap 13. valamint 14-15. számaiban jelent meg 2017-ben. (*Prof. Dr. Johann Pock/ Edina Erzsébet Kiss M.A.: Die Kultur des Sonntagsgottesdienstes – Eine empirische Studie in der Erzdiözese Wien, Teil 1 – Zeitschrift Gottesdienst, Ausgabe 13/2017, S. 101-103.; Teil 2 – Zeitschrift Gottesdienst, Ausgabe 14-15/2017, S. 112-113.*) Ezen tanulmányt magyarra fordította a szerzők egyike, Kiss Edina Erzsébet.

2 Bővebb információ: diözesaner entwicklungsprozess apg2.1, <https://www.erzdieoese-wien.at/pages/inst/25473874> (Utolsó letöltés: 2019.02.19.)

3 Az elemzés tárgyát minden azon vasárnapi istentiszteleti forma (szentmise, igeliturgia, zsolozsma...) képezte, amelyet az adott közösségben, az adott elővasárnapon (szombat este) valamint az adott vasárnapon ünnepeltek.

4 Az ún. „Számolási Vasárnapok” („Zählsonntag”) segítségével az istentiszteletek és az

tanulmányból⁵. Az alábbi cikkben a tanulmány felépítését és kiemelt eredményeit kívánjuk bemutatni. Egyúttal szeretnénk köszönetet mondani *Eva Hildmann*-nak, *Laura Battisti*-nek és *Teresa Schweighofer*-nek a kutatásban végzett munkájukért.

A vasárnapi istentiszteleti kultúráról szóló kutatói terv egy, a Bécsi Főegyházmege kilenc kiválasztott egyházközségében elvégzett kvalitatív vizsgálatból állt, amely kiegészült egy kvantitatív jellegű felméréssel, melynek keretében az adott liturgia résztvevői egy kérdőívet töltöttek ki az istentisztelet végén. A tanulmány nem reprezentatív igénnyel készült, hanem a Főegyházmege istentiszteleti életének egy pillanattfelvételét szeretné bemutatni. Ugyanakkor legalább részben szemléltetni kívánja a plébániák sokszínűségét is: városi és vidéki, szerzetesi és egyházközségi, hazai és külföldi papok gondozásában lévő egyházközségeket egyaránt felölelt a tanulmány.

1. KUTATÁSI MÓDSZER

A 2013. október 20. és december 8. közötti időszakban a szombat esti és a vasárnapi istentiszteletek keretében a hívők között kérdőívek kerültek kiosztásra a Bécsi Érsekség kilenc kiválasztott plébániái közösségében. Ez összesen 24 istentiszteletet érintett (ebből kettő igeliturgia volt), amelyeken hozzávetőlegesen 2400 hívő vett részt. Összesen 1484 kitöltött kérdőívet adtak le, ami az istentiszteleten résztvevők 62%-át jelenti.

A felmérés eredményei véleményrendenciákat tükröznek. Nem lehetett azok véleményét megvizsgálni, akik különböző okokból nem tudtak vagy nem akartak az istentiszteleten részt venni. Egy ilyen ellenpróba már csak azért is érdekes lenne, mert ennek eredménye a távolmaradás okaira is rávilágíthatna, és így az istentiszteleti alkalmak lebonyolítását, ill. az istentiszteleteknek a lelkipáspártorkodásra gyakorolt jelentőségét is vizsgálat tárgyává tehetné.

Az egyszerűbb kivitelezhetőség érdekében minden kérdésnél több válaszlehetőség volt előre (beikszelésre) megadva, mert a kérdőívnek az istentisztelet végén néhány perc alatt kitölthetőnek kellett lennie. Így eltekintettünk a kifejtős kérdésektől, melyek segítségével esetleg egyéb indítékokat is meg lehetett volna határozni.

A kérdéseket egy szakértőcsoport állította össze, mely az Érsekség Lelkipásztori Hivatalának, Liturgikus Osztályának és a Bécsi Egyetem Lelkipásztori Teológiai Intézetének képviselőiből állt. Ezek a kérdések az istentiszteleten való részvétel okaira (melyek a templom megközelíthetőségétől, az épület atmoszférájától, az istentisztelet időpontjain, elemein és a liturgikus vezető személyén át a vasárnapi kötelező istentiszteleti részvételig sok mindent felöleltek); az egyházközséghez tartozásra és a közösség megélésére; a liturgiával kapcsolatos személyes elköteleződésre; az Eucharisztia ünneplésének egyéni értelmezésére, valamint azokra a lehetséges reakciókra összpontosítottak, melyek abban az esetben lépnének fel, ha a jövőben az adott templomban nem minden vasárnap lenne lehetőség az Eucharisztia megünneplésére.

azokon résztvevő hívők pontos számát valamint az istentisztelet formáját tartják nyilván. Ausztriában évente két adott vasárnapon, országszerte végzik a mérést.

5 A tanulmány fő része 2013 szeptemberétől 2014 novemberéig került lebonyolításra.

2. A KÉRDŐÍVEK EREDMÉNYEI (KVANTITATÍV RÉSZ)

A következőkben a kérdőívek elemzéséből származó legfőbb megállapítások kerülnek bemutatásra.

2.1 Megközelíthetőség, az Eucharisztia ünneplése és a közösség szerepe

Az istentiszteleten való részvétel indíttatására való rákérdezés azokat a szempontokat kívánta megvizsgálni, hogy miért *abban* a templomban és *azon* az istentiszteleten vesz részt az illető. A felsorolt szempontok mindegyike jelentősnek bizonyult. Legfontosabb indokként a megközelíthetőség (82,7%) mutatkozott, azonban majdnem ugyanannyira meghatározó tényező az Eucharisztia ünneplése, az áldozás és a közösség szerepe (szintén 80% feletti megjelölés).

A részvétel indokai közül a legkevésbé „szavazatot” a vasárnapi istentiszteleti kötelezettség, ill. az istentisztelet vezetőjének személye kapta. Ez egyrészt azt mutatja, hogy a templomba járók (és ez alatt általában az idősebb közösségi tagok értendők, mint ahogy azt a tanulmány is kimutatta) nem elsősorban köteletség- vagy engedelmességtudatból vesznek részt az istentiszteleten, hanem más indokok estek náluk nagyobb súllyal a latba. Másrészt az a tény, hogy a kérdőívet kitöltők több mint 50%-a megjelölte okként a „vasárnapi istentiszteleti kötelezettség”-et, mely az elvártnál magasabb arány, egy olyan nemzedék hozzáállását tükrözi, amely számára a vasárnapi kötelező templomba járás (ill. az „egyházi parancsolatok” betartása általánosságban) a neveltetés fontos része volt. Azt, hogy a kötelezővé tétel korunkban már kevésbé motiváló tényező az istentiszteleten való részvételre, nem utolsósorban az is mutatja, hogy az egyházközségi tagok (és közülük is leginkább a fiatalabb generáció) nagy része távol marad ezektől.

2.2 Milyen tényezők játszanak fontos szerepet az istentiszteletben?

A második kérdéskör arra kereste a választ, hogy milyen tényezők játszanak meghatározó szerepet az adott templomba járók számára az istentiszteleten, és ők hogyan vélekednek a liturgikus feladatkörök elosztásáról. Itt megmutatkozott, hogy a vasárnapi istentiszteleti kínálatot a résztvevők „nagyon megfelelő”-nek értékelik. Ezen eredmény nem különösen meglepő, figyelembe véve, hogy az istentiszteleten résztvevő személyeket kérdeztük meg.

A közösségben való részvétel megélése kiemelkedő jelentőségűnek bizonyult, akárcsak az Istennel való találkozás spirituális dimenziója az istentisztelet során. Az istentiszteleten résztvevők valamivel több, mint fele (57%) aktívan részt vesz az egyházközség egyéb tevékenységeiben is, míg a többiek csupán az istentisztelet miatt jönnek a templomba.

A megkérdezettek számára a liturgikus feladatok elosztása is nagyon megfelelő. Ebben a kérdéskörben észrevehető, hogy a nők és férfiak részvételi arányát a liturgiában nagyon fontosnak tartják, és meglepő módon megfelelő mértékűnek értékelik (50% felett válaszoltak „megfelelő”-vel; csak 6,1% válaszolt „nem megfelelő/nem annyira megfelelő”-vel). Majdnem azonos a világiak és klerikusok részvételi arányának

megítélése is. Ez az eredmény többek között azzal is magyarázható, hogy a jelenlegi liturgikus szerep- és feladatmegosztások már megszokottá váltak az istentiszteleten résztvevők körében.

Ami a főállású és önkéntes munkatársi feladatok megosztását illeti, ezzel kapcsolatban szintén nagyon kevés kritikus hang akadt, habár azon válaszadók száma, akik az „inkább megfelelő” válaszlehetőséget jelölték be, magasabbnak bizonyult, mint a „teljesen megfelelő” válasz mellett döntők aránya. Sokan voltak olyanok is, akik ezt a kérdést nem válaszolták meg.

A tevékeny részvétel, az „*actuosa participatio*” témakörével kapcsolatos kérdések eredménye meglehetősen szembetűnő. Ez megmutatja, hogy a szertartáson résztvevő embereknek csak mintegy fele érzi magát úgy, hogy az istentiszteletnek aktív részese lenne (26,8% „egyetért”, 25,2% „inkább egyetért”). Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy a résztvevők itt hogyan értelmezték az „aktív” kifejezést. Annyi bizonyos, hogy a Liturgikus Mozgalomban valamint a II. Vatikáni Zsinat „Szent Liturgiáról” című konstitúciójában gyakran hangoztatott „tevékeny részvétel” teológiai felértékelődése a hívők szintjén nem érzékelhető.

Ez valószínűleg a kifejezés nagyon eltérő értelmezésével is magyarázható: míg teológiailag a „tevékeny részvétel” a közös imádságot, éneklést és az azonos testtartásokat, stb. is magában foglalja, addig valószínűleg a legtöbb hívő a tevékeny jelleget a közösség felé végzett szolgálatként értelmezi (mint pl. a felolvasó vagy a kántor szolgálata).

2.3 Vasárnapi mobilitás

A „liturgikus mobilitás” iránt mutatott készségnek központi jelentősége van a Bécsi Főegyházmegye jelenlegi pasztorális tervezése során: egyrészt az eucharisztikus ünneplések számának előrelátható korlátozására való tekintettel; másrészt a különböző istentiszteleti formák között való „átjárás” értelmében. A megkérdezettek hozzávetőleg 25%-a hajlandó lenne másik templomba menni szentmisére; csaknem ugyanannyian viszont semmiképp nem lennének készek ezt megtenni. A megkérdezettek közel 70% -a részt venne a saját közösségben megtartott, áldoztatással egybekötött igeliturgián (míg áldoztatás nélkül csak 46% lenne ez az arány). Ezzel szemben pl. a zsolozsmákon való részvétel aránya igen alacsony – az egyháznak a II. Vatikáni Zsinat óta tett intenzív erőfeszítései ellenére ez a liturgikus forma inkább megmarad a kiválasztottaknak számító körökben.

A szociodemográfiai adatok azt mutatják, hogy a liturgián résztvevők 82 %-a az adott plébániához tartozik, a válaszadók csupán 14%-a jár más – nem a lakóhelyéhez tartozó – templomba vasárnapi istentiszteletre.

2.4 Az Eucharisztia értelmezése

Mit értenek az emberek „eucharisztikus ünneplés” alatt? Az áldozással egybekötött igeliturgia nagyfokú elfogadása azt mutatja, hogy a Szentostya vételének fizikai aspektusa nagy jelentőséggel bír. A megkérdezettek közel 90%-a nagyon fontosnak tartja a teológia központi fogalmait, úgy mint „Krisztus halála és feltámadása”, „Krisztussal

való találkozás”, „hálaadás”, „erőforrás”. Ugyanakkor feltűnő, hogy ilyen fogalmak, mint a „közösség” és a „támogatást nyújtó hagyomány” csupán mintegy 70% -os támogatást kaptak.

2.5 Részösszefoglaló

A tanulmány eddigi eredményei megerősítik, hogy az istentiszteleteken résztvevők számára központi jelentősége van az Eucharisztianak, melynek ünneplési módja is jelentősen magas értékelést kapott. Az istentiszteleten rendszeresen résztvevők száma az egyházközséghez tartozók teljes létszámához viszonyítva alacsony, de ők nyitottak az igeliturgia ünneplésének új formái felé is, többségük azonban azt szeretné, hogy ez legyen egybekötve áldoztatással. Az Eucharisztia ünneplésében egyaránt fontosak a személyes vonatkozások (pl. „erőforrás”) valamint a teológiai tényezők (pl. „a halál és a feltámadás ünneplése”), ugyanakkor kötelességtudatból már alig jár valaki templomba („a vasárnapi istentiszteleten való kötelező részvétel”). Továbbgondolásra ad okot a „tevékeny részvétel” fogalmának hiányos értelmezése, valamint a zsolozsma értékének alacsony elismertsége.

3. A SZAKÉRTŐI INTERJÚK EREDMÉNYEI

Miután az előbbieken bemutattuk az istentiszteletek résztvevőivel kitöltött kérdőívek elemzésének főbb következtetéseit, most szeretnénk az istentiszteletekért felelős egyénnel folytatott interjúk első eredményeit is ismertetni. (Az interjúk mélyebb elemzését Kiss Edina doktori projektje részeként végzi.)

3.1 Módszertan és kutatói kérdések

Az istentiszteleteket különböző személyek készítik elő és felelősek érte. A bécsi tanulmány kvalitatív részéhez módszertanilag egy vezérfonal mentén felépített ún. „szakértői interjú” választottunk. A Főegyházmegye kilenc egyházközségében öt-öt emberrel készítettünk interjút. A felvett hanganyag közel 35 órát tesz ki. A kilenc plébánoson kívül az interjúpartnerek személye valamint funkciója plébániánként változott: diakónus, lektor, ministráns, kántor / egyházzenesz, sekrestyés, lelkipásztori asszisztens, igeliturgia vezetője, helyi liturgikus testületi tag.

A megkérdezettek többsége (75%) önkéntes munkatárs volt, átlagéletkoruk 50 év: a legfiatalabb interjúalany 18 éves, a legidősebb megkérdezett 79 éves. Összevetve 21 nő és 24 férfi adott interjút.

Az interjúk központi kérdése arra irányult, hogy miként vélekednek a „liturgia-szakértők” az adott egyházközség vasárnapi istentiszteleti gyakorlatáról – és hogyan viszonyul ezen hozzáállásuk az istentisztelet résztvevőinek véleményéhez?

3.2 Az istentisztelet iránti felelősség: magas arányú elköteleződés és hagyományos szerepmegosztás

Első lépésben az interjúkat irányadó kérdések mentén tartalmi elemzésnek vetettük alá; második lépésben ezeket a tartalmi elemzéseket összehasonlítottuk különleges sajátosságok és feltűnőségek tekintetében.

3.2.1 *Az istentisztelet előkészítése a pap dolga, a „feedback kultúra” még képzésre vár*

Annak ellenére, hogy a világi munkatársak bevonását a liturgia területén (is) nagyon sokféleképpen ösztönzik a Főegyházmegyében⁶, a szentmisék előkészítésének fő felelősei még mindig a papok. Az egyéb formájú istentiszteletek előkészítése azonban általában valóban az önkéntes munkatársak kezében van. A laikusok leginkább az istentiszteletek zenei lebonyolításának területén kapnak szabad kezét (és szerepvállalási lehetőséget). Az interjúpartnerek a „vitalitást” leginkább a célcsoport-specifikus istentiszteletekben élik meg (pl. a gyerek- vagy családi istentiszteletek).

A liturgikus élet továbbfejlesztésének területén az egyik fő problémát az istentisztelettel kapcsolatos visszajelzés/„feedback” kultúrájának hiányosságai jelentik. Ez az eszköz még csak gyerekcipőben jár, habár a legtöbben nagyon fontosnak tartják. A hivatalos csatornákat (testületeket) még túlságosan kevesen használják erre a célra.

3.2.2 *A hívők életének valósága az istentiszteletben*

Az egyén életének nagyobb mértékű bevonására irányuló vágy az istentiszteletek személyre szabott kialakítását igényli. Erre való lehetőségként legtöbben a következő „klasszikus” helyeket említették: prédikáció, egyetemes könyörgések, zeneválasztás. Mind az istentisztelet vezetői, mind pedig a résztvevők felelőssége, hogy saját életüket az istentiszteletbe „belevigyék”. Ezenkívül egy generációs szakadék is megfigyelhető ezen a téren: a fiatalabbak jobban igénylik, mint az idősebbek, hogy az istentisztelet tudatosabban az élet valóságára legyen formálva.

3.2.3 *A prédikációnak és a zenének nagy a jelentősége, a középpontban azonban az Eucharisztia és a szentáldozás áll*

A zenének szinte mindenütt kiemelt fontossága van: mindenekelőtt az érzelmi átélésben játszik központi szerepet. A prédikációt nagyon fontos elemnek tartják az interjúalanyok (sőt, azt néha még az istentiszteleten való részvételük fő okaként is említették). A hitelesség, az érthetőség és a prédikáció megfelelő hossza nagy jelentőséggel bírnak. A liturgiáért felelősek számára az Eucharisztia ünneplése áll a középpontban (sőt, néhányan vasárnaponként csak amiatt járnak templomba). Ünnepként tekintenek a szentmisére, de az ünnepeknek nem feltétlenül kell hetente megtörténnie. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy az Eucharisziát sokan az istentisztelet és az egész hét erőforrásaként és csúcspontjaként értelmezik.

Az áldozás függetlenedett az emberek lelkiiségében, mint az Istennel való fizikai/testi találkozás pillanata. Az áldozás „közös étkezés”- jellege ugyanolyan kevésbé volt jelen a kijelentésekben, mint a (sokáig alapvető fontosságúnak tartott) kapcsolat az Eucharisztia és a gyónás között. Ez is magyarázhatja a nagyfokú elfogadási arányt

6 Képzési lehetőségek világiak számára liturgikus szolgálatra a Bécsi Főegyházmegyében (többek között): lektor, kántor, ministráns, áldoztató, igeliturgia vezető, egyházzenesz, diakónus, temetésvezető.

az áldozással egybekötött igeliturgia iránt, elválasztva az eucharisztikus imától. Az egyik kijelentés nagyon szemléletes: „Az áldozás miatt jövök. Az igét otthon is tudom olvasni”.

3.2.4 Megfelelő feladatelosztás, de az önkéntesek terhelhetősége korlátozott

Legtöbben elégedettek az istentisztelettel kapcsolatos, már meglévő feladatok jelenlegi eloszlásával, habár (legfőképp) az önkéntes munkatársak felhívták a figyelmet terhelhetőségük korlátozott mivoltára. Ahol esetleg akár több lehetőség is lenne a felelősségvállalásra, ott egyből feltűnik az emberekben a túlzott igénybevételtől való félelem is. A ministránsok szolgálatát fontosnak tekintik, és gyakran nevezik őket „mindenre bevethetőeknek”, mert ők gyakran számos további feladatot is kapnak a plébánia életében. Az „általános papság” témaköre az istentiszteletért való felelősség szempontjából nem nagyon kapott hangsúlyt.

3.2.5 Az istentisztelet sikeressége elsősorban nem a „lebonyolítástól” függ

A liturgiáért felelős személyek gyakran azzal tehermentesítik előkészületi munkálataikat, hogy számukra a „sikeresség” az istentiszteleten résztvevők belső hozzáállásától függ. Néha egyetlen érintkezési pont Istennel elég lehet ahhoz, hogy az istentiszteletet „eredményesnek” lehessen nevezni. Habár a tervezés és a megfelelő lebonyolítás fontos, ezek nem garantálják az istentisztelet „sikerességét”.

3.2.6 Igeliturgia: hétköznapokon gyengén látogatott, vasárnaponként szükségmegoldás

Az igeliturgia a megkérdezettek csak egy részénél volt saját tapasztalatból ismert, akkor is legfeljebb szükségmegoldásként: a pap betegsége, vagy szabadsága esetén. (Mindez annak ellenére, hogy a Bécsi Főegyházmegyében nagyon sok képzett igeliturgia-vezető van.) Az interjúpartnerek véleménye szerint az igeliturgiák a gyakorlatban „csak” a szentmise pótlékai és nem kapnak megfelelő elismerést. Vannak azonban olyan különleges igeliturgikus alkalmak (főleg gyerekek, családok részére... stb.), melyek nagy tetszésnek örvendenek a közösségben. Az igeliturgiák esetében pozitívként értékelik a szabadabb kialakítási lehetőségeket, negatívként pedig az átváltoztatás, valamint adott esetben az áldozás hiányát.

Az igeliturgián belüli áldoztatásról különbözőképpen vélekednek: egyrészt fontos kézzelfogható alkotóelem és a miséhez való kapcsolódást is kifejezi (ill. a közös étkezést); másrészt sokszor szükségmegoldás, a „szpirituális rész” (vagyis az átváltoztatás) nélkül. Itt említhetjük meg azt, hogy az áldozás jelentősége általánosságban véve kevésbé tudatosult az interjúalanyok között - az számukra egyszerűen hozzátartozik az istentisztelethez. Egy szentáldozás nélküli vasárnap némelyek számára elképzelhető (havonta kétszer például), ha ezzel egyidejűleg történik valami a közösség építése érdekében. Ugyanakkor ezen kérdéskör sok esetben félelmekkel tarkított (pl. „lelki otthon elvesztése” miatti aggodás), és sokaknak nehezükre esik ebbe a helyzetbe egyáltalán belegondolni magukat.

3.2.7 *Az istentisztelet általi közösségépítés a liturgikus felelősök számára nagyon fontos*

A vasárnapi misét (különösen a falvakban) a hét közösségi csúcspontjaként jellemezték az interjúalanyok. Az istentisztelet azonban azon közösségi aktivitásokból is táplálkozik, melyek az istentiszteleteken kívül történnek. A munkatársak inkább kötelesek (ill. pozitívan kifejezve: motiváltak) érzik magukat vasárnap is eljárni az istentiszteletre. Hangsúlyozzák, hogy több vasárnapi istentisztelet esetében mindegyik istentiszteleti gyülekezet (szombati előesti, vasárnap délelőtti, esti) egy saját közösséget alkot. A legnagyobb problémának sokszor a fiatalok hiányát tekintik, amelyre azonban megoldást nem tudtak kínálni.

3.2.8. *A vasárnapi mobilitásra inkább kritikusan tekintenek a liturgia felelősei*

Habár már most megfigyelhető egy bizonyos fokú mobilitás az istentiszteletek tekintetében (pl. helyváltoztatás az istentiszteletek különbözőségének köszönhetően vagy a pap személyének megváltozását követően), az interjúpartnerek már most figyelmeztetnek az ún. vasárnapi „áldozási-turizmus” lehetőségére, vagyis, hogy a hívek mindig abba a templomba mennek majd vasárnap istentiszteletre, ahol éppen áldozásra lesz lehetőség.

A hajlandóság mértéke arra, hogy máshová menjenek vasárnapi istentiszteletre, néhány számára egyrészt a távolságtól függ; másrészt attól, hogy a saját közösségben lesz-e lehetőség igeliturgián való részvételre, vagy sem. Az önkéntes munkatársak és a plébániai alkalmazottak is inkább a saját gyülekezetükben szeretnének maradni (ami összekapcsolódik számukra a közösségépítés kérdésével, valamint az otthonosság érzésével).

4. ÖSSZEZGÉS ÉS KITEKINTÉS

A vasárnapi istentiszteleti formák, valamint az azok lebonyolítására irányuló interjú-kérdéskörök azt az eredményt mutatták, hogy a szentmise a vasárnap központi és legfontosabb ünnepe: mind az istentiszteleten résztvevők, mind pedig – talán még hangsúlyosabban – azok számára, akik az istentisztelet lebonyolítása iránt felelősséggel tartoznak.

A liturgiában szerepet vállalók tekintetében több szempont felszínre került: a liturgia ünneplésének szerves részei a ministránsok, így az ő növekvő hiányuk és az a nehézség, hogy egyre nehezebb ministránsokat találni, szembetűnővé teszi a fiataloknak az istentiszteletektől való távolmaradását. A liturgikus reform során lehetővé vált sokszínűség a liturgikus szolgálatok terén a megvizsgált közösségekben nagyrészt fellelhető volt. Azonban vezetőnek és végső felelős személynek még mindig leginkább a papot tekintik.

A liturgiáért felelős személyek inkább ragaszkodnak az adott helyhez, istentiszteleti résztvevőként is. Ők formálni akarják az adott közösséget, és nem szeretnének máshová „vándorolni”. Az még a jövő kérdése, hogy az aktuális egyházszerkezeti változtatások, vagyis a nagyobb lelkipásztori területek kialakítása felé irányuló tendencia, milyen módon fogja befolyásolni az adott helyi közösségek önkénteseinek elköteleződését.

„Ne vigy minket kísértésbe...”

A Szerző a *Praeconia* főszerkesztője, főiskolai tanár, szentszéki bíró, plébános.
(ipakozdi55@gmail.com)

Mindig vannak fellángoló kérdések a liturgiával kapcsolatban, ilyen volt az átválttatás szövegében a sokakért – mindenkiért kérdés. – A „ne vigy minket kísértésbe” *bibliikus* és *nyelvészeti* kérdés. Az újszövetségi Szentírás görög szövegének szavát, de a Vulgáta és nyomában a sok-sok nemzeti fordítás kifejezését is: „ne vigy” sokáig senki sem vitatta, nem akarta megváltoztatni. Manapság viszont a beszélt modern nyelvek állandó változásban vannak. Gondoljunk csak a technika, az új vívmányok, a mozaikszavak gyors elterjedésére, nem is beszélve a – jobbára az ifjúság által használt – szlogen kifejezésekre, amelyek olykor módosítják, sokszor posványosítják az irodalmi nyelvet (ilyen pl. a király szó használata a tökéletes szinonimájaként). Sok nyelvi kifejezés átértékelődik, vagy megfakul, vagy éppen ellenkezőleg újabb hangsúlyt kap.

Kétségtelen, a Mt 6,13-ban és a Lk 11,4-ben található Miatyánk-szövegben ez áll: „et ne nos *inducas* in tentationem...” a görög *eiszjéró* = belevinni megfélelőjeként. Ferenc pápa egy TV-s beszélgetésben (2017-ben) azt mondta: „»a ne vigy minket kísértésbe« – nem jó fordítás, mert Isten nem visz minket kísértésbe és a Miatyánk eme kérésének az értelme, hogy bármely próbatétel elé kerülünk is, bármilyen megpróbáltatás ér, bármilyen kísértés környékez is meg bennünket, ne hagyj el minket, légy velünk, fogd a kezünket, légy segítségünkre, ne hagyj el bennünket, segíts, hogy helytálljunk...”

Nyilvánvalóan tudott a franciák kezdeményezéséről, ami különben elindította világszerte ezt a felülvizsgálatot. Ők így fordították és ezt tették kötelezővé: „Ne engedj, hogy kísértésbe essünk!” Még inkább az olasz változatról: „ne engedj át a kísértésnek!” Viszont az is igaz, hogy a pápa nem rendelte el az egész Egyház számára a meglévő szövegváltozat kicserélését, hanem rábízta a helyi püspöki konferenciákra annak eldöntését, vajon ez a helyi egyházukban, a helyi nyelven kell-e, igényelt-e, szükséges-e? És természetesen a mértéket nyújtó latin misekönyvben megmarad az eddig használatos szöveg.

Bruno Forte teológus, érsek az olasz egyházra vonatkozó liturgikus változást, mi szerint november 29-től, Advent 1. vasárnapjától kezdve a hivatalos liturgikus szövegekben a Miatyánk módosított fordítását kell alkalmazni: „ne hagyj el a kísértésben... ne engedj át minket a kísértésnek...” azzal magyarázta, hogy a latin »inducere« olasz változata: »indurre« erős ösztönzést fejez ki: behajtani, szinte kényszeríteni... ami szerint az olasz változat azt sugallja: „ne ösztönözz minket, hogy kísértésbe essünk!” Isten nem állít csapdát elénk.

A kísértés szó, görögül: *peiraszmosz*, ami előtt hiányzik a határozott névelő, inkább a hétköznapi erőpróbáit jelentő nehézségeket jelenti. Viszont az is igaz, hogy „Jézust a Lélek a pusztába vitte, hogy megkísértse az ördög” (Mt 4,1). Megengedte, sőt azt akarta, hogy Isten Fia megtapasztalja az emberi élet mélységeit, átélje a kísértést, de úgy hogy „bűnt nem követett el” (Zsid 4,15). Jakab apostol levelében áll: „Senki se mondja, amikor kísértésbe esik, hogy az Isten kísért engem. Istent ugyanis nem kísértheti a gonosz, és ő maga sem kísért senkit” (1,13). Az Úr imádságának e nehezen értelmezhető kérése tehát azért fohászkodik: Isten ne engedje, hogy erőnkön felüli próbatétel érjen, illetve hogy ne hagyjon magunkra minket a nagy megpróbáltatások között. *Simon Tamás László* bencés atya nemrég megjelent újszövetség-fordításában ezt ajánlja: „ne állíts minket próbatétel elé!” (Újszövetség, Pannonhalmi Főapátság, 2017, 73) és szépen meg is magyarázza.

A magyar „ne vigy minket” talán nem annyira erős szó, hogy ezen feltétlenül változtatni kellene, inkább magyarázni kell az értelmét, a jelentését. Nem valószínű, hogy a magyar Miatyánk szövegben a közeljövőben változás történne.

Keleti-szír nagyszombati himnusz¹

Mindörökké.² A *Jaj neked, mélység* (dallamára). A mi Urunk kínszenvedésében szomorúság volt, mégis csodálat fogja el az angyalokat és az embereket. Felébredtek a halottak, akiket eltemettek, s kijöttek sírjukból zsoltárt énekelve: „Dicsőség a Fiúnak, akit megaláztak érettünk, s keresztre feszítettek!” Ő pedig életre keltő hangjával felkiáltott, s megrázta a földet és az eget:

Ébredj, első Ádám, és lásd az Egyszülött Fiút mint szenvedett, mint egy bűnös, a zsidó nép keze által!

Ébredj és kelj fel, Ábel, aki erőszakot szenvedtél, aki megölettél erőszakos testvéred keze által (vö. Ter 4,8), s lásd a világ Megváltóját, aki meghal a világ életéért!

Ébredj és állj fel, Noé, te ártatlan (vö. Ter 6,9), aki a világ megmentője voltál, s lásd a Magasságbeli Fiát, aki a mai napon a fára felfeszítettet!

Ébredjete, ti, az áldás fiai, Sém és Jáfet, kik telve szeméremmel betakartátok mély álomban alvó atyátok mezítelenségét (vö. Ter 9,23-24)!

Jöjj és lásd, ragyogó Nap és te, szépséges Hold: A gonoszoknak gyászos sötétség támad, hogy legyőzött uruk ne legyen többé látható.

Ébredj, Melkizedek pap, aki nem áldoztál az oltáron húst (vö. Ter 14,18)! És jöjj, lásd ma a Fiút, aki szentségeit kenyérben és borban adja!

Ébredj, Ábrahám, és lásd a Fiút, aki láthatóvá lett számodra a kinyilatkoztatásban: a mai napon felemeltetett a fára, mint az előkép, ami előtted feltárult!

Ébredj, áldott Izsák, aki megmenekültél a fatörzsön fennakadt bárány által (vö. Ter 22,13), s lásd az igazi misztériumot, mely a mai napon Uradban beteljesült!

Ébredj, Jákob-Izrael, aki láttad a létrát Bételben, melyen angyalok jártak fel (vö. Ter 28,12-15) az Emmánuel szolgálatára!

Ébredj, igaz József, aki testvéreidtől szenvedtél (vö. Ter 37,23-28), s lásd Jézust, akit testvéreid fiai leköpdöstek (vö. Mt 26,67)!

Ébredj, kiváló Jób, és lásd, a Megváltó, aki neked már régóta kinyilatkoztatta magát, s akiről azt mondtad, hogy látható volt a mélységben (vö. Jób 22,28), most megjelent!

Ébredj, Mózes, legnagyobb a próféták között (vö. Deut 34,10), s lásd: a próféták Ura szenved a próféták fiai miatt, ahogy a próféták megjövendölték!

Ébredj és állj fel, Áron pap, s lásd, kártékony magod mint búza helyett konkoly úgy hullott ma földedbe (vö. Mt 13,27)!

1 Az eredeti szöveg megtalálható: ANTON PRITULA (ed.): *The Warda: An East Syriac Hymnological Collection: Study and Critical Edition*, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2015, 133.

2 A szertartáskönyvben az egyes himnuszokat cím helyett egy-egy zsoltárvers alapján lehet azonosítani. A nagyszombati himnusz elején a 41. zsoltár 14. versét kell imádkozni.

Ébredj, Józsué harcos, aki visszatartottad a Napot és a Holdat (vö. Józs 10,13), s lásd, hogy ma gyászos sötétségbe öltözködtek a Fiú halála láttán (vö. Lk 23,45)!
Ébredj, Jefe, aki feláldoztad egyszülött leányodat (vö. Bír 11,34-39), s lásd a Fiút, aki a Golgotán önmagát ajánlotta áldozatul!
Ébredj, Sámuel főpap, nézd, és lásd a papok Urát, akit a papok keresztre küldenek mint bűnösöket és gonosztevőket szokás!
Ébredj, Dávid zsoltáros, jöjj, hagyd el a sírt, fogj citerát és hárfát, hirdesd és mondd a zsoltárokkal:

A nép, amely megfeszítetott az irgalomtól, kegyetlenül keresztülszúrta a Fiú kezzeit, aki azért jött a Magasságból, hogy megváltsa a népet és a nemzeteket.

Elosztották ruháimat maguk között, és köntösömre sorsot vetettek (Zsolt 22,18).

Mint kutyák az oroszlánt, úgy vették körül, de ő nem állt szőba velük (vö. Zsolt 22,16).

Ébredj, s kelj fel a földből bölcsesség tengere, Salamon (vö. 1Kir 5,9), s lásd a bölcsesség Urát, akiben az esztelenség megszégyenült!
Ébredj, s kelj fel a holtak házából próféta, aki életre keltté két halottat³, s lásd, a halottak között zavar támad, mert az Élő Isten Fia elküldetett hozzájuk!
Ébredj, híres Izajás, nézd és lásd a Messiás királyt, akit íme, mint a bárányt, leölésre vittek, de nem nyitotta ki a száját (Iz 53,7)!
Ébredj, Ozeás, aki szajhákat vettél feleségül (Oz 1,3; 3,1), s lásd, néped, mely hűtlen lett Uradhoz, most az életére tör!
Ébredj, áldott Joel, s lásd a homályt és a sötétséget, a vért és a füstfelhőt, mely ma uralkodott a világon (vö. Joel 2,31; Mt 27,45)!
Ébredj, s kelj fel Ámosz próféta, s lásd az Isten Fiát, aki ellen a tömeg összefogott, s Pilátus parancsára keresztre feszítették!
Ébredj, Abdiás próféta, s lásd az üdvösséget, melyet az Úr az emberi természetnek ma Jeruzsálem hegyén végbevitt (vö. Abd 17)!
Ébredj, Jónás, aki három napig a halottakhoz voltál hasonló (vö. Jón 2,1), s megmutattad a zsidóságnak a feltámadást, mely a három nap alatt történik!
Ébredj, Mikeás, lásd a pásztort, aki azért jött, hogy a tévelygőt visszatérítse (vö. Mík 2,12), de a zsidó nép felkelt ellene, s keresztre feszítették őt, mint egy bűnöst!
Ébredj és kelj fel, elkosi,⁴ nézd és lásd, az Élő Fiú békét hirdet (vö. Náh 2,1) a megvetetteknek, ők pedig a megvetettek közé számítják!
Ébredj és kelj fel, Habakuk, te kiválasztott, és lásd, az Úr szenvedésében láthatóvá válik a Szentek Szentje (vö. Mt 27,51), s kiárad belőle a Szentlélek!

3 Elizeus próféta, aki életében feltámasztotta a sunemi asszony fiát (vö. 2Kir 4,18-37), halála után pedig a sírjába fektetett holttestet keltette életre (vö. 2Kir 13-21)

4 Azaz Náhum próféta, akinek születési helye Elkos (Náh 1,1).

- Ébredj, s kelj fel, te áldott, aki az Úrral együtt ítélkeztél, s lásd ma a csodát: a Bírót elítélik!
- Ébredj, Szofoniás, lásd a közösséget, mely a keresztre feszítés által elhagyottá vált: a közeli távolivá változott, a gyülekezet pedig szétszórattá lett (vö. Szof 3,18-19)!
- Ébredj, áldott Aggeus, aki építkezésre buzdítottál (Agg 1,8), s lásd, az engesztelés templomának függőnye ma kettéhasadt (vö. Mt 27,51)!
- Ébredj, Zakariás, lásd a harminc pénzt, Urunk árát, melyet szétszórtnak, majd a fazekasnak adnak, s megveszik rajtuk a mezőt (vö. Zak 11,13; Mt 27,9-10)!
- Ébredj, Malakiás, te kiválasztott, s szegyenítsd meg a romlott népet, mely keresztre feszíti az Egyszülöttet, s közben tisztának mondja magát (vö. Mal 6,9)!
- Ébredj, Jeremiás pap, akit sizzal teli kútba engedtek (Jer 38,6), s lásd, Uradnak ma a sír lett nászágya!
- Ébredj, próféta, Búzi fia⁵, jöjj el Babilonból, nézd és lásd, aki neked a felhőkön jelent meg (vö. Ez 1,4 köv.), a testben a fára felfeszítettet!
- Ébredj, Dániel próféta, nézd és lásd: ahogy megmondta neked Gábrriel, az Emmánuel szened Izrael fiaitól (vö. Dán 9,26)!
- Ébredj, áldott Zakariás, és fia, a szeretett Keresztelő, s lássátok, íme, Uratok ma ajándékot, s áldozatot mutat be!
- Ébredjete, s keljete fel, atyák, akik a feltámadás reményében haltatok meg, s lássátok Őt, minden teremtmény Urát a Golgota hegyén!
- Ébredjete, régi halottak, gyertek elő a sír mélyéből, s lássátok a hamis vádlók között azt, aki a vádlottakat felmenti!
- Ébredjete, mostani halottak, akik Jeruzsálem belsejében nyugosztok, s akik csalódtatok, mikor még távol voltatok, talán most, hogy közelivé lettetek, majd hívők lesztek.
- Ébredjete, s keljete fel mind, ti halottak, nézzéte és lássátok az élő holtakat, akik a holtak honának belsejében befogadják az élők és holtak Urát.
- Ébredjete, keljete fel sírjaitokból és szegyenítséte meg fiaitokat, testvéreiteket és szeretteiteket, akik keresztre feszítették Urukát és Uratokat!
- Ébredjete, öröktől fogva halottak, s nézzéte az örökkévaló Fiút, aki belőletek szeretete révén megformálódik, s így minden Írás beteljesedett őbenne!
- Ébredjete, akik a bűnben haltatok meg, s lássátok a Fiút, aki nem ismert bűnt, de bűnös szolgálival együtt meghal, hogy megölje a halált és a bűnt!
- Ébredjete, halottak, lássátok a csodát az Elsősülött Fiú keresztjében: legyilkolása átjárta a földet, halála pedig megtörte a halált!

5 Ezekiel próféta (vö. Ez 1,3).

Jaj a hitetlen népnek! A Nap a Holddal együtt elsötétült, s vak szívük nem hitte el azt,
ami valójában megtörtént.

Jaj a zsidó népnek, mely elidegenedett Urától, s nincs többé papja, prófétája, királya
és látnoka!

Jaj a zsidóságnak, mely Urát keresztre feszítette, s áldás a választott egyháznak, mely
imádja Urát!

A Győztest szerettei megalázták, szolgálói pedig az Ő akarata szerint elítélték.

Adj győzelmet annak, akit vétkei legyőztek, s akit irgalmasságodban új életre hívtál!

Áldott a te haláloed és dicsőséges feltámadásod, irgalmazz és kegyelmezz jóságosan
szolgáidnak, akik megvallják istenségedet!

Légy erőddel védelmezőnk, s áraszd bőven szeretetedet minden időben az egyházakban
a gyülekezetekre, akik megvallják, hogy te valóban feltámadtál!

Dicsőség és imádás Néked Atyáddal és a Szentlélekkel együtt mindenkor!

Fordította: Baán Izsák OSB

A líra liturgiája

Paul Claudel költészete tele van a liturgia hatásaival, végső soron mégsem csak arról van szó nála, hogy egy költő a maga költői világának felépítéséhez többé vagy kevésbé bőven a liturgia elemeit is fölhasználja, a liturgia gazdag költészetéből is merít. Lírájának maga a struktúrája liturgikus. Azzal, hogy a maga módján „szent cselekmény”: istentisztelet, s az ember és a világ megszentelése, fölajánlása, prezentálása, eredeti (teremtett) és visszanyert (megváltott) szakralitásának kibontása, tudatosítása, „megnevezése” – és azzal, hogy a lét természetes folyamát egybekapcsolja a liturgikus év Krisztus életéhez igazodó, s az Egyház életében ciklikusan megújuló természetfölötti folyamával. Így lesz számára a Tér oltár, mely maga termi áldozati adományait, az Idő pedig maga az oltáron végbemenő liturgikus cselekmény, melyben az áldozati adományok – kozmosz, föld, természet, ember – fölajánlása és fölálldozása végbemegy, mégpedig hármas értelemben, három síkon: világtörténelmin, krisztológiaian és személyin. A liturgikus év, az *annus Dei* ugyanis a maga egyetlen, s megint újra kezdődő körében összefoglalja egyrészt a mindenség, a teremtett világ történetét kezdettől a végig, másrészt Krisztus történetét születésétől halálán át a mennybemenetelig; az ember pedig, a hívő a maga létében és részvételével mindezt személyileg átéli és mintegy „realizálja”.

Hogy maga Claudel is mennyire érezte és tudta lírájának, sőt ihletének, költői alapmagatartásának ezt a liturgikus jellegét és struktúráját, azt mi sem mutatja jobban, mint az 1909-ben jelzett terve, hogy négy kötetben egész költészetét a breviárium adta keretekbe rendezi, *Corona benignitatis anni Dei* címmel. A terv ilyen arányban nem valósult meg (és valószínűleg nem is lett volna megvalósítható erőszakoltságok és mesterkéltségek nélkül); elkészült azonban 1909 és a kötet megjelenési éve, 1915 közt néhány nagy „liturgikus himnusz”, nyitányul a Claudel vallási életében és költészetében központi jellegű húsvéti officium elemeiből épült *Vasárnap reggeli könyörgéssel*. (..)

Adsum, „készen állok, itt vagyok” – felelte Claudel arra a döntő, egyetlen hívásra, amelyet Ábrahám is hallott Úr városában; teljes személyiségével felelt, és teljes művészetével is. (..) Hivatalát is ugyanilyen becsületes lelkiismeretességgel látta el Prágától Bruxelles-ig, Frankfurttól Rómáig, Tokiótól Rio de Janeiróig; majd nyugalomba vonulása, 1935 óta ugyanezzel a lelkiismerettel és becsülettel búvárolta és értelmezte a Bibliát s áldozott utolsó két évtizede lankadatlan szenvedélyének, az exegézisnek. Vitathatóan, inkább középkori, mint modern módon, a Concordanciák titkos szóösszefüggések költői ihletését nyújtó segítségével, s abban a szellemben, azzal a lélekkel, amiről Krisztus király himnuszának sorai szólnak:

„Vége van mögöttem az útnak, véget értek az inasévek és a gályarabság. / Ami eddig csak ígéret volt az azúrban: ma enyém lesz már a Magasság. / Tudod, többé semmi sem létezik, s mindenestül tiéd vagyok! / Íme, a rettenetes diadém, mely a keresztények fölött ragyog! / Valami az arcomba fúj, tudóm a friss szelet beissza. / Eljött a pillanat, hogy útra keljek, nem térek többé soha vissza! / A szörnyűséges hat nap elmúlt, itt a vasárnap! / Megyek, örökre eltemetkezem redőiben fehér ruhádnak.”

1955. február 23-án, Hamvazószerda hajnalán halt meg.

Forrás: Paul Claudel: Válogatott művei, Szent István Társulat, Budapest, 1982, 38-41.

Dal, ami körbejár... (GL 378)

A modern hangvételű egyházi ének, amely a német énekeskönyvben a 378. szám alatt található, *Wilhelm Wilms* szerzeménye. Wilhelm atya németországi pap volt, 1930-ban született és 2002-ben hunyt el, lelki tartalmú dalok és lírikus művek szerzője. Több helyen volt káplán, végül prépost a heinsbergi St. Gangolf plébánián. 1972-ben három fődíjat is nyert egy a modern énekek versenyén. 1985-ben egy musical szerzője lett, amely a Schönstatt-mozgalom alapítójáról, Josef Kentenich atya életéről és pedagógiájáról szól. Címe: Bátorság és szeretet. 1980-90 között az aacheni Theresienkirchében működött. Számos könyv és 200 fölötti számú új dal szerzője. Ezt a dalt 1974-ben írta *Peter Janssens* együtt, aki a dallamot szerezte. (A magyar szöveg változatát Pákozdi István készítette.)

Str.1. Brot, das die Hoffnung nährt, Freude, die der Trauer wehrt, Lied, das die Welt umkreist, das die Welt umkreist, Wolke, die die Feinde stört, Ohr, dass von Rettung hört, Lied, das die Welt umkreist, das die Welt umkreist.

Str. 2. Wort, das das Schweigen bricht, Trank, der die Brände löscht, Lied, das die Welt umkreist, das die Welt umkreist. Regen, der die Wüsten tränkt, Kind, das die Großen lenkt, Lied, das die Welt umkreist, das die Welt umkreist.

Str. 3. Kraft, die die Lahmen stützt. Hand, die die Schwachen schützt. Lied, das die Welt umkreist, das die Welt umkreist. Brot, das sich selbst verteilt. Hilfe, die zu Hilfe eilt. Lied, das die Welt umkreist, das die Welt umkreist.

1. Test, ami reményt ad, öröm, ami bűt elűz. *Dal, ami körbejár, tág világon át.*
Felhő, ami ellent tör, fül, ami csak jót hall. *Dal, ami körbejár, tág világon át.*

2. Szó, ami csöndet tör, víz, ami tüzet olt. *Dal, ami körbejár, tág világon át.*
Eső, pusztát zöldítő, gyermek, ki felnőttest vezet. *Dal, ami körbejár, tág világon át.*

3. Erő, ami támogat, kéz, ami gyengét véd. *Dal, ami körbejár, tág világon át.*
Kenyér, amit szétoztunk, segély, ami jóra int. *Dal, ami körbejár, tág világon át.*

4. Ige, ami szívbe mar, ostya, ami táplálék. *Dal, ami körbejár, tág világon át.*
Lélek, ami bennünk él, jó, ami mindent ér. *Dal, ami körbejár, tág világon át.*

The musical score is written in 4/4 time with a key signature of one flat (Bb). It consists of seven systems of music, each with a vocal line and three-part lyrics. Chords are indicated above the staff.

System 1: Chords: F, Bb, C. Lyrics: 1 Brot, das die Hoff-nung nährt, Freu-de, 2 Wort, das das Schwei-gen bricht, Trank, 3 Kraft, die die Lah-men stützt, Hand,

System 2: Chords: F, F. Lyrics: 1 die der Trau-er wehrt, Lied, das die 2 der die Brän-de löscht, Lied, das die 3 die die Schwachen schützt, Lied, das die

System 3: Chords: Bb, F, C, F. Lyrics: 1-3 Welt um-kreist, das die Welt um-kreist.

System 4: Chords: Am, Dm, Gm. Lyrics: 1 Wol-ke, die die Fein-de stört, Ohr, 2 Re-gen, der die Wü-sten tränkt, Kind, 3 Brot, das sich selbst ver-teilt, Hil-fe,

System 5: Chords: C, F. Lyrics: 1 das von Ret-tung hört, Lied, das die 2 das die Gro-ßen lenkt, Lied, das die 3 die zu Hil-fe eilt, Lied, das die

System 6: Chords: Bb, F, C, F. Lyrics: 1-3 Welt um-kreist, das die Welt um-kreist.

Dekrétum

a Covid-19 járvány idejére

Ebben a nehéz időszakban, amit a Covid-19 okozta járvány jelent, figyelembe véve, hogy a kiadott rendelkezések miatt a liturgiák közös ünneplése a templomokban el lehetetlenült, ahogy azt a megyéspüspökök a saját területükre vonatkozóan jelezték, beadványok érkeztek ehhez a Kongregációhoz a közelgő húsvéti ünnepek kapcsán. Ezért, erre vonatkozóan, a következő általános elveket és tanácsokat ajánljuk a püspököknek.

1. *A Húsvét ünnepének dátuma:* mint a liturgikus év szíve, a Húsvét, egyetlen másik ünnephez sem hasonló – három napon keresztül történő ünneplése, a Húsvéti Szent Három Nap, melyet megelőz a Nagyböjt és megkoronáz a Pünkösöd, nem helyezhető át.

2. *A Krizmaszentelési mise:* alkalmazkodva a különféle országokban lévő konkrét helyzethez, a püspök megteheti, hogy a krizmaszentelési misét egy későbbi dátumra halasztja.

3. *A Húsvéti Szent Három Naphoz kötődő útmutatások:* ott, ahol a civil és egyházi hatóságok korlátozásokat léptettek életbe, a Húsvéti Szent Három Nappal kapcsolatban az alábbiakhoz kell igazodni. A püspökök adjanak útmutatásokat arra vonatkozóan – egyetértésben a Püspöki Konferenciával –, hogy a székesegyházakban és plébániatemplomokban, a hívek fizikai részvételének hiánya ellenére, a püspök és a plébánosok ünnepeljék meg a Húsvéti Szent Három Nap liturgiáinak misztériumait, értesítve a híveket a kezdés időpontjáról, hogy lakóhelyeiken imádságban egyesülhessenek az ünnepléssel. Ebben az esetben hatalmas segítséget jelent a modern kommunikációs eszközök segítségével történő élő közvetítés, nem felvételtől. A Püspöki Konferencia és az egyes egyházmegyék is ajánljanak segédanyagokat a családi és a személyes imádsághoz.

Nagysütőtörtökön, a székesegyházakban és a plébániatemplomokban, olyan mértékben, amilyenben a valóságos helyzetet figyelembe véve a felelősök lehetségesnek tartják, a papok koncelebrálhatják az Utolsó vacsora emlékmiséjét. Ugyanakkor kivételesen minden pap engedélyt kap arra, hogy megfelelő helyen, ezen a napon nép nélkül is misét (magánmisét) celebráljon. A Lábmosás fakultatív szertartását hagyjuk el. Az Utolsó vacsora emlékmiséjének végén elmarad az Oltáriszentség átvitele, és azt továbbra is a tabernákulumban kell őrizni. Azok a papok, akiknek nincs lehetőségük szentmisét ünnepelni, imádkozzák el a Vesperást (ld. *Imaórák Liturgiája*).

Nagypénteken, a székesegyházakban és a plébániatemplomokban, olyan mértékben, amilyenben a valóságos helyzetet figyelembe véve a felelősök lehetségesnek tartják, a püspök / a plébános megtartja Urunk szenvedésének ünneplését. Az egyetemes könyörgésekben a megyéspüspöknek legyen gondja rá, hogy külön megemlékezzenek a betegekről, a halottakról, és mindazokról, akik gyászolnak (ld. *Római Misekönyv* 224. old 12. pont).

Húsvétvasárnap – A húsvéti vigília szertartása: ünnepeljük a székesegyházakban és a plébániatemplomokban, olyan mértékben, amilyenben a valóságos helyzetet figyelembe véve a felelősök lehetségesnek tartják. „*A vigília ünnepélyes megkezdése: a Lucernarium (Fényünnepség)*” részből hagyjuk el a tűzgyújtást. A húsvéti gyertya meggyújtását követően a körmenetet elhagyva hangozzék el a Húsvéti Örömeinek (*Exsultet*). Ezt követi az Ige liturgiája. „*A keresztség liturgiája*”-nál, csak a keresztségi fogadást újítsák meg (ld. *Római Miskönyv* 269. old. 46. pont). Így következzen az Eucharisztia liturgiája. Azok, akik semmilyen módon nem tudnak csatlakozni a templomban ünnepelt húsvéti vigília szertartáshoz, imádkozzák el a Húsvétvasárnapra előírt Olvasmányos Imaórát (ld. *Imaórák liturgiája*). A monostorok, szemináriumok, női szerzetesközösségek kapcsán a megyéspüspök jogkörébe tartozik a döntés. A népi vallásosság kifejezései és a körmenetek esetében, melyek gazdagítják a Nagyhetet és a Szent Három Napot, a megyéspüspök jogosult dönteni arról, hogy áthelyezésre kerüljenek-e más megfelelő napokra, pl. szeptember 14-re és 15-re.

De mandato Summi Pontificis pro hoc tantum anno 2020.

Az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció székhelyén, 2020. március 19-én, Szent Józsefnek, az egyetemes Egyház védőszentjének főünnepén.

Robert Card. Sarah, prefektus
+ Arthur Roche, érsek-titkár

Prot. N. 156/20

Dekrétum

a járvány idejére szóló miséről

Nem kell félned a sötétben látogató járványtól (vö. Zsolt 91,5-6). Ezekkel a szavakkal a zsoltáros arra buzdít, hogy legyünk nagy bizalommal Isten hűséges szeretete iránt, aki soha nem hagyja magára népét a megpróbáltatás idején. Ezekben a napokban, amikor a világ szenved a Covid-19 vírustól, sok kérés érkezett ehhez a Dikasztériumhoz, hogy lehetőség legyen egy külön mise celebrálására, könyörögve Istenhez a járvány megszűnéséért. Éppen ezért, ez a Kongregáció, a Ferenc pápa által rá ruházott jogkör erejénél fogva, engedélyezi, hogy a *Szentmise járvány idején* szöveget alkalmazzák, amíg a járvány véget nem ér. Mondható bármely napon, kivéve a főünnepet, az adventi, a nagyböjti és a húsvéti idő vasárnapjait, Húsvét Nyolcadának napjait, Halottak napját, Hamvazószerdát és a Nagyhet napjait (vö. RMÁR 374.). Ehhez a dekrétumhoz mellékeljük a mise formuláját. Az ellenkező rendelkezések hatályukat veszítik.

Az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció székhelyén, 2020. március 30-án.

Robert Card. Sarah, prefektus
+ Arthur Roche érsek-titkár

Függelék a 2020. március 30-án adott dekrétumhoz*(Prot. N. 156/20)**Járvány idejére*

Ez a szentmise a Különféle szükségletekben mondható misékre és könyörgésekre vonatkozó rubrikák szerint végezhető bármely napon, kivéve a főünnepeket, az adventi, a nagyböjti és a húsvéti idő vasárnapjait, Húsvét Nyolcadának napjait, Halottak napját, Hamvazószerdát és a Nagybét napjait.

Bevezető ének

(Vö. Iz 53,4)

A mi betegségeinket az Úr viselte, és a mi fájdalmaink ránehezedtek (Hú. i.: Alleluja).

KÖNYÖRGÉS

Mindenható örök Isten, minden veszélyben egyetlen oltalom, te meghallgatod a szorongatásban hittel hozzád könyörgő gyermekeidet. Tekints ránk kegyes jóindulattal. Adj a megholtaknak örök nyugalmat, a síróknak vigasztalást, a betegeknek gyógyulást, a haldoklóknak békét. Erősítsd meg a testvéreik egészségéért dolgozókat. Add a bölcsesség lelkét a közügyek irányítóinak. Gyullaszd fel lelkünkben a jóakaratot mindenki iránt, hogy mindannyian dicsőíthessük a te szent nevedet. A mi Urunk, Jézus Krisztus, a te Fiad által, aki veled él és uralkodik a Szentlélekkel egységben, Isten mindörökkön örökké.

FELAJÁNLO KÖNYÖRGÉS

Fogadd el, Urunk, a mai veszélyhelyzetben neked felajánlott adományokat, és tedd, kérünk, hogy mindenható erőd által az egészség és béke forrásává váljanak. Krisztus, a mi Urunk által.

ÁLDOZÁSI ÉNEK

(Mt 11,28)

Gyertek hozzám mindnyájan, akik elfáradtatok, s akik terhet hordoztok, én megkönnyítlek titeket – mondja az Úr (Hú. i.: Alleluja).

ÁLDOZÁS UTÁNI KÖNYÖRGÉS

Istenünk, megkaptuk tőled az örök élet orvosságát. Engedd, kérünk, hogy e szentség által a mennyei oltalom teljességének örvendhessünk. Krisztus, a mi Urunk által.

AD LIBITUM KÖNYÖRGÉS A NÉP FELETT

Istenünk, benned bízók védelmezője, áldd meg, üdvözítsd és oltalmazd népedet, hogy a bűnöktől szabadon, és az ellenségtől biztonságban, mindenkor megmaradhasson szeretetedben. Krisztus, a mi Urunk által.

Olvasmányok

A szentmise olvasmányai a különféle szükségletekben és a votív misékben c. könyvből:

1. Olvasmány: 268. old. 2. szám (Siralm 3,17-26)

Válaszos zsoltár: 273. old. 1. szám (Zsolt 79,2ac és 3b. 5-7)

Vagy:

1. Olvasmány: 271. old. 2. szám (Róm 8,31b-39)

Válaszos zsoltár: 274. old. 3. szám (Zsolt 122,1-2a. 2cd. 3-4)

Evangélium előtti verzikus vagy alleluja: 275. old. 2. szám (2Kor 1,3b.4a)

Evangélium: 276. old. 2. szám (Mk 4,35-41)

XI. Rendkívüli könyörgés a járvány idején

A járványban megbetegedettekért, az elhunytakért, és a szeretteiket elvesztőkért is imádkozzunk, testvérek, hogy megtapasztalhassa a keresztény nép: életünkben és halálunkban egyaránt mellettünk áll Krisztus, a Mindenség Királya.

Csendben imádkoznak, majd a pap folytatja:

Mindenható, örök Isten, tekints kegyesen aggodalmunkra, könnyítsd meg gyermekeid terhét, fogadd országodba az elhunytakat és erősítsd meg gyenge hitünket, ahogy megerősítetted Szent Fiadat, Jézus Krisztust, aki értünk kiűrtette a szenvedés kelyhét. Add, hogy mindig kétkedés nélkül bízzunk atyai gondviselésedben. Krisztus, a mi Urunk által.

H.: Ámen.

Benedek emeritus pápa és Ferenc pápa liturgikus arcvonásai

Az köztudott, hogy a kiváló teológus Joseph Ratzinger, az emeritus pápa, XVI. Benedek (2005-2013) liturgikus szakember is. Ezt bizonyítja *A liturgia szelleme* című, 2000-ben a Herder Kiadónál megjelent (és 2002-ben a Szent István Társulatnál magyarra is lefordított) műve, amelyben igen alaposan értekezik az ó- és újszövetségi liturgiáról, a szent helyekről, az oltárról, az Eucharisztia őrzéséről, a szent időkről, a művészetek szerepéről a liturgia kialakításában, a szent zenéről, a rítusról és a test szerepéről. A kötet nyíltan kimondva *Romano Guardini* 1918-ban megjelent hasonló című könyvének szinte a folytatása, után-gondolása.

Megváltásakor erre utalt: „pápaságom akkor kezdődik, amikor az Egyház az Eucharisztia-évét tartja...” Gyermekkorában Anselm *Schott* beuroni bencés apát *Mise-könyve* volt rá nagy hatással. „Bizonyos tartózkodással álltam a liturgikus mozgalommal szemben...” – vallotta. Aztán mégis a követője lett. Frings bíborossal ő készítette elő a zsinat Liturgikus Konstitúciójának a tervezetét, a zsinaton peritusként, szakértőként vett részt. Megdöbbenette a régi misszálé „betiltása” az új Ordo Missae megjelenésekor (1969), bár ez nem hivatalosan történt. Ő maga a VI. Pál-féle misszát használja, amióta bevezették. Müncheni érsekké váló kinevezésekor az akkor modernnek számító miseruhában és püspöksüvegben jelent meg (később pápaként is elfogadta az újítások eredményeit, pl. a mariazele-bécsi pápai mise formabontó színes miseruháit). Jellegzetes volt a pápai szolgálatának kezdetén használt újfajta (igazából régi) *pallium*, valamint új *pásztorbotja* is, amelynek kereszt-metszéspontjában egy bárány látható.

A *Peter Seewald*-dal folytatott beszélgetésében így nyilatkozott a liturgiáról: „A liturgia nem showműsor, nem színház, nem mutatvány, hanem a Másikból, Istenből él... ezért is annyira fontos az egyházi forma előreadottsága. Egyes részeiben lehet reformokat végbevinni ezen a formán, de ez a forma akkor sem lehet soha a közösség terméke”¹.

Pápasága nyolc éve alatt felejtethetlen volt a kölni Ifjúsági Világtalálkozó szombat estéjén a virrasztás során általa bevezetett közös *adoráció* (2005 nyarán). Több százezer fiatal halálos csendben imádkozott a kitett Oltáriszentség előtt, megízelve az Eucharisztia-tiszteletnek ezt a századok által kedvelt és megszentelt formáját. 2007-ben adta ki a *Summorum Pontificum* motu propriót, amellyel elismerte a régi rítus – bizonyos körülmények között – használatának jogát. 2013-ban bevezette a római kánonon kívüli többi valamennyi eucharisztikus imában *Szent József* megemléését a Szűzanya nevét követően. És szinte pápasága utolsó liturgikus intézkedése volt a konsekráció szavaiban a mindenkiért – sokakért-ra változtatása. Legeslegutolsó liturgikus megnyilatkozása 2015. július 4-én egy, a tiszteletére adott koncerten már mint emeritus pápa

1 XVI. BENEDEK: *A világ világossága* (A pápa, az egyház és az idők jelei), Peter Seewald beszélgetései a pápával, Duna International – Új Ember Kiadó, 2010, 174.

beszéde volt a szent zenéről.²

Ferenc pápáról sokan azt képzelik, hogy „száraz jezsuita”, egyáltalán nem liturgikus. Megválasztásakor (2013) nem vett fel korális liturgikus öltözetet, azóta sem hord ilyet (sem arany miseruhát, semmiféle díszes pápai viseletet). Misézési formájában azonban mindig a leghűségesebben megtartja a liturgikus előírásokat és nagy áhítattal misézik.

Nevéhez fűződik igen sok liturgikus tárgyú rendelet, „újítás” (az eddig eltelt hét év során):

1. A 2015-ben tartott rendkívüli szentévre kiadott bullája: *Misericordiae Vultus*;
2. az érseki palliumok átadásának új rendje 2015-ben (levél az apostoli nunciusoknak);
3. a nagycsütörtökön gyakorolt lábmosás szertartásának kiterjesztése nőkre vonatkozólag;
4. 2012-ben elrendelte a Jézus Krisztus az Örök Főpap ünnepét a pünkösd utáni csütörtökre;
5. Szent Mária Magdolna eddigi memoria (emléknap) rangját festumra (ünnepre) változtatta 2016-ban („apostolok apostolasszonya”);
6. 2016-ban a *Misericordia et Misera* apostoli levelével az Évközi 33. vasárnapot a szegények világnapjává tette;
7. megalapította Szűz Mária, az Egyház anyja ünnepét a pünkösdöt követő hétfői napra;
8. elrendelte a Loretói Boldogságos Szent Szűz ünnepét (választható emléknap) december 10-re;
9. elrendelte az Isteni Ige vasárnapját (a keresztények egységét követő évközi 3. vasárnapra).
10. A *Sanctuarium in Ecclesia* motu proprio-jaival a kegyhelyek lelkipásztori illetékességét áttette az Új Evangelizáció Pápai Tanácsa hatáskörébe;
11. 2017-ben a *Magna Principium* apostoli levelével módosította az egyházjog 838. kánonját a liturgikus szövegek nemzeti nyelvre történő fordításának szentszéki confirmációjáról (az approbatio a püspöki karok joga).
12. 2017-ben jelent meg az Isteniszteleti és Szentségfegyelmi Kongregáció rendelete a csökkentett gluténtartalmú ostyákról, illetve az ereklyék használatáról.
13. 2019. febr. 14-én beszédet mondott az Isteniszteleti Kongregáció plenáris ülésén, hangoztatva a II. Vatikáni Zsinat helyes irányát: „a liturgia főút”-ját.
14. A 2020-ban kialakult koronavírus okozta járvány idején az Isteniszteleti Kongregáció által kiadott Dekrétum és a nagypénteki ünnepélyes könyörgések közé felvett (11. számú) aktuális oratóio.

2020. június 20-án, Szűz Mária Szeplőtelen Szívének liturgikus ünnepén Ferenc pápa három új invokációt, fohászt fűzött a loretói litániához. A megszólítások: „*Mater Misericordiae*”, Irgalmasság anyja; „*Mater Spei*”, a Reménység Anyja és „*Solacium migrantium*”, Menekültek Menedéke.

2 Ld. LUKÁCS LÁSZLÓ: *Az igazság munkatársa*, (A liturgia teológiája), Szent István Társulat, Budapest, 2016, 337-381.

Valószínűleg a későbbi évek sem fognak eltelni úgy, hogy valamilyen liturgikus módosítás ne születne Ferenc pápa tudtával, akaratával. Mindez azt mutatja, hogy a pápa liturgikus kérdésekben sem tétlen.

Pákozdι István

Kötelező részt venni az éjféλι misén? – 25 kérdés Karácsonyról

1. A szentírásstudomány szerint mennyire hiteles a Jézus születéséről szóló evangéliumi rész?

Máté és Lukács evangélista leírásából közel egységes képet kapunk Jézus születésének előzményeiről és a születésről, majd az azt követő hónapok eseményeiről. Az evangélisták – úgy tűnik – nagy alaposággal jegyezték le a szájhagyományból a hiteles elemeket és fűzték azokat egybe.

2. Valóban egy pogány ünnep „megkereszteléséből” jött létre a Karácsony?

A Legyőzhetetlen Nap (Sol Invictus) ünnepét nem megkeresztelték, inkább úgy mondanám, hogy a helyébe tették a keresztény ünnepet. A kereszténység sok helyen pogány templom helyébe tett keresztényt, pogány szokás helyébe keresztényt, ami szimbolikus: nem akart elvenni az emberektől semmit, hanem valami többet adni. A Napisten helyett Krisztust, a mi nappalunkat és világitó napunkat ünnepeljük. Jézus születése a kezdetektől fogva tény, csak az ünneplés ideje került erre a dátumra később.

3. Mikor kezdték ünnepelni a keresztények Jézus születését?

Valószínűleg a kezdetektől fogva tisztában voltak vele, de aztán az arianizmus eretnekségével szemben hangsúlyozták a keresztények, hogy Jézus a kezdettől fogva istenember volt. Az ünnep pedig segített abban, hogy a mindenki által ismert hittartalomban nagyobb hangsúlyt kapjon Jézus születésének története és igazsága. A Niceai Zsinat 325-ben mondta ki, hogy Jézus valóságos Isten és az Atyával egylénységű. A római kalendáriumban 354-ben találjuk először december 25-én a Karácsonyt, de valószínűleg már évtizedekkel előtte ekkor ünnepelték.

4. December 24. már a Karácsonyhoz tartozik?

Nem, az még nagyon adventi nap, régebben szigorú böjt volt e napon. Karácsony böjtjének nevezték az ünnep vigíliáját, az éjféλι mise előtt csak növényi eledel került az asztalra (még hal sem), mákos tésztákat, babot, lencsét, aszalt szilvát, diót, almát, hagymát, mézet fogyasztottak. Erre utal a mai katolikus karácsonyi menü: hal, édes-ség. A liturgikus napok a nagy ünnepen azonban „megnőnek”, és már az előző este beálltával megkezdődnek. Így kezdjük el a sötétség beálltával ünnepelni azt az éjszakát, amelyen majd megszületik Jézus. De az első fele az éjszakának virrasztás, várakozás, és csak utána fényes-hangos ujjongás.

5. Honnan ered a karácsony kifejezés?

A magyarba vagy a latin incarnatio ('megtestesülés') szóból, vagy pedig a szláv korcun ('átlép', a téli napfordulóra utalva) kifejezésből érkezett.

6. Mit jelent, mikor kezdődik, és mikor végződik a karácsonyi ünnepkör?

A karácsonyi ünnepkör az ünnepet megelőző készületi időből és az ünnepet kifejtő időszakból áll. Jelenleg Advent első vasárnapjától a Vízkereszt utáni vasárnapig tart.

7. Mióta beszélhetünk karácsonyi ünnepköréről?

A karácsonyi ünnepkör jelen formájában az Advent mostani formájának megszületésétől, az 5. századtól létezik. A II. Vatikáni Zsinat előtt egészen Gyertyaszentelő Boldogasszonyig tartott, mert akkor mutatják be a negyvennapos Jézust a templomban. Ma ez az ünnep már az évközi időszakba esik, de mintegy szatellitje az ünnepkörnek, Gyümölcsoftó Boldogasszonnyal együtt.

8. Miért és mióta állítunk betlehemet?

A betlehemi istálló tiszteletének bölcsője a római Maria Maggiore-bazilika, ahol a jászol egy darabját őrzik és tisztelik. Megelevenedése azonban Assisi Szent Ferenchez kötődik, aki 1223-ban Greccióban állított először élő betlehemet, hogy jobban át tudják élni Jézus születését. A betlehem állítása és a betlehemezés egyaránt közelebb hozza a kétezer éve történeteket.

9. A fenyőfa feldíszítése miért vált karácsonyi szokássá?

Röviden talán a csoda áll a háttérben: hirtelen az otthonunkba költözik egy nagy (sokszor lakásátrendezést követelő), illatos, díszíthető, világító, megkerülhetetlen hangulatot árasztó tárgy. A betlehem állítása a katolikusok karácsonyi szokása volt, míg a 16. századtól megjelenik a német protestánsok között a karácsonyfa állításának szokása, ami a 19. században terjed el Magyarországon.

10. Mit jelképez a karácsonyfa?

A korábbi századokban, egy 1554-es feljegyzés tanúsága szerint, Magyarországon a földesúrnak beszállított karácsonyi tüzelőt nevezték karácsonyfának. A díszeknek sokféle jelentést tulajdonítanak, egészen a kereszténység előtti antikvitástól. Az örökzöld lombok a legsötétebb napokban a nyarat idézik, szándékunkat mutatják: nem akarjuk, hogy legyőzze a sötétség a napot. A fenyőfa azonban a keresztény felhasználásban is megjelenik mint a betlehemi misztériumjáték első felvonásának díszlete: a paradicsomjátékban Ádám és Éva bűnbeesése és kiűzetése kerül színre, amelyben ott áll a tudás és az élet fája. A piros gömbök az almákat, a girlandok a kígyót jelenítették meg a fán. Persze nagyon sok egyéb szimbólika is kapcsolódik a díszekhez.

11. Az idősök sokszor fenyőágakkal pótolják a karácsonyfát – így is érvényes a Karácsony?

A karácsony nélkülünk is érvényes. Aztán, ha mi megünnepeljük, akkor részesülünk benne. A karácsonyfa azonban nem része, hanem egy díszlete csak az ünnepnek. Azért egy-egy fenyőág kedvesen odakapcsolhat egy-egy magányosan ünneplőt is a régi nagycsaládi karácsonyfákhoz.

12. Mióta ajándékozzuk meg egymást Karácsonykor?

A karácsonyi ajándékozásnak többféle eredete van: Isten Fia emberré lesz, nekünk ajándékozza magát; a karácsonyi ostyaküldésre vagy a betlehemezésre, kántálásra is megvendégléssel vagy ajándékkal válaszoltak. A Karácsony felértékelődésével van kapcsolatban a 19. században megjelenő gyermekek megajándékozása, amely azelőtt Szent Miklós napjához kötődött inkább, később áttevődött Karácsonyra.

13. Mit jelképez a megajándékozás?

Önmagában semmit. Nagyon függ a megajándékozó és a megajándékozott viszonyától. Lehet egy apróság is komoly üzenetet hordozó, és vannak nagy ajándékok is, amelyek semmitmondóak vagy egyenesen bosszantóak.

14. Van annak jelentősége, hogy mit ajándékozunk Karácsonykor?

Igen, de annak is, ha nem ajándékozunk. Fogyasztói társadalmunkban többféle tudatos vásárlói mozgalom is küzd a felesleges vásárlás, ajándékozás ellen.

15. Honnan ered a pásztorjáték szokása?

A pásztorjáték a nagy karácsonyi misztériumjáték egyik jelenetének magyarországi önállósodása. A bűnbeesés, mennyből való kiűzés jelenete a „paradicsomjáték”, aztán jön a szálláskeresés, a pásztorok hódolata, a háromkirályok érkezése. A magyar nép szívéhez közel álltak a pásztorok, könnyen azonosultak velük, ezért lett önálló játék, amelyben sajátos karakterek jelennek meg, mint a kispásztor, az öreg, zsémbes, süket pásztor; a magyar pásztorok sajtot, kolbászt, sonkát is visznek a kis Jézusnak.

16. A 24-i délutáni pásztorjáték már a Karácsonyhoz tartozik?

Igen, karácsony előestéjéhez tartozik a sötétedés utáni pásztorjáték.

17. Mióta járnak a katolikusok éjféli misére?

Karácsonynak eredetileg is három miséje van: egy éjszakai (nem feltétlenül éjféli), egy hajnali (ezt népiesen a pásztorok miséjének nevezik) és az ünnepi. Az éjfélit a Maria Maggiore-bazilikában tartotta a pápa, a 6. században már dokumentáltan.

18. Kötelező részt venni az éjféli misén?

Nem, Karácsony négy (előesti, éjszakai, hajnali, ünnepi) miséje közül az egyiket kötelező csak részt venni.

19. December 26-án is részt kell vennünk szentmisén?

Ez a nap Karácsony nyolcadának belső napjai közé tartozik, csak ünnep rangja van, a szentmisén nem kötelező részt venni. Azonban jó e napon is elmennünk a templomba, mert a „ma”, amiben Jézus megszületett, továbbra is „ma” van, a nyolcadban megáll egy kicsit az idő, ennek lehetünk részesei.

20. Mi jellemzi a karácsonyi szentmiséket liturgikus szempontból?

A fent említett három, illetve négy misének önálló könyörgései vannak – bár ez az „átlagos” misére járónak talán nem tűnik fel. Újra énekeljük a mise Dicsőség tételét,

amely az Adventben hiányzott. De a legszembetűnőbbek a jól ismert karácsonyi énekek, melyek felcsendülnek ilyenkor. A karácsonyi szentmisék Hitvallásában a megtestesülés titkának említésére térdet hajtunk.

21. Az ortodoxok ugyanakkor ünneplik a Karácsonyt, mint a római katolikusok?

Nem, a régi, úgynevezett Julián-naptárt használók tizenhárom nappal később, január 6-án ünneplik a karácsonyt, míg a Gergely-naptárt használók velünk együtt, december 25-én.

22. Az ünnepi asztalra kerülő ételeknek van szimbolikus jelentésük?

Igen, a szenteste ételeinek egyrészt böjti, másrészt különféle hiedelembeli jelentései vannak. A legtöbb étel, ami a karácsonyi asztalra került, bőséget és egészséget volt hivatott biztosítani a következő esztendőre. A karácsonyi vacsora az egész karácsonyi ünnepkör egyik legjellegzetesebb szokáscelemekévé vált a római katolikus, görögkatolikus és ortodox közösségekben; a szegényes, böjtös ételek és a gazdag, sokfogásos étrend kettőssége jellemezte. A témának gazdag néprajzi szakirodalmi van.

23. Ha valaki böjtöt fogadott adventre, meddig kell megtartania?

December 24. délutánjáig.

24. Hogyan tudjuk a karácsonyi ünneplésben visszahelyezni a hangsúlyt a Megnáltó születésére a családjában?

Fogas kérdés. Kevesebb ajándék, kevesebb ünnepi elvárás. A biedermeierben kialakult és kötelezően megjelenő díszítés-meghittség-meghatódottság, mára még ráadásul cukiság – csupa olyan elvárás, amivel nehezen birkózunk meg. Megható adventi-karácsonyi történeteket olvasunk hóról, szegénységről, csendről, szeretetről, tűzhely-melegről, közben pedig még több impulzus ér bennünket, még szétszórtabbak vagyunk, az ajándékok, üdvözlések elborítanak, a város a díszítettségében és a nagy tömegben élehetlenné válik, az utak járhatatlanná – nem a hótól, hanem – a sok autótól. Nehéz így. Leállni, tudatosan letenni elvárásokat, felnyitni a Bibliát, megkeresni az elméleti és érzelmi kezdőpontját a Karácsonynak és onnét indulni, ma, újra: talán remény lehetne.

25. Magyarországon ma a legtöbb családban a szenteste az ünnep legfontosabb része – bolott valójában csak utána születik meg a kis Jézus. Nem lenne jó nálunk is áttenni az ajándékozást 25-ére, ahogy az sok más országban szokás?

Nem sokat változtatna ez a lényegen, s azon sem, amin fentebb keseregtem...

Füzes Ádám

(A kérdéseket Baranyai Béla és Verestói Nárcisz állították össze a Magyar Kurír számára.)

Húsvéti kérdések

Volt már olyan esztendő, amikor a katolikusok és az ortodoxok egyszerre, ugyanazon a napon, április 16-án ünnepelték a Húsvétot. Vajon miért nincs ez így minden évben? Nem ugyanaz a zsidó hagyomány szerinti tavaszi holdtölte a számítás alapja?

A keresztény Húsvét a tavaszi napéjegyenlőséget követő első holdtöltehez kötődik. Az evangéliumokból tudjuk, hogy Krisztus a zsidó húsvét időpontjában halt meg és támadt fel. A zsidó húsvétot niszán hónap 14. napján ünnepelték, tehát az első tavaszi holdtöltekor (vö. Kiv 12,6). Ez a dátum többször egybe esik a keresztény hagyományban tartottal.

Igaz, hogy kezdetben az első zsidó-keresztény közösségek ugyanezen a napon ünnepelték Krisztus áldozatát, aki a jánosi hagyomány szerint a húsvéti bárány feláldozásával egy időpontban áldozta fel magát a keresztény (vö. Jn 19,31). Mindazonáltal a 2. század elejétől kezdve, különösen a pogányságból megtért keresztény közösségekben, inkább az azt követő vasárnapon ünnepelték a Húsvétot, tehát a feltámadás napján. Ez a napbeli különbség vitákat váltott ki a püspökök között, mígnem 194-ben Viktor pápa az egész keleti és nyugati egyház számára kijelölte a vasárnapot, mint a Húsvét közös megünneplésének napját. A Niceai Zsinat (325) Alexandria és Egyiptom pátriárkájára bízta azt a feladatot, hogy a csillagászok segítségével minden évben jelölje ki a Húsvét pontos időpontját, majd tájékoztassa róla Rómát és onnan a három további egyházat, hogy aztán ünnepelesen bejelenthessék az időpontot minden hívő füle hallatára Vízkereszt napján. Ez a hagyomány mindmáig fennmaradt, mint annak a történelmi emléke, hogy az Egyház közösségben ünnepli hitének és vallásos életének szívet. Ez a közös ünneplés 1582-ig maradt meg, amikor XIII. Gergely pápa a kor legnagyobb csillagászaival segítségével elindította a Julius Caesar által bevezetett naptár (Kr. u. 46-ban) megreformálását. Észrevették, hogy csillagászati szempontból tíz nap késésben vannak. Ezért abban az évben október 4. után rögtön október 15. következett. A reformot, vitás okokból kifolyólag, az ortodox egyházak, amelyek akkoriban már öt éve elszakadtak Rómától, nem fogadták el. Ezt követően az eltérő egyházi naptárak megakadályozzák, hogy a Húsvét ünneplése rendszeresen egybeessen.

Ma az ókori julián naptár nagyjából 13 nap késésben van (a március 21. nálunk április 3-nak felel meg). Anélkül, hogy belemennénk a holdfázisok bonyolult kiszámításába, ez a naptár által okozott időeltolódás oda vezet, hogy az első tavaszi holdtölte nem mindig esik egybe, csak néhány évben, a következő közös Húsvét csak 2025-ben lesz. Már a II. Vatikáni Zsinat (1962-1965) is megkísérelte kijelölni az év egy meghatározott vasárnapját a Húsvét ünneplésére minden keresztény számára a szent liturgiáról szóló konstitúció függelékében (vö. SC függeléke: Nyilatkozat a naptárreformról). 1977-ben (amikor a Húsvét időpontja egybeesett a katolikus és ortodox egyházakban) a Keresztények Egysége Titkárságának vezetője beismerte, hogy „a keresztény világ egészében megvan az elhatározás, hogy minél előbb megoldást találjunk erre a problémára... de sajnos a helyzet még nem elég érett erre”.

2015. június 13-án egy papoknak szervezett nemzetközi találkozón Ferenc pápa megerősítette, hogy „a Katolikus Egyház készen áll arra, hogy megszülessen egy rögzített időpont, amikor a katolikusok, protestánsok és ortodoxok a Húsvétot ünnepelhetik”. Napjainkban a helyzet minden bizonnyal jobban érett erre, de egyelőre meg kell elégednünk

azzal, hogy vannak olyan évek, amikor a Húsvétot a katolikusok, ortodoxok, anglikánok, reformátusok és koptok közösen ünneplik.

Mióta van húsvéti gyertyánk?

Minden bizonnyal a 4. század vége óta, amikor is az akkori lucernárium szokása szerint vasárnap előestéjén, szombat este gyertyagyújtással vezették be Krisztus feltámadásának emlékeztétét. Ez a szokás különösen is eleven volt Húsvétvasárnap előestéjén, a húsvéti vigilián, amikor is a sok gyertya közül kiemeltek egyet, a vastagot, a díszest (ez külön fel is díszítették), ez jelképezte a feltámadt Krisztust. Ennek meggyújtásakor és ünnepélyes tartóra helyezésekor énekelte a diakónus a praeconiumot, a jó hír meghirdetését, a felkiáltást, ami Krisztus feltámadásának örömhírével beteljesíti a zsidó húsvétot. A sok hasonló örömeink közül az, amit manapság használunk a liturgiában, az Exsultet – lényegileg talán Szent Ágostonra megy vissza (+430). Persze az idők során több változáson esett át ez a szöveg. Külön érdekességet jelent a húsvéti gyertyatartó oszlopa, amire fölhelyezik. Talán az egyik legértékesebb, legnagyobb és legszebb a római Szent Pál bazilikában található. A 12. században készítette Niccolo d'Angelo és Pietro Vassalletto.

(Forrás: *a La Vita in Cristo e nella Chiesa liturgikus folyóirat.*)

Liturgiánk az internet korában

A zsolozsma olyan imádkozási ötletét ajánljuk, amit a modern technológia tesz lehetővé. Nem tagadás, amikor házon kívül töltünk el pár napot, sokkal kényelmesebb, ha az Imaórák liturgiájának szövegei elektronikus formában vannak kéznél, minthogy vaskos kötetként. Ugyanez elmondható akkor is, mikor elfoglaltságaink között van időnk meghittén imádkozni. Továbbá sokkal könnyebb, ha egy *okostelefon* vagy egy *tablet* van nálunk, mint egy imakönyv.

Akik jártasak az elektronikai eszközök használatában, azokban gyakran felmerülhet az a kérdés, hogy melyik alkalmazást válassza. Az elektronikus üzletekben több olyan alkalmazás is található, amely lehetővé teszi, hogy kéznél legyen a zsolozsma vagy az imádkozáshoz szükséges szövegek. A válasz arra a kérdésre, hogy melyik applikációt is válassza, attól függ...

Vannak olyan alkalmazások, amelyek jobban működnek az Androidos operációs rendszeren (mint például a Samsung mobilokon vagy tableteken), de léteznek olyan applikációk is, amik az iPhone saját rendszerén futnak jobban. Ezen felül van néhány olyan nagyobb tárhelyigényű alkalmazás, ami miatt több helyet is foglalnak a készülék memóriáján. Nézzünk meg néhány elterjedtebb ingyenes programot. Elsőként kezd-

jük az Olasz Püspöki Konferencia *Imaóráinak liturgiájával* (*Liturgia delle Ore*). Az applikáció a Milánói Érsekség és a CEI együttműködésével született meg és az imaórák liturgiájának teljes szövegét tartalmazza a római illetve az ambrózián rítus szerint. Továbbá a római szertartáshoz elérhető egy hangalapú változat is, ezt a Nemzeti Liturgikus Hivatal kórusa állította össze. Habár a szövegeket és a hanganyagokat minden alkalommal le kell tölteni (viszont az egyik legújabb frissítéssel lehetségesé vált az ismételt letöltéseket a *letöltéstől* számítva maximum négy hónappal késleltetni), amihez internetelérés szükséges. Az applikáció ugyanolyan jól működik Android rendszeren, mint iOS-en. Ezek a szövegek csak olasz nyelven érhetőek el.

Egy másik nagyon elterjedt applikáció az *iBreviary*, ami a Szentföldi Ferences Kustódia támogatásával jött létre. Ez tartalmazza a zsolozsmát és a napi olvasmányokat, illetve a liturgikus könyvek legtöbb szövegét egészen az Áldások könyvétől a különböző szertartásokig, továbbá egy imádságos gyűjteményt különböző igényeknek megfelelően. A szövegek többnyire megbízhatóak és ellentétben a CEI *alkalmazásával* megengedik, hogy a készülék memóriáján tároljuk őket. A teljes szöveg különböző nyelveken (olasz, francia, spanyol, portugál, angol, román, arab, török, latin, *egyházi latin*) érhető el. Azusul még a római rítuson kívül a szerzetesi és az ambrózián szertartás is elérhető.

Minden alkalommal le kell tölteni a szövegeket, kiválasztva a megfelelő nyelvet és a kívánt rítust, ezen felül a letöltés dátumától számított tizenöt napon belül le lehet tölteni a teljes hetet vagy csak egy napot. Az *iBreviary-t* le lehet tölteni bármelyik operációs rendszerre, de kétség nélkül az iPhone változata jobb, mivel ott jobb grafikai tervezés van, meg lehet tekinteni – könyv módban – a zsolotárokat, az antifónákat le lehet menteni, ráadásul saját feljegyzéseket is lehet írni a *'my spiritualbook-ban'*, az egy spirituális napló, amit meg lehet osztani a *közösségi hálókon*. Ez az applikáció nemcsak azt szolgálja, hogy kéznél legyen a zsolozsma, hanem segít felkészülni a liturgiára és olvasni, tanulni, imádkozni a liturgikus könyvekkel vagy akár például a szentmiséhez szóló segédanyagot elérni.

Azok számára, akik jobban szeretik az imaórák szövegeit és a napi szentleckéket *offline* olvasni, azoknak az *eprex* nevezetű alkalmazást ajánljuk. Ez egy olyan olasz alkalmazás, ami még spanyolul és angolul nem érhető el, viszont már portugál nyelven folyamatban van. Az alkalmazás funkcióit tekintve nem olyan gazdag, mint az *iBreviary* és nem is olyan megbízható, mint az *Imaórák liturgiája*, viszont ezeket a hibákat a legutóbbi frissítések elkezdték javítani. Ennek ellenére azzal az előnnyel rendelkezik, hogy egyszerű és intuitív a használata, továbbá rendelkezik hangoskönyv funkcióval, ami különösen hasznos a gyengénlátóknak. Ez az *applikáció* minden rendszeren jól működik, de legfőképp Androidon. Sok olyan eszköz van, amit a technológia elérhetővé tesz az imádkozáshoz és segít megszeretni a liturgiát.

Annamaria Passiatore
Fordította: Virág Fanni

(Forrás: *La Vita* LXVII,7,2018. augusztus-szeptember, 31.)

Digitális technika a pap szolgálataiban

Ahogy szaporodnak körülöttünk a számítógépek, és lassan nemcsak a telefonunk, de még a hűtőgépünk is egy számítógép lesz, egyre kevésbé mondhatjuk, hogy a digitális technika nem méltó a liturgiához, az imádsághoz. Még Benedek pápa idején volt szó arról, hogy a szentmiséhez ne használjunk digitális „miskönyvet”,¹ ezzel nagyjából ma is egyet lehet érteni. A mise a legszentebb imádságunk, amelynek a szinte kizárólagos helye a templom, ahol nem nehéz gondoskodni Miskönyvről és olvasmányos könyvekről. De egy tábori misén, kórházban, külföldön talán nem lenne kevésbé méltóbb egy tabletből olvasni a szövegeket, mint az Adoremusból.

Azon viszont már nagyjából senki sem vitatkozik, hogy ha papok találkoznak egy összejövetelen, és közösen el akarják imádkozni a kis órát, akkor nem visznek magukkal szolozsmáskönyvet, hanem az okostelefonjukon lévő androidos vagy Apple-alkalmazást indítják el. Otthon, egyedül persze használjuk a könyvet, magam is méltóbbnak tartom azt kinyitni, de sokszor nagy segítség.

A Katolikus Egyház Katekizmusa és a Magyar Katolikus Lexikon jó ideje fent vannak az interneten, előbbiből Forintos Bencének, utóbbiból Gyurász Krisztiánnak köszönhetően már androidos alkalmazás is van. A Katekizmus-alkalmazás tesztelésében részt is vettem néhány éve. Vannak imádságos „könyvek” is, sajnos elég gyenge minőséggel, konkrét alkalmazást nem is ajánlanék. Viszont évek óta fent van a telefonomon a Betegellátó könyv PDF-változata arra az esetre, ha hirtelen magammal kéne vinni a kis könyvet és otthon felejténém. Valószínűleg ebből se lenne nehéz alkalmazást készíteni. 2017 óta fenn van Szentírás számos fordítása, ebbe az alkalmazásba nemrég bekerült az Igenaptár is, ami minden napra hozza az olvasmányokat, zsoltárt. Ezt már nagyon sokan használják, otthon a számítógépnél ülve kényelmes. De ha úton vagyunk és egy prédikációra kell készülnünk, elengedhetetlen, hogy a telefonunkon is megnézhessük, akár az EU-n kívül is, ahol az internetkapcsolat nem annyira természetes. Sok éve létezett egy katolikus Google-naptár, amelyben minden ünnep és emléknap naprakészen szerepelt, de abban csak a vasárnapi és ünnepi olvasmányokat hozták. Szintén Gyurász Krisztiánnak köszönhetően letölthető az Egyházi Törvénykönyv is alkalmazásként. Ez is hasznos a gyakorló lelkipásztoroknak, pláne, ha emlékszünk valamilyen szabályra, de nem tudjuk, hol keressük. Az alkalmazásban sokféle keresési mód van.

A digitus szó nemcsak számot jelent (ami miatt a számítógépes dolgokat digitálisnak nevezzük), hanem ujjat is. A zsidók egy ujjban végződő pálcával kísérik a szent

1 „A liturgián belül maradjanak meg a nyomtatott könyvek!” (Reinhard Marx bíboros, a Német Püspöki Konferencia elnöke, vö. Gottes Wort iPad). – „Treue zum Buch” – volt a válasz egy holland konferencián arra kérdésre, vajon szabad-e a szentmise liturgiájában tabletet használni? „Igen sok vallás rítusában könyveket használnak, amelyek a hit alapvető foglatai, a Katolikus Egyházban ilyen a miskönyv... a könyvek megtestesítik azt az adott kultúrát, amelyben a kultusz folyik, az elektronikus eszközök kiválóak minden más információáramlásban...” (Katpress).

szövegeket, amikor felolvassák. A liturgikus, vallási alkalmazások efféle digitális ujjak, amelyek segítenek bennünket a hitünk gyakorlásához szükséges szövegekben eligazodni.

*Erdős Attila
plébániai kormányzó*

Béke-köszöntés

A szentmisében a Miatyánkot követően a béke-liturgia részeként a pap (diakónus) felszólítására a pap és a hívő közösség jelét adja a békességnek, kiengesztelődésnek. Ez a gesztus a feltámadt Krisztustól indul el, azaz az oltártól. Fontos, hogy a ministránsok és a hívek várják meg, amíg a miséző paptól, majd a diakónustól elindul a gesztus, vegyék át és adják át egymásnak, de ne mindenkinek! A legutolsó szentszéki eligazítás arra hívja fel a figyelmet, hogy csak a mellettünk állókkal fogjunk kezét, vagy nézzünk egymásra esetleg egy fejbiccentéssel... Nem helyes, ha a padokban ülők hátrafordulnak, esetleg a helyük elhagyásával másokhoz mennek oda kézfogásra, egymás üdvözlésére. Ez a béke-köszöntés szimbolikus jellegű, a kevés, a parányi kifejezi az egészet, azt, hogy mindenkivel békében kívánunk élni. A pap kitárt kézzel mondott szavai: „Az Úr békéje legyen veletek!” jelzi az egyetemességet, mindannyian egybetartozunk a feltámadt Krisztus békéjében. E gesztus nem az ismeretség vagy a szimpátia alapján valósul meg – ezért ne keressük ekkor az ismerőseinket, barátainkat – hanem a felebarátaink, a mellettünk állók felé fordít oda minket. Meg kell őriznünk a szentáldozás előtti áhítatot, amit a béke kifejezésének gesztusa nem tehet tönkre. Az újszövetségi Szentírás több helyén olvasunk „szent csókról” (Róm 16,16; 1Kor 16,20), még a „szeretet csókjáról” is (1Pt 5,14) – ez számunkra, északi, európai emberek számára a liturgiában túlzásnak minősülhet. A bibliai szóhasználatban ez a Jézus Krisztussal való legszorosabb kapcsolat jele. Helye lehetett ennek egy levél végén a személyes elköszönésben, vagy az ősegyház liturgikus gyakorlatában is. Ám a kézfogás is a barátság, a testvériségnek a kifejezése ugyancsak az Újszövetségben, igaz nem kifejezetten liturgikus alkalmakról szólva (vö. Gal 2,9). Számunkra ez elegendő jele lehet a béke fogadásának, átadásának, vagy akár csak egy mosolygós odafordulás a mellettünk ülő/álló hívőtárs felé. – A „Köszöntsétek egymást...” felszólítás el is hagyható, pl. gyászmisében, vagy a járvány idején...

Michel Quoist: Itt vagyok, Uram! – 50 éve magyarul

A Párizs – Bécs – Róma helységmegjelöléssel, színes borítással megjelent zsebkönyvet az Ahogy Lehet Kiadó (Verlag Opus Mystici Corporis) 1970-ben, egy fél évszázada jelentette meg. A kincset érő köteteket titokban csempésztük át az osztrák határon, majd az enyhülés éveiben már a Szolgálat folyóirattal együtt borítékban érkezhettek a címzettekhez. A francia ifjúsági lelkipásztor, *Michel Quoist* (ejtsd: misel koá) imái a II. Vatikáni Zsinatot követő évtizedek egészen modern, új szókészletű, új hangvételű, a 20. század végi fiatalok nyelvén megfogalmazott imádságai voltak. Faltuk őket.

Quoist (1918-1997) teológus és író volt, ez lett a legismertebb bestseller-könyve, amelyet 33 éves korában írt és 1954-ben adtak ki először franciául, majd pedig a világ számos nyelvére fordítva kétféle millió ötszáz ezer példányban. Talán a leginkább Latin-Amerikában lett ismertté. Munkáscsaládból származott, maga is igen közel érezte magát ehhez a világhoz, 1947-ben szenteltél pappá. Szociológiából írta szakdolgozatát, volt káplán és plébános, majd a Katolikus Akció papja. Élete utolsó éveit hasnyálmirigyrákkal küszködve, de még írói tevékenységét befejezve töltötte egészen haláláig.

Azok, akik a hagyományos imakönyvek stílusán nevelkedtek, mintha egy zárt szobában kinyitott ablakon át szívták volna a friss levegőt. Volt benne ima a telefonról, a drótkerítésről, a gumikötélről, a barátokról, a plakátokról, a hintáról, de még a pornográf folyóirat kapcsán is íródott elmélkedés, ezek aztán messze esnek az áhítattól. Mélységeket tárt fel a kis imakönyv: a pap vasárnap esti imáját megfogalmazva, vagy az éhség, a kórház, a rabszolgák, az esti futballmérkőzés, a haláltusa vagy a kísértés kapcsán. Megvallom, az Éjszaka van és a 14 részes modern keresztút fohászait még kispap koromban is szívesen nyitottam ki, pedig akkortájt már a zsolozsmához szoktattam a lelkemet.

Az „*Itt vagyok, Uram!*” egy kincs; ma is emelünk ki belőlük szentségimádások elmélkedéseire vagy a szentmise hálaimádságai közé. Sokféle imakönyv született előtte is, utána is, Quoist gyűjteménye azonban maradandót alkotott. A 20. század elmúlt, a '70-es évek világát egy egészen más korszak váltotta fel, a lélek azonban ugyanaz. Napjainkban, a járvány okozta bezártságunkban különösképpen szívesen nyúlunk kedvelt imakönyvünkhöz, nyílik ki kezünkben több olyan vallásos mű, amelynek oldalai korábbi életünkben vagy életfordulónkon közelvezettek Istenhez. Quoist modern imakönyve is ilyen. Fohászai – akár a zsoltárok – maradandóak, a mai ember szívéből szakadnak ki. – De jó lenne, ha valamelyik kiadó újra vállalná ennek a salátára nyílt kis könyvnek az újra megjelentetését!

„Még néhány óra, még néhány perc, még néhány pillanat. Harminchárom éve tart e vívódás... Itt állsz a mezsgye végén, a szakadék szélén, de hátra van még az utolsó lépés, az önfeláldozás utolsó tette, az lett végső mozdulata, mely a halálba visz... A Szeretet szent és nagy örületében életét teszi, az egész világ bűneinek minden súlyát helyezi ajkára, és a végső kiáltásban MINDENT felajánlott: »Atyám, kezeidbe ajánlom lelkemet!«”

(*Keresztút 12. állomása*).

A Boldogságos Szűz Mária ünnepei a jelen magyar római katolikus kalendáriumunkban

Január: 1. Szűz Mária, Isten Anyja ünnepe

Február: 2. Urunk bemutatásának ünnepe (Gyertyaszentelő Boldogasszony)
11. A Lourdes-i Boldogságos Szűz Mária ünnepe

Március: 25. Urunk születésének hírüladása (Gyümölcsoltó Boldogasszony)

Május: 24. Szűz Mária, Keresztények segítségére ünnepe

Pünkösöd utáni hétfő – A Boldogságos Szűz Mária az Egyház Anyja

Úrnapját követő szombat – A Boldogságos Szűz Mária Szeplőtelen Szíve

Július: 2. Szűz Mária látogatása Erzsébetnél (Sarlós Boldogasszony)
16. Kármelhegyi Boldogasszony

Augusztus: 5. Szűz Mária Római Főtemplomának felszentelése
(Havas Boldogasszony)
15. Szűz Mária mennybevétele (Nagyboldogasszony)
22. Boldogságos Szűz Mária királynő

Szeptember: 8. Szűz Mária születése (Kisboldogasszony)
12. Szűz Mária szent neve
15. A Fájdalmas Szűzanya

Október: 7. Rózsafüzér Királynője
8. Szűz Mária, Magyarok Nagyasszonya, Magyarország Főpátrónája

November: 21. A Boldogságos Szűz Mária bemutatása a templomban

December: 8. A Boldogságos Szűz Mária Szeplőtelen Fogantatása
10. A Loretói Boldogságos Szent Szűzanya
30. A Szent Család: Jézus, Mária és József (ha nincs a Karácsony nyolcadára eső vasárnap).

Szűz Mária szombati emléknapjai (az Évközi időben).

P. I.

Requiescat in pace! – Rupert Berger

(A „triumvirátusból a második”)

Szomorú hír volt, hogy az emeritus pápa, Joseph Ratzinger testvérbátyja, Georg az örökkévalóságba költözött (miután öccse, XVI. Benedek pápa meglátogathatta őt Bajorországban). Arról azonban már sokkal kevesebb hír érkezik, hogy a velük együtt pappá szentelt és küldetésükben, a tanításban, a tudományban osztozó paptársuk, *Rupert Berger* atya is elhunyt. Szentháromságvasárnap reggelén szólította magához az Úr. Ahogyan egy primíciás fényképükön látható, hárman együtt álltak az traunsteini plébániatemplom főoltára előtt és fehér stólával a nyakukban együtt adtak újmiséti áldást: Georg, Joseph és Rupert fiatal atyák (1951. Péter-Pál ünnepe után, amikor is a felszentelésük történt).

Rupert Berger 1926-ban született és amellett, hogy mindvégig lelkipásztori munkát folytatott, a német nyelvű, zsinatot követő liturgikus megújulás egyik apostola volt Bajorországban. Doktori disszertációját *Josef Paschernél* írta ezzel a címmel: *offerre pro* (felajánlani valakiért, valamiért). Több liturgikus kiadványa mellett főműve lett a *Pastoralliturgisches Handlexikon*, ami 11 kiadást ért meg, a legutolsó 2013-ban jelent meg. Összesen ötszáz prédikációja, liturgiamaғыarázata, segédkönyve látott napvilágot.

Amikor a magyar fordítását, kiadását készítettük elő, aminek felelős szerkesztője lehettem, többször is találkoztunk Traunsteinben, ahol egy kanonoki házban lakott, mint egy kis várkastély bástyájában – sok-sok könyv között. Nagyon örült a magyar kiadásnak, minden találkozásunkkor vendégül látott és érdeklődött a magyar élet részletei, egyházunk iránt. A magyar változat címe: *Lelkipásztori liturgikus lexikon*, a Vigilia Kiadónál jelent meg 2008-ban, borítóján az olaszországi Rossano Bíbor-kóde-xének egy jellegzetes utolsó-vacsora ikonjával.

A *Praeconia* 2008/2. számában megjelent egy riport Berger atyával. A német Gotteslob énekeskönyv, a *Gyermekkereszttség* és a német *Misekönyv* készítésében közreműködő professzor munkájáért, életművének értékeléseként a Trieri Német Liturgikus Intézet tiszteletgyűrűjét kapta 2005. december 17-én. Laudációját *Reiner Kaczynski*, müncheni liturgia professzor tartotta, aki kiemelte, hogy Berger Lexikona több nyelvre fordítva terjed, és a közeljövőben magyarul is megjelenik. Azóta ő is már az örökkévalóságba költözött...

Halála közeledtével azt kérte, semmi rendkívüli ne legyen a temetésén, de előtte mondják el a halotti vesperást (Totenvesper); meg volt győződve arról, hogy ő ezt már odaát, a mennyei karokból fogja kísérni és tovább énekelni...

Pákozdi István

Széder-este keresztényeknél?

Az utóbbi időben – talán a vallásközi párbeszéd terjedésével, vagy egyszerűen csak kíváncsiságból – több katolikus közösségben tartanak Nagysütőtörökön, vagy a Nagybét eleji napokban ún. széder-estét, peszach-vacsorát. A megkérdészetek véleményére voltunk kíváncsiak ebben a kérdésben, helyes-e ez, öle szerveznének-e ilyet, vagy ez távol van az Eucharisztia alapításának, Jézus utolsó vacsorájának szándékától?

„Ezt a gyakorlatot kifejezetten aggályosnak látom. Ha valaki – élő katolikus liturgia birtokában – liturgikus eseményként, keresztény tartalommal ünnepel egy zsidó szertartást, érzéketlen a zsidósággal szemben. Olyan, mintha pl. a Jehova tanúi szentmisét imitálnának, amit mi is sértőnek éreznénk. Ha folklór, akkor pedig hitéleti kérdés, miért cseréljük a liturgikus eseményt népszokásra, ráadásul éppen azon a napon, amikor megszületik az új rítus? Az utolsó vacsora szentmiséjében énekelt himnusz szerint a jézusi cselekedet következménye: *fut az újtól, ami régi, nap az éjjelt fölseréli, fut az éjtől a bomály*, és ugyanez a himnusz meg is hív *antiquum documentum novo cedat ritui* (a régi Szövetséget új rítussal váltani). A Valóságtól miért kanyarodunk vissza az előképhez, a beteljesedéstől a várakozás rítusához? Persze érdekelheti az embert, hogy miként történt a széder-este, tanulmányozza, nézze meg, amikor nem esik egybe a két ünnep, de ne ünnepelje, celebrálja, hiszen ha abban lenne jelen a Valóság, akkor az Egyház nem hagyta volna maga mögött az Ószövetség rítusát.” *Kálmán Peregrin OFM plébános (peregrin@ofm.hu)*

„Természetesen üdvözlendő, ha egy katolikus keresztényt érdekelnek a kereszténység zsidó gyökerei, és ezért szeretne jobban elmélyedni a zsidó vallás szertartásaiban, vagy zsidó testvéreinkkel való szolidaritásból szeretné megismerni az Ószövetség rítusait, és ilyen célból részt is vesz egy-egy liturgikus alkalmon; annál is inkább, hiszen a zsidó liturgia ismerete segít megérteni a saját liturgiánkat. Teljesen legitim az is, ha valakit vallástörténeti érdeklődés indít ugyanerre. Ez persze csak akkor ajánlható, ha valaki saját hitébe már bele van gyökerezve, hogy egy ilyenfajta érdeklődés ne váljon a „vallási piacról” való szemezgetéssé. A katolikus keresztény identitásból fakadó határvonalakat érdemes meghúzni. Az ószövetségi kultusz előképe az újnak; Jézus Krisztus beteljesítette a zsidó kultuszt (ld. a Zsidókhoz írt levél egésze, különösen is a 10. fejezet). Az ő kereszthalálával, feltámadásával és a Szentlélek kiáradásával új szövetség, Isten és ember új kapcsolata létesült, amely beteljesíti, és egyben meghaladottá, okafogyottá teszi a régi szövetség rítusait: Krisztus halálakor „a templom függőnye kettéhasadt” (Mt 27,51). Isten kegyelme, az ő szeretete Krisztuson és az ő szentségein keresztül jut el az emberhez. Ezért nincs szükség többé körülmetélkedésre, a szombat megtartására, vagy állatáldozatok bemutatására sem. Furcsa lenne, ha egy katolikus ember ezeket is szeretné felújítani. Ha egy hívő katolikus maga szervezi, ünnepli a széder-estét, az arról tanúskodik, hogy az illető nincs tudatában katolikus hite alapvető tartalmának. Így az a véleményem, hogy aki katolikusként széder-estét ünnepel, mintha az az Egyház liturgiájával lenne azonos szinten, az nincs tudatában az Újszövetség újdonságának, illetve, hogy a Katolikus Egyház szertartásai hogyan közvetítenek kegyelmet. Egy ilyen gyakorlat nincs összhangban a Krisztusba vetett hittel: annak világos megvallásával, hogy

Jézus Krisztus az Út, aki elhozta mindannak beteljesedését, amire az Ószövetség igazai vágytak (ld. még Aquinói Szent Tamás, *Summa Theologiae*, I-II, 103-as kérdés).” *Deák Hedvig* OP teológiai tanár (deak.hedvig@sapientia.hu)

„Egy keresztény embernek fontos ismernie az Ószövetséget, különösen azon elemeit, amelyek a Messiásra utalnak, s továbbélnek az Újszövetségben. Ezek közül kiemelkedő helyen van a széder-este, amelyet Jézus is megünnepelte a tanítványával, s az utolsó ilyen alkalmukon nagyon fontos események történtek a mi hitünkre, vallásunkra vonatkozólag. A Húsvét ünneplésének azonban megvan a maga rendje a keresztény hagyományban, Egyházunkban. Ebbe a rendbe bevinni egy zsidó vallásban érvényes peszach ünneplést, zavaró, megütközést okozó.” *Székalyzseki Örs* O.Cist. plébános

„Fontosnak tartom, hogy katolikusként ismerjük az Ószövetséget, azokat a történeteket és szokásokat, amelyekbe Jézus Krisztus beleszületett a választott nép tagjaként, de azt világosan kell látni, hogy számunkra a Húsvét teljesen más, pontosabban: Valakit állít a középpontba. Középkorban részt vettem olyan ifjúsági nagyheti lelkigyakorlaton, ahol a program része volt a széder-esti vacsora olyan formában, ahogy azt Jézus apostolaival elfogyaszthatta. Akkor érdeklődve figyeltem, de számomra nem volt több egy érdeke programpontnál: betekintést nyerhettem abba, hogy milyen is lehetett egy zsidó, jelképekkel teli széder-est, amelynek egyes elemei más, sokkal mélyebb értelmet kaptak Jézus utolsó vacsoráján. Nem gondolom, hogy ördögtől való, ha egy érdeklődő katolikus hívő megismeri és megtapasztalja az utolsó vacsora alapjául szolgáló széder-est eseményeit életében egyszer, megfelelő személy magyarázatával kísérvé: gyerekekkel-fiatalokkal akár hittanórán vagy a plébánia közösségével egy közösségi alkalommal lehet sort keríteni rá érdekességképpen. Az azonban biztos, hogy ennek nem a Nagyhéten és főként nem Nagycsütörtökön van a helye és az ideje: a régi szövetség helyét átvette az új szövetség Jézus Krisztusban, az Ószövetség szertartásait pedig új rítus váltotta fel. A széder-est ünneplése a zsidó vallás része, nem pedig a katolikusé, ráadásul félreértést, zavart okozna a hívőkben, így – bármennyire is ragaszkodnak hozzá némelek – nincs helye legnagyobb ünnepünk, a Húsvét Egyházunk által előírt megünneplésében vagy annak kísérvéjeként.” *Kék Emerencia* tanárnő (kek.emerencia@sapientia.hu)

A peszach a bárom zarándokünnep egyike. Ennek során felolvassák a Haggádát, melynek forrása a Tanakh, a Talmud, és RáMBám, azaz Maimonidész szövegei. A széder – jelentése: rend – egy zsinagógán kívüli esemény, amit közösségekben vagy családban ünnepelnek. Középpontjában a „meséld el fiadnak” parancs áll, központi eseménye az Egyiptomból való kivonulás elbeszélése. A kántor első nap bőséges harmatért imádkozik, a Máárv imánál kezdődik az ómerszámlálás, a betedik nap Mózes diadalénekét olvassák fel. A széder vacsorán három pászkakenyér, valamint zöldségek kerülnek a tányérra. A csont a bárányáldozatra, a tojás az ünnepi áldozatra, a keserűgöyökér a szentélyre, a malterszerű, reszelt alma és dió keverékéből álló étel a vályogvető rabszolgamunkára, a sós víz a szolgátságban ejtett könnyekre utal. Ezen kívül még négy kehely bor is asztalra kerül. A szertartásos vacsora során a gyerek áll a figyelem középpontjában, neki kell ugyanis a hagyományt folytatnia. Ezért igyekeznek a széder-este során az ő figyelmét felkelteni és fenn is tartani.

Schöner Alfréd főrabbi

Stefan Heid: *Altar und Kirche* (Prinzipien christlichen Liturgie), Schnell und Steiner Verlag, Regensburg, 2019, 496 oldal, € 50.-

Az oltár a katolikus templomokban az áldozatbemutatás helye, áldozati asztal, amit feltétlen tisztelet illet. Ez a képekkel illusztrált reprezentatív kiadvány hat nagy fejezetben dogozza fel az oltárok történetét és összefüggését az istentiszteleti hellyel, a templommal. Prolóógus, Kezdet, Egység, Kultusz, Kép és Epilógus. A mű végén a megértést segítő táblázatok találhatók. Az oltár történetét az ókori lakomákon és áldozatbemutatásokon át vezeti egészen a II. Vatikáni Zsinat utáni ún. *Volksaltar*-ig (szemben a néppel). A könyv lábjegyzetekkel kísért komoly tudományos alkotás, alkalmas további kutatások, ill. teológiai, liturgikus, ill. építészeti tanulmányok készítéséhez. A könyv kemény borítóján Zakariás és az angyal találkozásának jelenete látható egy 11. századi müncheni perikópáskönyv miniatúrájáról.

Liborius Olaf Lumma: *Die Komplet* (Eine Auslegung der römisch-katholischen Nachtgebets), Verlag Friedrich Pustet, Regensburg, 2017, 240 oldal, € 29,95.-

A római katolikus zsolozsma napzáró imádságának, a Kompletóriumnak részletes elemzését találjuk ebben a könyvben, a végén ökumenikus kitekintéssel. A szerző 1973-ban született, az innsbrucki egyetem teológiai karán a liturgia és a szentség tanára, aki tudományos igénnyel, lábjegyzetekkel kísérve mutatja be az imaóra keletkezését, szerkezetét, felépítését. A mű fontos lehet a zsolozsmázó szerzetesek, papok és világi hívek számára is.

Hubertus Halbfas: *Die Zukunft unserer Kirchengebäude*, (Problemlage und Lösungswege), Patmos Verlag, Stuttgart, 2019, 248 oldal, € 22.-

A szerző valláspedagógus és teológus, aki művében összefoglalja a kezdetektől épülő istenházák történetét, elemezve a szakrális és profán határait, bemutatva bazilikát, dómot, kolostori templomot, falusi és városi plébániatemplomot egyaránt. Kitekintést enged a jövő templomaira is. Fontos kérdés: a használaton kívüli templomok sorsa, az átépítés vagy a lebontás. A mű értékes útmutatást nyújt tervezőknek, templomépítő papoknak, mérnököknek, ugyanakkor tájékoztatja a templomba járó híveket is mindarról, ami az építés, restaurálás, átalakítás hátterében állhat. A könyv borítóján egy botrányosan ledózerolt templom még álló egyik tornya látható.

Daniele Garrone (szerk.): *Ebraismo. Guida per non ebrei*, Ed. Claudiana, Torino, 2019, 240 old., € 24.-

Napjainkban egyre nő az érdeklődés a zsidó kultúra és vallásosság iránt. A kötet – „Nem-zsidók” számára írt kalauz – a zsidóság és a kereszténység összeköttetésében nyújt segítséget a tájékozódni vágyóknak. Számátalan hasonló irodalmi alkotás elérhető a könyvpiacra, ám ez a kötet abban különbözik, ahogyan Szent II. János Pál pápa tekintett a zsidókra: „idősebb testvéreink”. Egyszerű, de közérthető nyelvezettel magyaráz a római vald (evangélikus) teológia ószövetség-tanára, teszi ezt annak a protestáns örökségnek a szellemében, amely mindig értékelte az ószövetségi hagyományt,

de evangéliumi látószögből tekintett rá. Így a katolikus olvasóknak is ajánlható. Igényes grafika, fotódokumentáció kíséri, valamint gazdag bibliográfia. Valóban igaz: az elmúlt évtizedek megtanítottak minket arra, hogy nem beszélhetünk a zsidóság értékeiről úgy, hogy ne szóljunk keresztény hitünkről. A zsidóság újszerű vizsgálata onnan nőhet ki, ahonnan a keresztények önmagukat is meghatározzák (Hans-Christian Knuth lutheránus teológus).

Alexander Jaklitsch – Eva Gabra – Kornelius Heering – Astrid Jöxen (Hg): *Leben braucht Segen* (Ökumenische Segensfeiern), Herder Verlag, 2020, 272 oldal, € 24,70

Sokan vágnak manapság Isten áldására. A kötet olyan áldás-ünneplések gyűjteménye, amiben keresztény életünk különféle helyzeteire találunk áldás-formulákat, ünneplési modelleket. A szerkesztők, akik mind a német teológia és lelképásztorkodás '80-as éveiben született mai képviselői, arra törekedtek, hogy a felkínált ajánlatok illeszkedjenek akár egy közösségi igeliturgiába, pap nélküli vasárnapi istentiszteletbe vagy eucharisztikus ünneplésbe, szentmisébe egyaránt. Az áldás-típusok variálhatók, tetszés szerint, az alkalomhoz, a körülményekhez alakíthatóak.

P. I.

A liturgiatudomány kézikönyve, szerk.: Pákozdi István és Somorjai Ádám OSB, Budapest, Szent István Társulat, 2020, 569 oldal

Örömmel fogadjuk az Apostoli Szentszék Kiadójának új könyvét, a liturgiatudomány kézikönyvét. A tekintélyes kötet a Szent István Kézikönyvek sorozatában jelent meg, és a 17. sorszámot kapta. Gazdag tartalmánál fogva nemcsak liturgikus oktatásunkban kaphat helyet, hanem mindazok liturgikus ismeretét gazdagíthatja, akik „újat és régít” kívánnak megtudni a liturgiáról. Erre nyújt garanciát a „liturgiát tudó” tekintélyes szerzőgárda, amikor „kincseiből újat és régít hoz elő” (Mt 13,52). Nem kisebb a liturgiát élő és annak tudományát művelő magyar szerkesztőpáros neve sem: bőséges anyagot tettek már le az eddigiekben is az asztalra. Mindenesetre, nagy köszönet jár nekik az évekig tartó gondos és precíz szervező és szerkesztői munkájukért. Akik tudtunk róla, már türelmetlenül vártuk a mű megjelenését. Végre beérett a gyümölcs, és kezünkbe vehetjük a liturgiának ezt a gazdag kincstárát.

Ismeretes, hogy az egyház a liturgiájában él. Ugyanis a tételesen megfogalmazott hitet, magát a hitletéteményt – amit Jézus Krisztus az apostolokon keresztül hagyományozott ránk, amit a szent zsinatok a szümbolonjaikban összefoglaltak, amit az egyházi tanítóhivatal előtár, amit a dogmatika könyvek és a katekizmusok tételesen megfogalmaznak – a liturgia megélt és megvallott hitté teszi. Tartalmilag a kettő semmiben nem térhet el egymástól, viszont a megjelenési formájában nemcsak különbözhet, hanem különbözik is. Íme, az egyház sokoldalúságának, sokarcúságának, mozaik-jellegének az oka, mely a nagy rítuscsaládokban, és azon belül is a különböző rítusokban megjelenik! S ezzel már érintettünk is a kötet gazdag anyagából egy témát, mely a keleti és nyugati rítusokról ad összefoglalást (31-48. old.).

Nem mehetünk el egy rövid reflexió nélkül a zsinati megállapítás mellett – mely szerint a liturgia „forrás és csúcspont”, hiszen kötetünkben és kötetünkéből éppen ezt tapasztalhatjuk meg. Egyházi életünk – a fentebbi gondolat jegyében is – a liturgiából, a liturgikus cselekményekből, a liturgia meg- és átéléséből források, s éppen

ezekben éri el a csúcspontját: az Istennel való kegyelmi és – még inkább – szentségi találkozásban.

A jelen mű eredetije, az 1998-ban olaszul megjelent öt kötet (majd annak angol nyelvű fordítása) még gazdagabb bizonyítékot szolgáltat az eddig elmondottakra. A fülöp-szigeteki Anscar J. Chupungco bencés professzor szándéka – a magyar szerkesztők meglátása szerint – az volt, hogy olyan kézikönyvet adjon „a kutatók, tanárok, diákok és az érdeklődők kezébe, amely segít megérteni a liturgikus *ordo* keleti és nyugati hagyományát” (5. old.), valamint a liturgia mai gyakorlatát. A magyar kötet anyagát már előzetesen is áttanulmányozva, illetve bizonyos szempontokat és korrekciókat megadva, joggal állíthatjuk, hogy a magyar szerkesztők is teljes mértékben elérték vele a céljukat.

S itt ismét érdemes elidőzni egy pillanatra immár szent II. János Pál pápánk hasonlatánál: az egyháznak „két tüdővel kell lélegeznie”, hogy egészséges maradjon. Kötetünk (fejezetszámokkal nem jelzett) 31 témaköréből hat és fél a keleti liturgia különböző aspektusaival foglalkozik. Emellett – természetesen – az egyes fejezeteken belül is találunk számos utalást a keleti rítusra, illetve rítusokra.

Kalapot megemelő dicséret illeti a szerkesztőket, hogy az eredeti öt kötetből egy ilyen komplex egykötetes művet tudtak összeállítani. Az anyag szelektálása minden területen nagy precizitást igényelt, hogy az eredeti mű szándéka megmaradjon. A keleti vonatkozású témákban is sikerült ez, mivel ismertem a teljes anyagot, és mivel Pákozdi István velem is konzultált. Végül olyan mű állt össze, amelyet nyugodt lélekkel lehet hiánytalanak mondani. Rá lehet csodálkozni a kötet összeállításának logikájára, vagy még inkább megnyugtatóan lehet konstatálni, mennyire logikusan építették fel a szerkesztők (természetesen az eredeti műből szelektálva).

Mindenekelőtt az látható, hogy legelső helyen áll a liturgia értelmezése (23-30. old.), s csak utána következik a sokrétű fenomenológia, amely a keleti és nyugati rítusok bemutatásában jelenik meg (31-48. old.). A következő egységet a források alkotják: a Szentírás és az atyák hagyománya, amihez egy bőszéges ökumenikus szempont csatlakozik (49-103. old.). A történeti részben (bár ismételtlen meg kell állapítani, hogy sem a kötet, sem a tartalomjegyzék nem tartalmaz ilyen részekre vagy fejezetekre való beosztást) gazdag anyagot találunk előbb a keleti, majd a nyugati liturgiákra vonatkozóan, a legelső liturgikus egyházi dokumentumok bemutatásával, illetve a bizánci és a nyugati liturgikus könyvek prezentálásával együtt (104-176. old.). A következő rövid, ámde annál fontosabb rész – amely a liturgia teológiájáról szól (177-203. old.) – megalapozza azt az aspektust, amely a liturgián keresztül az egyházas élet megélését segíti elő: így szól a liturgia gazdag szimbolikájáról, majd a lelkeségi és pasztorális vonatkozásairól, végül – a II. Vatikáni Zsinat által annyira hangsúlyozott – „actuosa participatio”-ról, a liturgiában való tevékeny részvételtől (204-283. old.).

Ezek után a liturgikus szövegekre összpontosítják a szerkesztők a figyelmet, természetesen a neves liturgiatudósok adott művein keresztül: a keleti anforáktól (szentmisekánonoktól) kezdve az ünneplés nyugati történetén át a római lecionáriumokig, illetve a keleti előszenteltek liturgiájáig (284-367. old.). Majd ismét a liturgikus ünneplés fenomenológiája kerül górcső alá. Érdekes módon előbb a betegek kenete (nyilván a többi szentség nem „fért bele” a magyar válogatásba), aztán a koncebrálás és az áldoz(tat)ás speciális kérdése kerül terítékre, hogy a téma a liturgikus év elemző bemu-

tatásában csúcsosodjék mind keleten, mind nyugaton, külön részt szentelve a szentek kultuszának (egy közös, keleti és nyugati fejezetben), hogy aztán mindezt a liturgikus év teológiája koronázza meg (368-491. old.). Végül a mű utolsó egysége a liturgikus térről és építészetéről szól, amit a templomszentelés keleti és nyugati rítusának bemutatása előz meg (492-561. old.). – Így válik kompletté és az eredeti ötkötetes opus átfogó kivonatát tartalmazó művé a jelen magyar nyelvű könyvünk.

A neves szerzőgárdából egyik személyt sem lehet kiemelni a másik rovására – a liturgiával tudományos szinten foglalkozók előtt úgysem ismeretlen a nevük. Ám azt meg kell említeni, hogy a harmincegy, jelen kötetbe felvett témakör huszonnégy szerző szellemi terméke. Természetesen mindegyikük a liturgia egészének vagy egy-egy szempontjának tudósa, de van közöttük történész és patrisztikus szakember; immár görög katolikus püspökké szentelt egykori professzor, vagy éppen ortodox vallású, de római professorasszony; szerzetes és világi pap; klerikus, illetve civil professzor is.

A szerkesztők között külön köszönet illeti Pákozdi Istvánt, aki alapos és precíz név- és tárgymutatóval látta el a művet (565-569. old.), ami által elősegíti az anyag szintézisben látását, továbbgondolását, illetve további liturgikus tanulmányok készítését.

Némi eufemizmussal lehet a könyv bemutatásának összegzését zárni, amit a bizánci egyház húsvéti liturgiája – a zsoltáros nyomán – így fogalmaz meg: „Ez a nap, melyet az Úr szerzett, örvendezzünk és vigadjunk azon”. Jogos a könyv megjelenése fölötti örvendezés, hiszen „Jelen egykötetes válogatás betekintést nyújt a római műhely munkájába, és egyaránt segíti a liturgia tanárainak, művelőinek és a liturgiával ismerkedőknek a munkáját” – amint Somorjai Ádám a könyv ajánlásában (7. old.) írja. Jómagam is hozzá társulva örömmel ajánlom az érdeklődőknek ezt a kötetet, hogy ezáltal az istenkapcsolatuk, megélt és megvallott hitük, egyházi életük elmélyültebbé válhasson.

Ivancsó István

(*Elementa Iudaica et liturgia Christiana*) XV. annus, 26. fasciculus 2020/2.

PROOEMIUM

STUDIA THEMATICA

PETRUS CARD. ERDŐ: Radices vivi

IOSEPH SCHWEITZER: Mors et cerimoniae funebres in ritu Iudaico

IOANNES SZÉKELY episcopus: Oratio dominica et eius substratum in orationibus Iudaicis eiusdem temporis

SAMUEL KÖVES: Arcanum prolixae aetatis

AGNES LINDER: *Megillah* Esther

MICHAEL KRÁNTZ: Oratio in Parasceve pro Iudaeis in dialogo Catholico-Iudaico

LADISLAUS MARCUS NEGYELA: „Sonette” artistico-architecturalis

Colloquium cum Rabbi Stephano Darvas

VARIA STUDIA ET SCRIPTA

BLASIVS LEVENTE MARTOS: Allusiones eucharisticae in Evangelio secundum Ioannem

ANDREAS ZSIZSMANN: In abscondito

ISAAC BAÁN OSB: Prex eucharistica Addai et Mari

Contributio Hungarica (Gabriel Kiss)

IOANNES POCK – EDINA KISS: Cultura celebrationis diei dominicae

STEPHANUS PAKOZDI: „Ne nos inducas in tentationem ...”

Hymnus ad Sabbatum Sanctum Syro-orientalis

GEORGIUS RÓNAY: Liturgia lyrae

Canticum, quod circuit ... (GL 378)

DOCUMENTA

Decretum pro tempore contagii Covid-19

Decretum de missis in tempore contagii

Appendix ad decretum (textus proprii missae et oratio in Parasceve)

Vita Liturgica

Peculiaritates vultuum Benedicti papae emeriti et papae Francisci

Estne obligatoria participatio in missa Nativitatis de nocte? – Quaestiones 25 de Nativitate

Quaestiones paschales

A quo tempore habemus cereum paschalem?

Officium ecclesiasticum in tempore interretis

Technologia digitalis in servitio sacerdotum

Salutatio pacis

Michael Quoist: *Adsum, Domine!* – In lingua Hungarica a quinquaginta annis

Festa beatae Mariae Virginis in Calendario Romano Catholico huius temporis in Hungaria

Requiescat in pace - Rupert Berger

Quaestio Liturgica

Cena vespertina a Iudaeis „Seder” nominata apud Christianos?

RECENSIONES

[Stefan Heid: *Altar und Kirche*]

[Liborius Olaf Lumma: *Die Komplet*]

[Hubertus Halbfas: *Die Zukunft unserer Kirchengebäude*]

[Daniele Garrone: *Ebraismo. Guida per non ebrei*]

[Alexander Jaklitsch – Eva Gabra – Kornelius Heering – Astrid Jöxen: *Leben braucht Segen*]

[*A liturgiatudomány kézikönyve (Enchiridion studiorum liturgicorum)*, szerk.: Pákozdi István és Somorjai Ádám OSB]